

БЪЛГАРСКА АСОЦИАЦИЯ ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ЕВРОПЕЙСКАТА ОБЩНОСТ (БЕКСА)

ОТ РИМСКИТЕ ДОГОВОРИ КЪМ БЪДЕЩЕТО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ: конституция, гражданско участие, идентичности

пог редакцията на
ЮЛИЯ ЗАХАРИЕВА
и КРАСИМИР Й. НИКОЛОВ

ЗАХАРИЕВА и НИКОЛОВ (ред.)
ОТ РИМСКИТЕ ДОГОВОРИ КЪМ БЪДЕЩЕТО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

ISBN 978-954-9543-08-7

9 789549 154308 7

**ОТ РИМСКИТЕ ДОГОВОРИ
КЪМ БЪДЕЩЕТО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ:
конституция, гражданско участие, идентичности**

**БЪЛГАРСКА АСОЦИАЦИЯ ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ЕВРОПЕЙСКАТА ОБЩНОСТ
(БЕКСА)**

**БЪЛГАРСКА АСОЦИАЦИЯ ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ЕВРОПЕЙСКАТА ОБЩНОСТ (БЕКСА)**

ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 6, ет. 6, п.к.11, София 1113
тел.: (02) 8716595, факс: (02) 9793026
www.becsa.org

**ОТ РИМСКИТЕ ДОГОВОРИ
КЪМ БЪДЕЩЕТО
НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ:
конституция, гражданско участие,
идентичности**

сборник с доклади от конференция
под редакцията на
ЮЛИЯ ЗАХАРИЕВА
и КРАСИМИР Й. НИКОЛОВ

София, април-декември 2007 г.

*Настоящият сборник е резултат
от едноименната конференция, организирана
на 13 април 2007 г. в Пловдив съвместно от*

и

ЗАХАРИЕВА, Юлия и Красимир Й. НИКОЛОВ (ред.): **ОТ РИМСКИТЕ ДОГОВОРИ КЪМ БЪДЕЩЕТО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ: конституция, гражданско участие, идентичности**, Българска асоциация за изследвания на Европейската общност (БЕКСА), София, април-декември 2007 г., 165 стр., ISBN 978-954-9543-08-7

Издател: Българска асоциация за изследвания на Европейската общност (БЕКСА); **Научна редакция:** Юлия Захариева, Красимир Й. Николов; **Автори:** Ивайло Калфин, Юлия Захариева, Красимир Й. Николов, Михаил Христов, Катя Христова-Вълчева, Красимира Кръстанова, Сийка Ковачева, Станимир Кабаиванов, Симеон Кацаров; **Корица и предпечат:** „Ибис“; **Печат:** „Инвестпрес“

© Българска асоциация за изследвания на Европейската общност (БЕКСА) (издател); © Юлия Захариева, Красимир Й. Николов (научна редакция); © Ивайло Калфин, Юлия Захариева, Красимир Й. Николов, Михаил Христов, Катя Христова-Вълчева, Красимира Кръстанова, Сийка Ковачева, Станимир Кабаиванов, Симеон Кацаров (автори)

ZAHARIEVA, Julia and Krassimir Y. NIKOLOV (eds.): **FROM THE ROME TREATIES TO THE FUTURE OF THE EUROPEAN UNION: Constitution, Citizen Participation, Identities**, Bulgarian European Community Studies Association (BECSA), Sofia, April-December 2007, 165 pages, ISBN 978-954-9543-08-7

Publisher: Bulgarian European Community Studies Association (BECSA); **Scientific editors:** Julia Zaharieva, Krassimir Y. Nikolov; **Authors:** Ivailo Kalfin, Julia Zaharieva, Krassimir Y. Nikolov, Mihayl Christov, Katia Hristova-Valtcheva, Krassimira Krastanova, Siyka Kovacheva, Stanimir Kabaivanov, Simeon Katzarov; **Cover and preprint:** “Ibis” **Print:** Investpress

**БЪЛГАРСКА АСОЦИАЦИЯ
ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ЕВРОПЕЙСКАТА ОБЩНОСТ
(БЕКСА)**

*като част от инициативата на г-н Ивайло Калфин,
Заместник-министър председател и Министър
на външните работи, за отбелязване 50-годишнината
от подписване на Римските договори за ЕС*

БЕКСА участва в отбелязването на **50-годишнината от подписване на Римските договори за създаване на ЕО**, като организира три академични дискуссионни форума през първата половина на 2007 г.

Пловдив, 13 април 2007 г.
ОТ РИМСКИТЕ ДОГОВОРИ КЪМ БЪДЕЩЕТО
НА РАЗШИРЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ:
конституция, гражданско участие, идентичности
съорганизатор:
Философско-исторически факултет
на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Свищов, 22 май 2007 г.
ПРИБИРАНЕ НА БЪЛГАРИЯ
КЪМ ИКОНОМИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
съорганизатор:
катедра „Международни икономически отношения“
на Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов

Варна, 8-9 юни 2007 г.
УЧАСТИЕТО НА БЪЛГАРИЯ
В ОБЩАТА ВЪНШНА ПОЛИТИКА
И ПОЛИТИКА НА СЪСЕДСТВО НА ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ –
ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
съорганизатор:
Професионално направление
„Политически науки и обществени комуникации“
на Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“

*

Събитията се финансират в рамките на Комуникационната стратегия за присъединяване на България към ЕС.

*

БЕКСА изразява специална благодарност на доц. д-р Мария Шнитер и на гл.ас. Борислава Петкова за приноса им в организиране на форума в Пловдив.

СЪДЪРЖАНИЕ

Contents (in English)	9
Увод	11
В какъв ЕС влизаме в началото на втората му 50-годишнина? ИВАЙЛО КАЛФИН	15
Нужна и неизбежна ли беше реформата на ЕС със създаването на Конституция за Европа? Неизбежен ли беше нейният неуспех? ЮЛИЯ ЗАХАРИЕВА	27
Реформи в договорите и политиките на ЕС: модели и тенденции преди и след Лисабонския договор КРАСИМИР Й. НИКОЛОВ	33
Позиции на държавите членки на ЕС по възобновяването на конституционния дебат МИХАИЛ ХРИСТОВ	77
Граждани, политически процес и гражданско общество в ЕС: преодоляване на демократичния дефицит КАТЯ ХРИСТОВА-ВЪЛЧЕВА	83
Конструирането на Европа: идентичности и интеркултурна комуникация КРАСИМИРА КРЪСТАНОВА	97
Социални предпоставки за формиране на европейска идентичност СИЙКА КОВАЧЕВА и СТАНИМИР КАБАИВАНОВ	111
Европейската общност: пътят към обединението СИМЕОН КАЦАРОВ	135
За авторите	147

Програма на конференцията	148
Публикации на БЕКСА	152
About the authors (in English)	157
Conference programme (in English)	158
BECSA publications (in English)	162

*Този сборник се издава
с финансовата подкрепа
на Министерство на външните работи
на Република България.*

CONTENTS

Introduction	11
What EU Are We Entering at the Beginning of Its Second 50-Year Period? IVAILO KALFIN	15
Was the EU's reform creating the Constitution for Europe Necessary and Inevitable? Was Its Failure Inevitable? JULIA ZAHARIEVA	27
Reforms in EU Treaties and Policies: Models and Trends before and after the Lisbon Treaty KRASSIMIR Y. NIKOLOV	33
Positions of EU Member States on the Renewal of the Constitutional Debate MIHAYL CHRISTOV	77
Citizens, Political Process and Civil Society in the EU: Overcoming the Democratic Deficit KATIA HRISTOVA-VALTCHEVA	83
The Construction of Europe: Identities and Inter-Cultural Communication KRASSIMIRA KRASTANOVA	97
Social Prerequisites for the Formation of a European Identity SIYKA KOVACHEVA and STANIMIR KABAIVANOV	111
The European Community: The Road to Unification SIMEON KATSAROV	135
About the authors	147
Conference programme	148
BECSA publications	152

About the authors (in English)	157
Conference programme (in English)	158
BECSA publications (in English)	162

*This volume is published
with the financial support of the
Ministry of Foreign Affairs
of the Republic of Bulgaria.*

УВОД

*Юлия Захариева
Красимир Николов*

Българската асоциация за изследвания на Европейската общност (БЕКСА) заема значимо място в неправителствения сектор и е с най-дълга биография сред различните други формации. Тя започна своята дейност в годините, когато самите думи „европейска интеграция“ звучаха непонятно и чуждо, а изследването на тези процеси не надхвърляше рамката на индивидуалните интереси на някои специалисти. БЕКСА успя да обедини, да организира и да развие експертния потенциал в страната ни, да пропагандира европейската идея, да провокира общественото мнение и неизменно да поставя акцентите върху най-острите проблеми в динамиката на интеграционните процеси и на сложния диалог между България и Европейския съюз (ЕС).

Поредно доказателство за тези усилия и успехи е настоящият сборник, посветен на 50-та годишнина от подписването на Римските договори, който включва осем студии, обединени от темите на конституционния дебат, гражданското участие и европейските идентичности. Представените на следващите страници анализи са резултат от оживените дебати по време на нарочен форум, организиран от Философско-историческия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и БЕКСА на 13 април 2007 г. по инициатива и с участието на министъра на външните работи Ивайло Калфин. Проявата в Пловдив даде възможност за съпоставка между официални позиции, експертни мнения и академични концепции и хипотези, с което прекрачи отвъд тържествения повод и насърчи задълбочена дискусия. Настоящият сборник има скромната цел да разшири аудиторията на споделените авторски виждания.

Когато се отбелязва юбилей, обикновено погледът е обърнат назад към изминатия път. Това винаги е полезно. Осмислянето на постигнатото, а и на пропуснатото, е много по-лесно и е правено многократно. Достоинство на анализите в сборника е, че те са насочени към бъдещето, към новите предизвикателства и към новите императиви. Дори историческите ракурси не са описание на миналото, а търсят отговор на най-остри и актуални въпроси, които трябва да бъдат решени днес. Такава е целта на изследването съществува ли реално европейска общност и дали тя е вътрешно присъща на европейската цивилизация характеристика през вековете или това е само привлекателен лозунг, използван с различно съдържание за конкретни цели. Европейската идентичност също е акцент в сборника, като са разкрити нейните социални предпоставки и ролята на интеркултурната комуникация за изграждането ѝ.

Неизменна тема през изминалите пет десетилетия е преодоляването на демократичния дефицит във функционирането на ЕО/ЕС. Тя присъства във всички генерални ревизии на учредителните договори, мотивира създаването на европейското гражданство, прякото избиране на Европейския парламент (ЕП) и разширяването на неговите правомощия. Но битката за „Европа на гражданите“ не би могла да бъде успешна без реалното включване на гражданите и на гражданското общество в политическия процес в ЕС, чиято роля трябва да бъде изравнена по тежест и значение с ролята на суверенните държави, формиращи интеграционните общности.

Изследването на логиката на реформите в ЕО/ЕС, факторите, които ги налагат, и предназначението им, едновременно да адаптират нормативната база към динамиката на интеграционните процеси и да бъдат техен двигател, също е обект на анализи в сборника, като през тази призма е търсен отговор на два важни въпроса: Неизбежен ли беше опитът за създаване на Конституция за Европа? Можеше ли да бъде избегнат неговият неуспех?

Две от студиите са посветени на конституционния дебат, на позициите на държавите от ЕС по възобновяването му след блокирането на процеса по ратификацията на подписания Конституционен договор и на проблема за моделите и тенденциите в изработване на политика в ЕС и тяхното значение за договорните реформи. Анализът дава представа за сблъсъка на национални интереси и търсенето на компромисни решения при опитите за преодоляване на конституционната криза. Поставя се въпросът за взаимната зависимост между внасянето на изменения в учредителните договори, от една страна, и реформите в политиките на Съюза, от друга, за мястото на политическите реформи в публичните дебати и за тенденциите за по-нататъшни промени след изработването на най-новия договор, подписан в Лисабон.

Авторският екип на сборника формулира въпроси и търси отговори, обединен от идеята да провокира представите ни за ЕС в началото на втората му 50-годишнина, да очертае какво развитие е очаквано и желано и какво е реално постижимо и преди всичко да предизвика размисъл за ролята на България в това начало. Необходима ни е увереност, че ние можем да предадем на обединена Европа уникалния си опит от срещата на Изтока и Запада и да „положим ярка багра в европейския културен пейзаж“.

В КАКЪВ ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ ВЛИЗАМЕ В НАЧАЛОТО НА ВТОРАТА МУ 50-ГОДИШНИНА?

Ивайло Калфин

Уважаеми домакини и организатори,
Скъпи студенти и преподаватели,

Радвам се, че можем да проведем тази дискусия днес, която в действителност аз не смятам за някакво ритуално упражнение, свързано с годишнината на Европейския съюз (ЕС).

Като страна член на ЕС България тепърва ще осъзнава и ползите, и предизвикателствата, и трудностите, свързани с нашето членство. Колкото повече хора участват в това членство, колкото повече хора са активни в участието на България в ЕС, колкото по-гражданско е това участие, толкова по-добре, толкова повече смисъл има то. Ако ние всички можем да се похвалим с нещо ясно дефинирано през последните години, то това беше – бих го определил и като национална кауза – членството в ЕС. Всички години на промени и реформи бяха понякога трудни, понякога с движение в различни посоки, но в крайна сметка имаха една и съща цел и тя беше България да изпълни стандартите на една съвременна развита европейска държава и да стане не просто член, а един пълноценен член на ЕС. Тази национална кауза беше изпълнена. Това стана с усилията на много хора, с усилията не само на служители и чиновници и специалисти, които пряко се занимаваха с този процес в продължение на много години, но и с усилията на цялата българска нация. Тъй като да промениш една страна от един социален строеж на съвсем друг социален строеж изисква усилията на цялата нация и цялата държава. Имаме всички основания да се гордеем с постигнатото и да разглеждаме България като една съвременна европейска държава.

В същото време трябва да не скриваме от погледа си това, което предстои пред нас, предизвикателствата, които са свързани с това членство. Бих казал, че основното предизвикателство е членството в ЕС да се почувства в реални измерения в живота на българските граждани. Това означава не просто свобода на пътуване, свобода на учене, по-лесен достъп до учебни заведения, работни места, по-лесен достъп на бизнеса до европейския пазар и т.н. Това означава преди всичко да направим така, че българската икономика и българското общество да се развият достатъчно бързо, за да се навакса изоставането, което е факт, за да може стандартът на живот в България да бъде абсолютно сравним и съизмерим с този в ЕС. Това няма да стане нито бързо, нито с някакви политически мантри и обещания, но е възможно, когато се работи целенасочено. Ето какво означава пълноценното за гражданите членство в Съюза. Колкото път сме изминали досега, за да се подготвим, още поне толкова път имаме да изминем в бъдеще, за да станем действително една съвсем интегрирана част от ЕС и от европейското пространство.

50-годишнината на ЕС е много хубава дата. И ще ви кажа защо. Моето впечатление е, че има огромна разлика между възприятието за ЕС в България и възприятието за ЕС в старите страни членки. Ако днес попитате много от вашите колеги студенти и преподаватели в страни учредителки на ЕС каква е ролята на ЕС, какво е означава за тях ЕС, аз съм сигурен, че ще чуете от тях много повече критични бележки, отколкото положителни. Те ще ви говорят за европейска бюрокрация, за лишаване от национален суверенитет и пренасяне на вземането на решения от национално на европейско равнище, ще ви говорят за твърде детайлизираното и сложно европейско законодателство – в случая е достатъчно да се спрем на прословутата кривина на краставиците и броя на вълците във Финландия, – ще ви говорят за това, че ЕС се разглежда главно в икономически измерения. В България възприятието е друго. Тук ЕС е една цел, за която цялата нация е полагала усилия в продължение на много години и

която е била общият знаменател за всички трансформации в обществото през последните години. В страни като България вие ще видите много оптимизъм за ЕС, енергия и надежди за това ЕС действително да донесе на хората повече.

Когато течеше дебатът във Франция за европейската конституция една френска депутатка в Европейския парламент – която впрочем подкрепяше конституцията – каза нещо много вярно: „Как искате ние сега да убедим хората да гласуват за европейската конституция, след като петдесет години ги учихме, че всички лоши новини идват от Брюксел?“ Всички промени, които са трудно обясними на обществото – свързани с увеличаване на възрастта за пенсиониране, налагане на различни ограничения, регулации в икономиката или в социалната сфера – обикновено се обясняват „ами така каза Брюксел, това е общата европейска позиция“.

Това е точно опитът, който е лесен за политиците – аз ще ви го кажа и от собствен опит. Много по-лесно е една трудна икономическа реформа да се обясни с това, че МВФ иска, а не с това, че ние действително трябва да направим усилието, да преодолеем един труден период, за да постигнем резултата от него. По същия начин много по-лесно е за политиците да казват „лошите новини идват от Брюксел, а добрите са резултат от нашата блестяща работа“. За мен ще бъде много важно ние да не изпадне в бъдеще в тази ситуация. Аз съм така или иначе част от тези политиците и няма как да се разгранича от тези, които вземат решения. Въпреки това, трябва да ви кажа, че регулатурът тук е гражданското общество. То не трябва да позволи ценностите на ЕС да се подменят с лесни обяснения, че лошото идва от Брюксел, а хубавото – от родната политическа мисъл. Ако това се случи аз съм сигурен, че един ден в България ще се стигне до същото песимистично отношение към развитието на ЕС и неговото бъдеще.

Преди 50 години с Римските договори ЕС беше създаден като икономическа структура. Това бе митнически съюз, допълнен с една зона за свободно движение на стоки, услуги,

капитали и работна сила. В същото време ми се ще да цитирам тогавашния белгийски външен министър Пол-Анри Спаак, който през 1955-1956 г. е бил председател на подготвителната комисия за създаване на единния европейски пазар. Той казва, че това, което ще се създаде, е наистина икономическа общност, но на първо място става въпрос за защитата и за спасяването на една цивилизация. Когато се е създавал ЕС основните играчи в него са били страни, които са враждували само няколко години по-рано по време на Втората световна война. Този съюз е създаден от Франция и от Западна Германия, които са били във война, от срани, които са си противостояли икономически, политически и военно само няколко години по-рано. Вие разбирате колко трудно е било тогава да се намери общ знаменател. Посланик Хъмфрис¹ знае, че преди известно време Франция и Германия издадоха за пръв път общ учебник по история, който се учи в двете страни. Чувам, че у нас има много политици и историци, които казват „Кога ще издадем общ учебник с Македония?“. Ако гледаме френския и германския опит, ще видим, че минават около петдесет години след някакво напрежение, което е възникнало между две нации. Дълбикият смисъл на съществуването на ЕС е действително да донесе мира след войната в Европа. И той го донесе. За 50 години Европа се разви не само като един много мощен икономически фактор, но и като една общност, в която страните членки – започнали от шест и стигнали до 27 днес – живеят заедно в една общност, решават заедно проблемите и излизат с един глас на международната арена.

Днес обаче не е достатъчно да говорим само за тези измерения. 50 години по-късно не е актуално да кажем, че ЕС носи мир в Европа. Факт е, че това е най-дългият период в Европа, в който няма война между големите сили. Аз не виждам никакво основание това да се случи в близко или

¹ Посланик Майкъл Хъмфрис, ръководител на Постоянното представителство на Европейската комисия в София, също е гост на конференцията и участва в откриването ѝ.

в по-далечно бъдеще. Но днес ние трябва да преосмислим ценностите на ЕС, тъй като ЕС е съюз на ценности. Той не е съюз на законодателство, не е съюз на бюрокрация, не е съюз на хора в различни формати, било то студенти, университетски преподаватели, политици, икономисти, които се срещат и се разминават. Това е съюз на ценностите на гражданите, които живеят в него. Аз си мисля, че с енергията и с желанието, с което България влиза в ЕС, ние осъзнаваме, че ЕС действително е съюз на ценностите. Ние направихме наистина нелеки реформи в страната, за да достигнем до тях. Мисля, че голямата роля на новите страни членки в ЕС би могла да бъде преосмислянето и утвърждаването на европейските ценности.

България и Румъния завършват петото – най-голямото – разширяване на ЕС. То започна през 2004 г. с десет страни и завърши през 2007 г. с още две. Само за три години ЕС нарастна от 15 на 27 страни членки. На практика се постигна това, което е започнато със страните учредителки след Втората световна война. С разширяването до 27 държави паднаха не само остатъците от Берлинската стена, а и остатъците от всякакви разделения в Европа – икономически, политически, социални. Това е голямото, огромното политическо достижение на ЕС.

Но разширяването е също тема, по която ще чуете различни мнения в старите и в новите страни членки. Това е най-успешният политически проект на ЕС за последното десетилетие, който носи определени ползи и на старите, и на новите страни членки. Но действително вече има умора от разширяването. Миналата година, когато убеждавахме колко готова е България за членството, аз чувах скептицизъм в много европейски столици. Чувах фрази: „О, да, при нас намаляват работните места, икономиката се развива слабо. Не искаме да видим Турция член на ЕС. Не сме съгласни с начина, по който се взимат решения.“ Всичко това са реални проблеми на обществото в старите страни членки и в същото време те нямат нищо общо с петото разширяване. Дори

обратното – петото разширяване доведе до динамизиране на икономиката в Европа, до откриване на нови работни места не само в новите, но и в старите страни членки, до по-висока конкурентоспособност на европейските стоки, до създаването на един пазар от 480 млн души с модерна, водеща в света икономика. Ако направим исторически паралел между развитието на ЕС и това, което се случва днес, мисля, че ще стигнем до извода: разширяванията и участието на новите страни членки носят енергия и динамика, носят тази свежа струя, която може да помогне на ЕС да начертае своето бъдеще поне за още 50 години напред.

А бъдещето на разширения ЕС е един труден въпрос. Знаете какво се случи. Наред с разширяването, друг голям проект на ЕС беше изработването на европейска конституция. Тя беше създадена от Европейски конвент, съставен от представители на различни групи от обществото на страните членки. Конвентът се председателстваше от бившия френски президент Валери Жискар д'Естен. България също участваше като страна кандидатка по това време. Идеята беше това да бъдат новите „бащи на Европа“, като бащите, които създадоха ЕС. Този проект се оказа доста амбициозен, оказа се малко по-голям, отколкото гражданите бяха готови да приемат. Европейската конституция се получи в действителност един доста обемист, голям, труден за четене документ, пълен с изключително важни за Европа и функционирането на Съюза тези, но написани на език, който беше резултат от компромисите на целия този Конвент.

Днес имаме 18 страни от общо 27 страни членки, включително България, които са ратифицирали европейската конституция. Имаме и две страни, Франция и Холандия, които я отхвърлиха, но не с решение на парламента, а с референдум. Защо я отхвърлиха е една тема, по която си струва да се пишат и дипломни работи, че и докторати даже. Във всеки случай европейската конституция не беше отхвърлена в тези страни защото тя е нещо, което пречи на Европа. Аргументите варираха от това, че дебатът бе много затворен във въ-

трешнополитическите проблеми и че е трудно да се зададе въпрос „да“ или „не“ върху един толкова сложен документ и стигаха до това, че конституцията си поставя прекалено амбициозни задачи. В Холандия обществото се питаше: Защо трябва да имаме общ президент, какво става с нашия държавен глава (знаете, че Холандия е монархия)? Защо трябва да имаме общ европейски външен министър, след като си имаме наш външен министър, който си върши достатъчно добре работата и защитава националните интереси? Защо трябва да имаме европейска конституция, след като има национална конституция, какво става тогава с националната конституция? Ако тази европейска конституция беше кръстена като поредния европейски договор, ако в нея се предвиждаха същите изменения, но не се говореше за президент, външен министър и за създаване на „конституция за Европа“, сигурно дебатът щеше да е по-лесен. Оказа се, че обществата във Франция и Холандия показаха своето несъгласие. Ние би трябвало да се отнесем с пълно разбиране към дискусиата и към решенията в тези две страни.

Този резултат постави Европа в една изключително трудна ситуация. Големият проект, който заедно с разширяването трябваше да даде път напред за развитието на ЕС, беше блокиран. Сега трябва да се вземе решение какво да се предприеме. Дали да продължат ратификациите в другите страни членки? Но това значи същият този договор да се подложи отново на референдуми в Холандия и Франция, което е невъзможно. Разбира се, избирателите ще се обидят, ще кажат „Вие ни питайте по този въпрос преди две години; сега пак ни питате и ние пак ще ви кажем същото.“ От друга страна, тези 18-те държави, ратифицирали договора, ще кажат „Не може да искате от нас да започнем преговорите по нов договор, по нова процедура, след като веднъж правителствата вече си бяха сложили подписите под този документ.“

Откакто подписа своя договор за присъединяване на 25 април 2005 г. – всъщност, на практика от есента на 2005 г. – България присъства във всички органи на ЕС. Аз повече

от година и половина съм пълноправен участник в Съвета на външните министри. Рядко минава заседание на Съвета, на което да се вземе решение без по някакъв начин, явно или не толкова явно, да се направи връзка с блокираната европейска конституция. ЕС е един сложен, голям и тежък организъм, който продължава да се развива. Ако той бъде блокиран само заради факта, че проектът с конституцията не беше успешен досега, то това означава ЕС да се изпразни от съдържание. Съвсем правилно много хора казаха „Ние не можем да избираме крема от тортата и да приемаме само това, което ни харесва, а другото да отхвърлим. Конституцията е един цялостен документ и ние или ще я приемем като такава, или отново ще започем да преговаряме.“ През 2006 г. европейските лидери приеха така наречения „двоен подход“, който България подкрепи. Според него, от една страна, Съюзът продължава да функционира в рамките на сегашните договори, а от друга страна се правят усилия за разрешаване на проблема с конституцията. Имаше „период на размисъл“, макар че трябва да ви призная, че той не беше особено ползотворен. Идеята беше да се уталожат дискусиите, които преди това бяха доста изострени. Тонът се успокои, но решения не бяха намерени.

Сега разчитаме изключително много на германското председателство. Първата крачка беше направена с приемането в края на месец март на Берлинската декларация, свързана с 50-та годишнина на ЕС. Тя имаше силен, кратък и разбираем текст, който оценяваше какво ЕС е направил за Европа до днес и какво очакват европейските граждани от него в бъдеще. Втората стъпка, която би могла да бъде направена, е до края на германското председателство да се даде яснота от тук нататък какво ще се прави. България е една от страните, които много активно подкрепят подобни усилия. Основната цел бе поставена в декларацията от Берлин: до средата на 2009 г. въпросът с конституцията да бъде решен по някакъв начин. Очевидно това ще стане не точно с този текст на конституцията, но не и със започване на цялата дейност наново.

Защо до средата на 2009 г.? Защото тогава са европейските избори. Нормално е новите депутати в Европейския парламент да изберат новите членове на Европейската комисия при нови правила за функциониране на ЕС.

В проекта за европейска конституция има изключително важни неща за функционирането на ЕС: облекчен начин за вземане на решения, много по-силна обща външна политика, много повече права на националните парламенти (нещо, което доближава Съюза до гражданите), повече права на Европейския парламент. Всичко това са важни елементи, които би трябвало да бъдат запазени. Целта е до средата на годината – а това означава след като минат президентските избори във Франция, където основните кандидати вече очертаха своите виждания за бъдещето на конституцията – да се начертае програмата за решаването на въпроса до 2009 г. Аз съм сигурен, че ако това се случи – а всички европейски страни би трябвало да положат максимални усилия това да се случи – то през 2009 г. ние ще имаме един модерен съюз, със съвременни правила за действие, приложими не за 6 или за 15 страни членки, а за 27 страни, в който всяка една държава ще може да работи достатъчно пълноценно. България работи изключително ефективно за постигането на тази цел. Действително, възможно е сегашният вариант на конституцията да претърпи промени, да отпаднат амбициозните наименования като конституция, президент, външен министър. Но смисълът би трябвало да се запази. И колкото текстът, до който ще се достигне, е по-близък до сегашния текст, толкова по-добре.

Това е и нашата позиция по отношение на европейската конституция. Но в никакъв случай не трябва да абсолютизираме този проблем, който е най-важен в момента за Европа от демократична и законодателна гледна точка – ще има ли конституция или не, ще влезе ли в окончателния вариант този или онзи текст. Аз пак ще се върна на онова, с което започнах: Европа е съюз на ценностите. Новият договор е необходим на Европа след реализацията на нейния най-голям проект – разширяването до 27 страни членки, за да може ЕС

да функционира, да работи ефективно. Затова за нас бъдещето и проектът за конституция са важни заради механизмите, които позволяват гражданите да видят европейските ценности. Европа да бъде не някаква бюрократична структура, а нещо, което всеки ден доказва смисъла си пред европейските граждани.

В този ЕС, изправен пред такива предизвикателства България, има няколко приоритета. За нас е много важно България да бъде не просто член на ЕС, а да е член който носи добавена стойност в Съюза, който носи нещо ново, решава част от въпросите и увеличава потенциала и възможностите на ЕС. Къде са основните сравнителни предимства или кои са основните теми, в които България би могла да има свой принос?

Във външнополитически аспект, който ми е един от най-близките, България е изключително активна по отношение на страните от Западните Балкани, нашите непосредствени съседи. Всички те имат перспектива да станат членове на ЕС един ден по силата на стратегията, приета от Европейския съвет в Солун. Всички те се подготвят за членство в ЕС и са на един или друг етап на напредък към него. Има един огромен проблем, който спира развитието на целия регион – това е проблемът с Косово. Докато не се реши политическият статут на Косово ще е много трудно целият регион да развива икономически и културни връзки и да може той действително да се подготви за членство в ЕС. Тук България полага много усилия, изключително активни сме и мисля, че можем да имаме увереност, че това, което правим, е не просто част, а една много съществена и определяща част от европейската политика по отношение на Западните Балкани.

Вторият регион, който е много важен за нас и е нов за ЕС, това е Черноморският регион. Досега ЕС нямаше пряк излаз на Черно море. С членството на България и Румъния Черно море е едно от моретата, към които ЕС има пряк интерес. Той обхваща въпроси като екология, транспорт, инфраструктура, икономическо сътрудничество, сигурност, политически контакти. Европейските интереси включват целия аспект отно-

шения, за които може да помислите. Кои са страните в Черно море? Те са изключително интересни. Освен държавите от ЕС, в случая България и Румъния, имаме две нови страни съседи, Украйна и Грузия, които, както знаете, участват в политиката на съседство на ЕС; имаме една страна кандидат, Турция, както и Русия – една страна, с която ЕС се стреми да изгради стратегическо партньорство. Този състав на страните около Черно море прави сътрудничеството в него да надхвърля далеко отделните национални интереси. Тук България би могла да играе много важна роля. Ние подготвихме наше виждане; имаше един германски доклад; миналата седмица излезе и комуникация на Европейската комисия. Идеята е до края на германското председателство да се приеме обща визия на ЕС към Черно море. Нашата цел е да вкараме в черноморския регион в европейските политики; диалогът между всички страни в Черно море да стане на основата на политиките, които ЕС има в различните области. Мисля, че тук България би могла да внесе добавена стойност в ЕС.

Важни за нас са въпросите на енергетиката, при това не само с диверсификацията и използването на различните източници. Мисля, че последният Европейски съвет направи огромна крачка по отношение на общата енергийна политика на Европа. За страна като България е много важно да имаме обща енергийна политика, Европа да говори с един глас по отношение на енергетиката, да имаме принципи като диверсификация на източниците, либерализация на инфраструктурата, по-малка енергийна зависимост от когото и да било.

България заема географска позиция, която е важна за основните европейски проекти. Транспортът също е изключително важна политика, към която България би могла да допринесе. Ние сме страната, през която преминават най-много коридори с европейска важност и значение, били те сухопътни, по Дунав или през Черно море, били те коридори изток-запад, запад-изток или север-юг – всички те минават през България. Ако намерим правилната комбинация на националните приоритети в рамките на европейските приоритети, тогава без

да измисляме топлата вода ще видим, че инфраструктурата и енергетиката ще бъдат приоритет не само на това правителство, но и на всички следващи правителства. Необходимо е сравнителните предимства на България да се развият в силни инструменти и да станат важна част от европейската политика. Това ще се усети веднага от българския бизнес чрез откриването на нови работни места, чрез възможностите на общоикономическия профил, който се създава в страната.

Много важна според мен е ролята на България при споделянето на опита, който имаме в културния диалог. Знаете, че Европа от 27 страни има обща европейска идентичност, но тя е създадена от 27 национални идентичности. България с цялата своя история, култура, ако искате дори и с първото присъствие на кирилицата като официална европейска писменост има свой принос, както и вековете история, които са се случили тук.

Нашата дългосрочна цел, която не се изчерпва с работата на едно правителство, е ние да намерим онези области, в които България да може да допринесе за ЕС, като в същия момент получи достатъчно подкрепа от европейските страни, за да развие своите достойнства – и икономически, и културни, и на национална идентичност. По този начин страната ни ще се впише по най-добрия начин в ЕС и ние максимално бързо ще съдействаме за посрещането на огромното предизвикателство, което стои пред нас и което споменах в началото – стандартът на живот в България да се изравни максимално със стандарта на живот в Европа. Това е дългосрочна цел от тук нататък след присъединяването ни. Редно е отвъд краткосрочните цели да гледаме по-напред, извън рамките на един или друг политически мандат, като залагаме основите на тази България, която искаме да видим в близко бъдеще като силна част от обединения и силен Европейски съюз.

Благодаря за вниманието.

Пловдив
13 април 2007 г.

НУЖНА И НЕИЗБЕЖНА ЛИ БЕШЕ РЕФОРМАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ СЪС СЪЗДАВАНЕТО НА КОНСТИТУЦИЯТА ЗА ЕВРОПА? НЕИЗБЕЖЕН ЛИ БЕШЕ НЕЙНИЯТ НЕУСПЕХ?

Юлия Захариева

Търсим отговор на тези два въпроса и е напълно логично да се позовем на заветите на Жан Моне. Още при старта на институционализирането на обединителните процеси в Западна Европа той завеща, че интеграционните общности са замислени като „процес на промяна“, че водещо начало ще бъде „духът на изобретателност“ и че в хода на напредъка непрекъснато ще се откриват „нови хоризонти“.

Половинвековната история на Европейските общности (ЕО) и Европейския съюз (ЕС) доказва силата на тези думи. Реформите са и нужни, и неизбежни. Това е така, защото нормативната база, върху която функционират ЕО/ЕС, едновременно трябва да отговаря на спецификата на всеки етап от „процеса на промяна“ и да тласка този процес напред. Жан Моне е казал още, че предусещането на крайния резултат би блокирало духа на изобретателност, но това далеч не означава, че реформите са резултат на хаотични хрумвания, лидерски амбиции или екстравагантни проекти, за да останат нечий имена в историята. Ако проследим генералните ревизии на Учредителните договори (УД) ще се убедим, че има не само желязна логика, но и перманентни теми, които трасират усилията и движението към изграждането на обединена Европа.

Аргументи в подкрепа на всичко това можем да намерим в един сравнителен анализ на първата реформа от 1986 г., осъществена с Единния европейски акт (ЕЕА), и послед-

ната от 2004 г., която не се осъществи с Договора за Конституция за Европа:

- През 1986 г. членският състав на ЕО беше удвоен. През 2004 г. се състоя най-мощното разширяване на ЕС.
- През 1986 г. реформата гарантира изграждането на вътрешния пазар в следващите шест години. Конституционният договор трябваше да предостави нужните механизми за икономическото и социално обновление на Европа и за развитието на динамична икономика, основаваща се на знанието и конкурентна на тази от САЩ и Азия.
- ЕЕА записа в текста на УД принципа на субсидиарност. Първата стъпка беше само в областта на екологията, но това подготви провъзгласяването му като общо ръководно начало с реформите от Маастрихт през 1992 г. Мандатът на Конвента, изработил проекта на Конституционния договор, ясното дефиниране на отговорностите по вертикала между общностните и националните нива в ЕС беше първостепенна задача и бяха усъвършенствани механизмите за контрол при прилагането на принципа на субсидиарност с включването на националните парламенти в този контрол.
- ЕЕА „проби“ единодушието при вземането на решения в Съвета на министрите (СМ) и за първи път ясно регламентира взаимодействията между Европейската комисия (ЕК) и СМ при изпълнението на взетите решения. Конституционният договор още по-релефно отвори законодателните и изпълнителските функции в ЕС и изведе гласуването с квалифицирано мнозинство в СМ като общо правило.
- С първата реформа от 1986 г. Европейският парламент (ЕП) престана да бъде чисто консултативна институция и започна реално да участва в нормотворческия процес. Конституционният договор определи процедурата на съвместно вземане на решения като обща

или обикновена, а всички отклонения от нея – като изключения.

- ЕЕА институционализира Европейския съвет. Конституционният договор включи този висш политически форум в изброяването на основните институции на ЕС и му придаде по-оперативен характер.
- През 1986 г. като че ли бяха предусетени радикалните промени в Европа и в света. Само три години по-късно беше разрушен двуполусният модел. ЕЕА с дух на изобретателност въведе „стълбовия подход“ и създаде нормативната база на външнополитическата координация, която беше доразвита в амбицията за обща външна политика и политика за сигурност. Пред лицето на аналогични по своята интензивност предизвикателства в началото на XXI век в Конституционния договор бяха включени нормативни решения, които да утвърдят ЕС като синхронно действащ „актьор“ в международните отношения, особено в условията на динамичните процеси на глобализация.
- ЕЕА подготви първата съдебна реформа със създаването на Първоинстанционния съд. Конституционният договор усъвършенства съдебната система на ЕС върху същите принципи, които мотивираха решенията от 80-те години на XX век – оперативност, ефективност, строг съдебен контрол и по-добра съдебна защита, преди всичко на гражданите.

Могат да бъдат посочени и редица други доказателства, че реформите в ЕО/ЕС са нужни и неизбежни. Те ще продължават и в бъдеще в съответствие с новите предизвикателства и с динамиката на процесите вътре в ЕС и в обкръжаващата го среда.

Отговорът на втория въпрос – неизбежен ли беше провалът на реформата с Конституционния договор – не може да бъде така еднозначен и категоричен. Не е ясно дали най-точната дума е „провал“. Договорът беше подписан и беше ратифициран от повечето членуващи в ЕС държави. Извест-

но е, че процесът на ратификация беше блокиран след двата референдума във Франция и Холандия. Причините за тези резултати продължават да се анализират, но те не могат да дадат цялостна картина на обществените нагласи, за да се разсъждава дали неуспехът е бил неизбежен или не.

Ако Конституционният договор съдържащо ясно послание, че реформата цели трансформирането на ЕС във формация от федерален тип, тогава като че ли доста по-категорично би могло да се твърди, че неуспехът е бил предизвес-тен. Федералният модел на обединена Европа винаги е имал яростни противници. Но такова ясно послание няма:

- Изграденият и поддържан през десетилетията баланс между наднационалния подход и междуправителственото сътрудничество не е нарушен.
- Няма промени във формулирането на компетентността на ЕС. Тя продължава да бъде възложена и да се дели на изключителна и споделена. Няма разширяване на сферите на изключителната компетентност. Текстовете внасят по-голяма яснота. За първи път областите на различните видове компетентност са изброени, координирането на икономическите политики и на политиката по заетостта са обособени в отделен текст и са изведени областите, в които ЕС оказва само съдействие или подкрепа.
- Премахването на „стълбовата графика“ на ЕС не може да се възприема като крачка към федерален модел. Областите, формиращи бившите втори и трети стълб, продължават да бъдат запазен периметър за междуправителствено сътрудничество.
- Институционалната реформа не променя „тежестта“ на наднационалните ЕК, ЕП и Европейския съд. Нещо повече – текстовете относно принципа на субсидиарност, съдържащи силни акценти върху отговорността на държавите и новите регулации в областта на комитологията, са ясна индикация, че няма риск ЕК да еволюира в европейско правителство. Преформулира-

нето на правомощията на ЕП е по-скоро редакционно, а фактът, че той ще избира председателя на ЕК не го прави истински парламент в смисъла на това понятие.

Тези съображения, обаче, са достъпни за чувствителното око на експертите. Сетивата на широката публика имат друга чувствителност и тя реагира еднозначно на думата „конституция“. Международният многостранен междуправителствен договор, подписан на 29 октомври 2004 г. беше наречен „конституция“ и в заглавието, и в целия си текст. Но проблемът не е само в наименованието. В редица свои раздели и характеристики той звучи конституционно:

- Неговият текст е подготвен по уникален начин, който съществено се отличава от традиционните техники и практики в международното право. Съгласно решението на Европейския съвет от Лааен от декември 2001 г. беше свикан Европейски конвент, в който участваха представители на правителствата на държавите, представители на националните парламенти, на ЕК и на ЕП.
- Конституционният договор е своеобразна „кодификация“ на първичното право на ЕС. Той заменя УД и остава единствен основополагащ акт.
- В неговото съдържание са включени такива раздели като: Хартата на основните права на човека в ЕС (част II); дял II от част I „Основни права и гражданство на Съюза“; дял VI от част I „Демократичен живот на Съюза“. Особено впечатление прави съдържанието на чл. I-8 „Символи на Съюза“, който изброява знамето, химна, девиза, валутата и съюзния празник на ЕС.
- Конституционният договор провъзгласява върховенството на общностното право над националното законодателство, включително и над националните конституции.
- Конституционният договор създава поста европейски външен министър, съвместна служба за външни отношения, както и поста постоянен председател (а защо не и президент?) на Европейския съвет.

- Конституционният договор предвижда нормативните актове на институциите на ЕС да се наричат европейски закони и европейски рамкови закони.

Очевидно конституционният дух доминира с всички свои послания. За гражданите това означаваше федерация. Специалистите се опитаха да обяснят, че тази Конституция създава федерация на държавите и на гражданите, което не означава федерална държава, но това доведе до още повече неясноти по време на публичните дебати в държавите членки на ЕС при ратификацията.

Би било повърхностно неуспехът на реформата от 2004 г. да се обяснява само с непремереното „конституционно говорене“. Причините, които направиха този неуспех неизбежен, са много по-дълбоки. Те са и в кризата в доверието, и в националните егоизми, и в страха от източното разширяване, което съвпадна с реформата, замислена като най-мощна. Те са и в продължаващите асиметрии между двете носещи конструкции на паричния и на икономическия съюз. Паричният съюз е вече факт, но по линия на съвместното осъществяване на икономическите политики все още съществуват проблеми.

Провалът на реформата с Договора за Конституция за Европа очевидно е бил неизбежен. Но нека не го наричаме провал, а етап в развитието и усъвършенстването на нормативната база, върху която ще функционира ЕС в XXI век. Все пак разликите между Договора за Конституция и новия проект за Договора за реформи, подписан през 2007 г., са само десет.

април-декември 2007 г.

РЕФОРМИ В ДОГОВОРИТЕ И В ПОЛИТИКИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ: МОДЕЛИ И ТЕНДЕНЦИИ ПРЕДИ И СЛЕД ЛИСАБОНСКИЯ ДОГОВОР

Красимир Й. Николов

През 2007 г. политическата енергия на Европейския съюз (ЕС) се фокусира върху решаването на един основен проблем – изработването на Договора за реформи (или, на Лисабонския договор, според мястото на подписването му на 13 декември).

Този етап от процеса на реформи в основните договори на ЕС е впечатляващ по своята интензивност. Той е сложен и в отделни моменти противоречив независимо от факта, че сегашният документ се гради в преобладаващата си част върху един вече готов продукт – Договора за създаване на Конституция за Европа от 2004 г. Той се трасира от поредица стъпки в края на миналата и през цялата тази година:

- поетият от Германия предварителен ангажимент да направи преодоляването на конституционната криза в ЕС водещ приоритет на своето председателство през първата половина на 2007 г.;
- очертаване на основните насоки на работа в текста на Берлинската декларация по повод 50-годишнината от Римските договори;
- интензивна подготовка на изчерпателен мандат за Междуправителствена конференция (МПК), одобрен от Европейския съвет през юни;
- изработване текста на договора при закрити врати с помощта по-скоро на юридически консултации отколкото на дипломатически преговори в рамките на една рекордно кратка МПК (23 юли – 18 октомври), както и
- одобряването му на октомврийския Европейски съвет.

Настоящият текст разглежда само един аспект от Лисабонския договор – мястото на реформите на европейските политики в цялостния процес на внасяне на изменения в учредителните договори. Този проблем е поставен в контекста на няколкото етапа от промени в договорите от основаването на Европейските общности (ЕО) и ЕС до днес и на ролята, която реформите на европейските политики имат на всеки етап. Чрез съпоставка с предишните фази на развитие на ЕС се търсят характеристиките на настоящата – Лисабонска – фаза по отношение на реално осъществяваните политически реформи¹ и на публичните дебати за тях в държавите членки и се проблематизира разминаването между двата процеса. Очертават се прилаганите модели за взаимодействие между договорната реформа и тази на политиките и тяхната еволюция. Посочват се възможни последици от взаимната обвързаност на двата процеса при предстоящата ратификация на Лисабонския договор, която също се предвижда да е много кратка (малко повече от година).

I. Пътят от Париж до Ница: утвърждаване и оспорване на модела за договорни реформи, базирани на политически проекти

Проблемният анализ на настоящия етап от реформи в договорите на ЕС, особено на фона на предишните, би следвало да постави в основата си няколко важни параметъра:

- разбирането, че разработването и практическото осъществяване на политически проекти (policy projects) е главен приют за постигане на стратегическите цели на ЕС и начин за осмисляне на цялостното му развитие;
- необходимостта от преформулиране на двустранна зависимост между паралелни процеси в ЕС в три-

¹ В този текст понятието „политически реформи“ на български език се използва в смисъла на реформи на политиките на ЕС (EU policy reform).

странна (т.е. в „триада“), а именно такава, в която се включват не само (а) реформи в учредителните договори и (б) разрастване на спектъра от политики на Съюза (реформиране на съществуващите и разработване на нови), но и (в) неколкотократно географско разширяване на ЕС, довело до умножаване на играчите, участващи във формиране на европейските политики;

- разграничението между реалните политически реформи, осъществявани на макро-, мезо- и микро-ниво в процеса на изработване на политика (Wallace, 2005), от една страна, и иницирането от европейските елити на публични дебати за тези реформи, от друга.

Аналитичната литература, занимаваща се с европейския интеграционен процес – както класическите ѝ школи,¹ така и по-новите концепции² – дава разнопосочни и често противоречиви си интерпретации на неговото историческо измерение – какво представлява ЕС и как той се развива. Тези теории рисуват различни картини на Съюза – от формат за преодоляване на кризи през система за предлагане на публични услуги (траен мир и благоденствие) в (Западна) Европа, та дори до идеите на неофедералистите за създаване на квази-държавна федерална „конструкция“ на континента. Обаче по отношение на използвания за изпълнението на тези цели инструментариум различията повече или по-малко се редуцират. Споделя се разбирането, че **разработването, договарянето и практическото осъществяване на политически проекти е адекватно (подходящо и приемливо) средство, което води до успех**. От тази гледна точка развитието на ЕО и ЕС е пряко свързано с последователното реализиране на подобни проекти за политика, които в повечето случаи обхващат промени в управлението

¹ Имат се предвид (нео)функционализъм, (нео)федерализъм, реализъм / междуправителствено сътрудничество.

² Такива са, например, новият институционализъм, либералният междуправителствен подход, тезисът за сливане (fusion thesis), концепцията за „Европа на мрежите“ и мн. др.

на национално и европейско ниво на няколко взаимосвързани сфери на дейност (сектори):

- Парижкият договор (1951 г.) се ограничава с интегрираното управление на пазара и търговията в два отрасъла – въгледобива и металургията.
- Римският договор за Европейска икономическа общност (1957 г.) си поставя за задача поетапното изграждане на митнически съюз (успех към 1 юли 1968 г.) и общ пазар (неуспех през 70-те години на XX век).
- Единният европейски акт (ЕЕА) (1986 г.) се асоциира с възраждането на проекта за вътрешен пазар (осъществен в общи черти до края на 1992 г.).
- Маастрихтският договор (1992 г.) отразява договореността за създаване на Икономически и валутен съюз (ИВС) (еврото е въведено на 1 януари 1999 г.).
- Амстердамският договор (1997 г.) предвижда комплекс от мерки за създаване на зона за свобода, сигурност и правосъдие.

Технологията на реализация на взаимодействието между политически проекти и договорни реформи далеч не включва само изменения в първичното право на ЕС или произтичащото от него европейско законодателство. Разработването на политически проект по правило става с помощта на неправни инструменти – стратегически доклади – които излагат същността на предстоящата инициатива, предлагат обосновка и оценка на въздействие и т.н. Постигането на съгласие по тези доклади позволява да се премине към следващата стъпка – договаряне на правните и институционални механизми и структури, които ще са нужни за прокарване на съответната политика. Този метод – политически проект, представен в стратегически доклад, последван от осигуряване на адекватна институционална и правна рамка чрез договорни промени – действа с успех на първите етапи в развитието на ЕО/ЕС:

- Доклад Спаак (1956 г.) – Римски договори (1957 г.);
- Бяла книга за довършване изграждането на вътрешния пазар (1985 г.) – ЕЕА (1986 г.);

- Доклад Делор за ИВС (1989 г.) – Договор от Маастрихт (1992 г.).

Щрихираната по-горе еволюция се усложнява, ако вниманието се насочи към т.нар. **триада от паралелни процеси: реформа в договорите, разрастване на политическия обхват, но и присъединяване на нови държави членки към „европейския клуб“**. Разширяванията на ЕО/ЕС като фактор имат разнопосочно влияние върху проектната логика.

От една страна, фокусирането на реформите на даден етап върху един централен проект не изключва реформи в други политики (или в под-отрасли). Така например, Жак Делор успява да получи съгласие за довършване изграждането на вътрешния пазар, като успоредно с него лансира т.нар. съпътстващи политики (*flanking policies*). Пътят към ИВС е съпроводен със задълбочаване на сътрудничеството във „втория“ и „третия стълб“ на маастрихтския „гръцки храм“ в областта съответно на външна политика и сигурност и на правосъдие и вътрешни работи. Подобно насищане на спектъра от политики с промени в много области и под-области в допълнение към основния проект се наблюдава на всеки етап на развитие от Париж (1951 г.) до Амстердам (1997 г.). Въпреки това, централното място на съответния проект не се оспорва на политическо ниво или от анализаторите. Проектната логика остава в сила.

От друга страна, разширяванията усложняват процеса и с това, че не винаги „триадата“ действа едновременно. развитието на ЕС показва, че в някои случаи (а) съществува разминаване във времето на „задействането“ на трите компонента, или пък (б) единият от компонентите се оказва ненужен. Първият процес се наблюдава най-вече на отраслово ниво. Така например, иницирането на регионалната политика на ЕО и създаването на Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) е резултат от присъединяването на Великобритания, но се случва (1974-75 г.) без ревизия в договорите. Едва в ЕЕА (1986 г.) нужната правна база за тази политика е доразработена по адекватен начин. Вто-

рият случай – елиминиране на компонента „договорна реформа“ – се прилага преди всичко на под-отраслово ниво с цел адаптиране на политическия пакет към интересите на нови държави членки. Примери за това могат да бъдат разработването на „интегрираните средиземноморски програми“ (PIMs / 1983 г.) след присъединяването на Гърция, или пък формулирането на нова цел в структурните политики, отнасяща се до слабонаселени арктически или алпийски региони, което става реалност след разширяването на ЕС към Австрия, Финландия и Швеция.

Втората половина на 90-те години на ХХ век бележи постепенно отклоняване на ЕС от логиката на развитие чрез договорни реформи, базирани на политически проекти.

Първоначално изчезва стратегическият доклад като видим носител на политическия проект. Създаването на зона за свобода, сигурност и правосъдие в Амстердам не се лансира чрез самостоятелен политически документ във връзка с това, че в случая не става дума за разработването на нова политика, а за систематизиране и „комюотаризиране“ (т.е. включване в текста на Договора за ЕО и подчиняване на принципите на т.нар. общностен метод) на вече съществуваща област на сътрудничество. Сложността и политическата чувствителност на материята водят директно до нейното реорганизиране в изменените в Амстердам текстове на основните договори в три блока: (а) разпоредбите за правосъдие и вътрешни работи в Договора за ЕО („първи стълб“), (б) разпоредбите за съдебно и полицейско сътрудничество по наказателни дела в Договора за ЕС (редуцираният „трети стълб“), (в) шенгенското законодателство, което се инкорпорира като част от общностното право под формата на засилено сътрудничество. Като цяло, все пак, въпреки липсата на „носител“, политическият проект на Амстердамския договор си остава достатъчно открояващ се в публичното пространство и значим като същностна реформа, която да заеме централно място сред всички договорни промени на този етап.

Много по-съществено отклонение от модела представлява реформата, осъществена с Договора от Ница. Тази МПК (2000 г.) не е предшествана от някакъв проект, който да мобилизира политическата енергия на разширяващия се ЕС за действия в началото на ХХІ в. В центъра на преговорите стоят изключително институционални промени, които трябва да направят Съюза способен да функционира ефективно дори след като държавите членки станат 27. В Ница липсва политически проект, който да превърне преговорния процес в „игра с позитивен резултат“ (positive sum game), като предложи на всяка държава членка печеливши за нея изменения в отделни (под)отрасли. Фокусирането на преговорите върху проблемите на власт и влияние, проявяващи се „в чист вид“ при дебатите за институции и механизми за вземане на решения, превръща МПК-2000 в „игра с нулев резултат“ (zero sum game), неминуемо съпроводена с повишена конфликтност и противоречивост. Не случайно тази МПК завършва в Ница с най-инфарктната досега сесия на Европейския съвет, продължила не в обичайните времеви рамки, а почти три денонощия (7-10 декември 2000 г.).

Договорът от Ница почти не се занимава с реформи в политиките на ЕС. Направените промени засягат частни въпроси в рамките на Европейската политика за сигурност и отбрана (ЕПСО)¹ и на съдебното сътрудничество по наказателни дела.² Всички останали текстове се отнасят до институционалната система и процеса на вземане на решения.

По-различна перспектива на взаимодействието между политически проекти и договорни реформи представя **анализът на публичните дебати в държавите членки по повод ратификацията на договорите, внасящи изменения в учредителните, в пряка връзка с реалните политически**

¹ Възможност Съветът на министрите да оправомощава Комитета за политика и сигурност (Political and Security Committee) да взема оперативни решения при управление на кризи.

² Описание на мисията и задачите на звеното „Евроюст“ (Eurojust), което трябва да координира работата на националните съдебни власти в областта на наказателно правораздаване.

промени, извършени на съответния етап. Обусловеността може да се демонстрира с въпросите: Стават ли измененията в политиките на ЕС на дадения етап предмет на публичен дебат? Са ли реалните политически реформи фактор за успеха (или провала) в ратификацията на даден договор на базата на публични дебати, центрирани около конкретния политически проект?

Дебатът за политики се оказва стратегията, която позволява на европейските елити да укрепят легитимността на ЕС в очите на своите граждани в условията на постепенно отслабващия „позволителен консенсус“ (permissive consensus), характерен за следвоенната политическа конюнктура в Западна Европа. При отсъствието в продължение на десетилетия на значима „легитимност на входа“ (input legitimacy) чрез политическия (и по-точно избирателния) процес политиките на ЕО/ЕС осигуряват заместващата „легитимност на изхода“ (output legitimacy) – тази чрез резултатите от дейността на ЕС. Трябва да отбележим, че легитимиращ ефект в случая има не само централният политически проект, а целият пакет от реформи в политиките, включително съпътстващите политики. Така например, при обществения дебат във Великобритания след подписването на ЕЕА М. Тачър успява да акцентира преди всичко на либерализационния потенциал на концепцията за вътрешен пазар и с това да тушира въпроса за нарасналите правомощия на наднационалните институции. Укрепването на икономическото и социално сближаване в ЕС (и неговия материален израз – увеличаване на сумите по структурните фондове) се изтъква като ключов елемент в дискусиите в по-слабо развитите държави членки, който оправдава необходимостта от приемане на либерализационните проекти на ЕО/ЕС (единен пазар, единна валута).

До Амстердамския договор се наблюдава паралелизъм между реформи и публичен дебат. Елементи от реалните политически реформи неотменно заемат съществено място в публичните дискусии в държавите членки. Изключението и тук е Ница, тъй като – по липса на политически проект

– обществените дискусии се провеждат по темата „източно разширяване на ЕС“. Тя е особено важна при дебата в Ирландия, организиран след отрицателния резултат от първия референдум и довел до успех при втория.

II. Конституционният „рунг“ от договорни реформи: фрагментиране на измененията в политиките на ЕС

II.1. Реформи в политиките на ЕС при изработване на Конституционния договор в Европейския конвент и МПК 2003-2004

Както всички предишни договори за реформи, Договорът от Ница също задава дневния ред на следващия етап от промени в учредителните договори на ЕС. В Декларация № 23 към този договор се очертават основните параметри за разгръщането на широк дебат „за бъдещето на Европа“ през следващите години в навечерието на голямото източно разширяване на Съюза. В центъра на тези дискусии се поставят два императива: повече демократичност и повече ефективност в бъдещия ЕС, състоящ се от 27 държави. Това са две широкообхватни теми, които рамкират дебата както на неговата първа фаза (през 2001 г.), така и на втората – „структурирана“ – фаза по време на работата на Европейския конвент (февруари 2002 г. – юли 2003 г.), а накрая и при завършващата фаза на МПК (октомври 2003 г. – юни 2004 г.).

Темата за **укрепване на демократичния характер на ЕС** съвсем не е нова. Тя периодично се поставя в европейския политически дневен ред още от времето на Доклада Тиндемманс (1975 г.), който за пръв път лансира апела за „приближаване на Европа до гражданите“. Изграждането на един по-демократичен Съюз, в т.ч. с усилия за преодоляване на т.нар. демократичен дефицит, се осъзнава като необходимост с особена острота през 90-те години на ХХ в., когато

чрез отрицателен вот на два референдума¹ гражданите на ЕС дават ясен сигнал, че следвоенният „позволителен консенсус“ вече не може да се приема за даденост, че политическите елити не могат да си позволят самостоятелно да чертаят планове за бъдещата европейска „конструкция“ без санкцията на гражданите и че по-нататъшното задълбочаване на интеграционния процес не е безпроблемно.

В контекста на дискусиите за „бъдещето на Европа“ и особено на работата на Конвента тази линия на дебати включва теми като придаване задължителен характер на Хартата за основни права на ЕС чрез включването ѝ в основните договори, укрепване ролята на националните парламенти, по-стриктно прилагане на принципа за субсидиарност, по-ясно разпределение на компетенциите между европейско и национално ниво и др.

Постигането на **ефективно управление в разширения ЕС** е стратегическа цел, която получава своеобразна отрицателна (провокирана от опасения) мотивация в европейските политически кръгове след Ница. Политици и дипломати от тогавашните 15 държави членки се страхуват, че предстоящото източно разширяване с 12 нови държави от Централна Европа и Средиземноморието ще блокира процеса на вземане на решения в ЕС поради очакваните значително по-трудни условия за постигане на квалифицирано мнозинство. Смята се, че подобна *количествена* промяна ще има негативни *качествени* последствия – тя ще парализира Съвета на министрите, ако не се въведат промени в работата му. Освен това, съществува и специфичният страх, споделян в Париж, Берлин, Лондон и Рим, от присъединяването на значителен брой *малки* нови страни, което значително ще намали носителната тежест на тогавашните големи държави членки.

¹ Маастрихтският договор е отхвърлен от гражданите на Дания (юни 1992 г.), а Договорът от Ница е отхвърлен на референдум в Ирландия (юни 2001 г.). И в двата случая подписването на допълнителни декларации и протоколи към съответния договор дава основание за провеждане на втори референдум (съответно през май 1993 г. и октомври 2002 г.), резултатите от който са положителни.

Горчивият опит от неотдавнашното заседание на Европейския съвет в Ница е допълнителен мотив за необходимостта не просто от ново претегляне на гласовете при гласуване с квалифицирано мнозинство в Съвета на министрите, а от въвеждането на нова система, която ще отразява двойната легитимност на ЕС, произтичаща от държавите и от гражданите, която няма да налага нелицеприятни пазарлъци при всяко ново разширяване и която ще бъде достатъчно прозрачна и разбираема от гражданите.¹ Позитивен аргумент в подкрепа на дебата за повишаване ефективността в действията на ЕС дава нарастващото значение на външните отношения в неговата дейност. Много важно място се отделя на способността на Съюза да формулира и прокарва на практика обща външна политика, да изработва единни позиции – „един общ европейски глас“ – при решаването на външнополитически проблеми и така да получава повече влияние в света.

Търсенето на оптимални решения за постигане на по-ефективна работа на институциите на ЕС води до обсъждането в рамките на дебата за „бъдещето на Европа“ на такива конкретни въпроси като създаване на единна правосубектност на ЕС, опростяване на договорите, усъвършенстване на междуинституционалния баланс, осигуряване на повече последователност и приемственост в изработването и провеждането на европейските политики посредством замяна на ротационното председателство на ЕС с постоянни политически постове на различни нива – особено на тези, които имат отношение към външната политика (например на Европейския съвет, Съвета по общи въпроси и външни отношения) и др.

Посочените по-горе примери нямат амбицията да дадат изчерпателен списък на конкретните въпроси, поставени за обсъждане в контекста на дебата за „бъдещето на Европа“ през 2001-2004 г., включително в Европейския конвент и в

¹ Аргументът за въвеждане на ясна и прозрачна система на гласуване с квалифицирано мнозинство в Съвета илюстрира връзката между двете страни на дебата – за демократичност и ефективност на разширения ЕС.

свиканата след това МПК. Въпреки това, те създават отчетлива представа за доминиране в дискусиите и преговорите на правни и институционални проблеми, отнасящи се до „конструкцията“ на Съюза и имащи само косвена връзка с политическото съдържание на неговата дейност.

Правно-институционалната проблематика заема централно място в дейността на Европейския конвент. Формирането на работни групи в Конвента е показателен индикатор за приоритетите в работата на този форум.¹ От количествена гледна точка, групите с правно-институционален предмет преобладават пред тези, занимаващи се с реформи в политиките на ЕС. Последователността на тяхното формиране също показва как се променя фокусът на внимание на ръководството и членовете на Конвента в течение на неговата работа. На първата фаза (пролетта на 2002 г.) в центъра на дискусиите стоят именно правно-конституционните въпроси. Във втората фаза (есента на 2002 г.) се активизира работата по трите важни сфери на дейност, които остават в периметъра на междуправителственото сътрудничество в ЕС: (а) икономическо управление (economic governance), което представлява не-интегрираната част от ИВС (в противовес на единната монетарна политика), (б) външна политика и сигурност, (в) правосъдие и вътрешни работи. Към тези теми може да се добави и структурирането на дебата за бъдещето на т.нар. европейски социален модел в разширения ЕС. Динамиката в дейността на Конвента, обаче, не позволява еднозначно да се формулира извод за нарастващо ангажиране на членовете му с промени в политиките на ЕС. Тенденцията

¹ Работните групи на Европейския конвент са по проблемите на: (1) субсидиарност, (2) Хартата на основните права, (3) правосубектност на ЕС, (4) роля на националните парламенти, (5) разделение на компетенциите, (6) икономическо управление, (7) външни действия, (8) отбрана, (9) опростяване на договорите, (10) свобода, сигурност и правосъдие, (11) социална Европа. През пролетта на 2002 г. са формирани групите от (1) до (6), през есента на същата година – групите от (7) до (10), а последната група (11) е създадена едва в началото на 2003 г. Източник: <http://european-convention.eu.int>

за повишаване значението на политическите реформи в изработването на новия Конституционен договор се прекъсва при третата фаза (от началото на 2003 г. до края) в момента, в който институционалните въпроси – и най-вече създаването на единни постове на председател на Европейския съвет и на европейски външен министър – обсебват вниманието, политическата енергия и емоциите на всички участници.

Доколкото дискусиите за реформи в политиките на ЕС имат (някакво) място в общия дебат за „бъдещето на Европа“, то импулсите за тях идват преди всичко от две посоки в социален и в географски план.

От една страна, на реформи в политиките на разширения Съюз са посветени много от „мозъчните атаки“ на гражданското общество. Коалиции от неправителствени организации, изследователски центрове, мозъчни тръстове и други експертни групи разработват не една и две стратегии за политически реформи. Като пример може да се приведе предложението на международната експертна група „Вила Фабер“ за фокусиране върху въпросите на солидарността и сигурността в бъдещия ЕС (Bertelsmann..., 2001). Споделяното от членовете на тази група виждане за солидарност не се ограничава само до нейното бюджетно измерение (финансиране развитието на по-бедните държави членки с помощта на структурните фондове). То поставя акцент и върху политическото измерение на солидарността, разбирано като необходимост от спазването на еднакви правила в съответствие със споделени ценности, които да важат за всички държави – нови и „стари“, големи и малки, без да се допуска „двоен аршин“. Опитът на България при решаването на казуса с освобождаването на българските медици от Либия доказва колко уместен, нужен и далновиден е бил акцентът на представители на европейското гражданско общество върху политическата солидарност като взаимно зачитане на споделени ценности и подкрепа при тяхното отстояване. По другата ключова област групата „Вила Фабер“ прокарва едно холистично виждане за сигурността, което включва нейните

външни и вътрешни аспекти и предлага развитието на политики, попадащи и в трите маастрихтски „стълба“.

Страните кандидатки от Централна Европа и Средиземноморието са другият важен източник на импулси за дискусии по политиките на ЕС. Първо, след като в продължение на повече от десетилетие в предприєдинителните си усилия те са приемали безпрекословно европейското законодателство в целия спектър от политики, участието в този дебат е първа възможност за тях да споделят – вече като равноправни партньори! – своите виждания за политическото съдържание на Съюза, към който се стремят. Второ, на фона на разгорещените дискусии по институционални въпроси дебатът за политиките е относително по-малко конфликтното поле за обмен на мнения, което страните кандидатки търсят. Това важи с особена сила за някои от тях (като България и Румъния), които към 2002 г. не са завършили своите преговори за членство и са по необходимост по-сдържани в изразяването на становища. Следователно, както стратегически, така и тактически съображения карат бъдещите държави членки да включват реформата на политиките на ЕС в официалните си позиции.

На последната фаза от този етап от договорни реформи – дейността на МПК, свикана след Конвента – дебатът по политиките на ЕС почти изцяло отсъства, а вниманието е погълнато от особено чувствителните институционални въпроси (като например претеглянето на гласовете в Съвета).

От изложеното дотук е видно, че внасянето на промени в политиките на ЕС присъства като тема в дебата за „бъдещето на Европа“, но тя не е приоритетна. Правните, конституционните и по-конкретно институционалните въпроси остават в центъра на дискусиите през целия период от декларация № 23 към Договора от Ница чак до самото подписване на Конституционния договор на 29 октомври 2004 г.

Ако трябва да се даде оценка не само доколко значимо е мястото на политическите реформи в дебата, но и доколко успешно те са прокарани в текстовете на самия Договор

за създаване на Конституция за Европа, то изводът няма да бъде особено окуражителен. Като безспорно успешни могат да се окажат тези реформи в Конституционния договор, които са свързани с правната консолидация и тези, които целят укрепване на демократичния характер на ЕС. Точно обратното – много противоречиви са оценките на постигнатите договорености по институционалните въпроси. Успехът на политическите реформи стои вероятно по средата между тези две крайни точки: ако по въпросите на външната политика и сигурност на ЕС напредъкът е съществен, то в „третия стълб“ той скромно, а по проблемите на „социална Европа“ е незадоволителен. Тези оценки на анализаторите непосредствено след подписването на договора потвърждават своята актуалност по време на злополучната му ратификация.

Процесът на обсъждане на бъдещата европейска „конструкция“ и изработване на Конституционния договор (2001-2004 г.) отново поставя под въпрос по-нататъшното прилагане на модела на развитие чрез договорни реформи, базирани на политически проекти, който за пръв път е оспорен в Ница. Дебати по политически реформи не липсват на конституционния етап, но те съвсем не стоят в центъра на политическото внимание. Във всички държави от разширяващия се ЕС те са засенчени, най-общо казано, от ангажирането на публичното внимание с проблемите на конституционното строителство. Този етап от развитие на Съюза представлява най-цялостният, последователен и амбициозен опит за укрепване на „легитимността на входа“ чрез по-нататъшно изграждане на европейската политика и разширяване на възможностите за гражданско участие в европейския политически процес. Всичко това става за сметка на пренебрегване значението на „легитимността на изхода“ чрез реформи в политиките на ЕС.

II.2. Дебатите за политически реформи при неуспешната ратификация на конституцията

Плановите на „бащите на европейската конституция“ са тя да бъде ратифицирана за две години, за да влезе в сила на 1 ноември 2006 г. Този период съвпада с натрупването на опит от източното разширяване – не само като функциониране на европейските институции, но и като ежедневна политическа, икономическа и социална практика както в новите 10, така и в „старите“ 15 държави членки. Подобно съвпадение се оказва решаващо и до голяма степен предопределящо за съдбата на ратификационния процес. Разширяването като фактор има пряко въздействие върху дебатите по конституционния договор в държавите членки – особено в „старите“ 15. Цялостната обстановка във вече разширения ЕС от 25 държави е тази на умората – умора от разширяването (*enlargement fatigue*) в 15-те и умора от реформи (*reform fatigue*) в 10-те – която засяга както политическите елити, така и гражданите. Непосредственото значение на общата песимистична атмосфера за одобряването на конституционния договор се определя от конкретната процедура, която трябва да се приложи във всяка страна – парламентарна или с референдум. Ако има конституционно изискване (както в Ирландия) или ако е взето политическо решение (както в Холандия и Франция) одобрението да стане с референдум, то високата степен на песимизъм сред гражданите на съответната държава членка по въпросите на разширяването буди основателна тревога за крайния резултат. Ако пък ратификацията трябва да стане в парламента, то присъствието там на силни евроскептични партии (както в Чехия или Великобритания) може да постави успешното протичане на процедурата под въпрос. Макар че втората опасност не се подценява, първата опасност е тази, която се възприема като значително по-сериозна в общоевропейски план, доколкото резонансът от един негативен референдум би бил много по-силен.

В такъв контекст се проявява **отсъствието на нов проект за политика/-и, който да изпълва със съдържание европейската конституция**. Това на практика означава, че липсват осезаеми конкретни материални ползи за гражданите, които да се превърнат в аргумент в подкрепа на нейната ратификация. Досегашните проекти на ЕС се приемат за даденост и не могат да събудят позитивна политическа активност. Освен това, по парадоксален начин в отделни случаи „дефектите“ в досегашните проекти (т.е. непълното им осъществяване) също могат да се превърнат в удобна даденост, с която гражданите не биха искали да се разделят (например недовършената либерализация на услугите). В рамките на публичния дебат не може да се разчита на дискусии за политики, които да осигурят одобрението на конституционния договор. Тъй както измененията в политиките на ЕС остават в периферията на цялостната логика на промени, която мотивира конституцията, по аналогичен начин и дебатите по въпроси на политиките на ЕС по време на ратификацията са фрагментирани и не са в центъра на общественото внимание. В случаите, в които Конвентът успява да прокара реформи, макар и засенчени от конституционната проблематика, има потенциал за генериране на подкрепа при последвалия публичен дебат. Така например, измененията в областта на европейската външна политика, сигурност и отбрана се радват на широка подкрепа като стъпки към извоюване на по-голяма политическа тежест на Съюза в света чрез говорене „с един глас“. Те не се превръщат в източник на противопоставяне при кампанията преди референдумите във Франция и Холандия през 2005 г. (Avery, 2007: 6). Обратното, въпросите, по които членовете на Конвента не постигат задоволителни резултати (като например темата „социална Европа“), привличат върху себе си публичен интерес (в т.ч. медиен) по време на дебатите. Така става във Франция през пролетта на 2005 г.

Френският казус е важен преди всичко защото той става най-ярка демонстрация (поради отрицателния резултат от референдума на 29 май 2005 г.) на централни теми от дис-

кусията около конституцията в много от „старите“ държави членки. Водеща е темата „разширяване на ЕС“ в нейните две измерения – току-що случилото се присъединяване на 10 нови държави членки и перспективата (макар и далечна) за присъединяване на Турция към ЕС. Докато турският въпрос противопоставя предимно геополитически и културни аргументи, то централноевропейското разширяване има пряко отношение към проблема за мястото на дебата за политиките на Съюза и тяхната реформа.

В текстовете на конституцията европейските политици дават отговор на въпроса „каква Европа искаме?“ като очертават само правно-институционалния „скелет“ на бъдещото обединение, но не и политическата „плът“ на живия организъм. Приема се за даденост, че „достиганията на общността“ (*acquis communautaire*) не се оспорват в границите на „старите“ държави членки и просто трябва да бъдат приложени и на територията на новоприсъединилите се държави членки. Горещите диспути преди френския и холандския референдуми показват, обаче, че гражданите се интересуват много повече от „плътта“ и „мускулите“ на ЕС, отколкото от неговия „скелет“. Мненията остро се сблъскват по пряко свързана с политиките на Съюза тема, която намира двоен израз в използвания дискурс. Единият е реален и конкретен – предлаганата от Европейската комисия (ЕК) директива „Болкенщайн“, с която се довършва либерализацията на услугите в единния европейски пазар. Другият израз на темата е в полето на митовите – това е заплахата от станалия прословут тогава „полски водопроводчик“, който, виждате ли, е започнал масово да имигрира след 1 май 2004 г. и да измества френския си колега от пазара на труда. Поставят се искания за повече социална защита в условията на нарастваща конкуренция на общоевропейския пазар.

Връзката с предшестващите дискусии за „социална Европа“ в Конвента е само повод и рамка за един много по-сериозен сблъсък. На остра критика се подлага всъщност не някакво скорошно нововъведение в учредителните договори, а

фундаментална стратегическа цел – свободното предоставяне на услуги в общия пазар – която е залегнала в текста на Римския договор още от 1957 г. (Николов, 2005: 36). Част от гражданите на „старите“ страни членки (гласували с „не“ на референдумите) очевидно не са съгласни с разпространението на тази свобода в голямото географско пространство „от Брест до Брест“.¹ Свободата на движение, която не е била осъществена докрай в Западна Европа, среща съпротива за своята реализация в обединена Европа.

Проведените преди референдумите кампании „за“ и „против“ показват, че представеният за одобрение проект за изцяло нов конституционен договор не само че не предлага нов политически проект, но и – като се съсредоточава предимно върху конституционното строителство – рискува да подкопае основите на сериозни постижения на ЕО и ЕС от предишни етапи на развитие. Наблюдава се разминаване между, от една страна, съдържащите се в Конституцията за Европа реални нововъведения, които целят изграждането на един по-демократичен и по-ефективен разширен Съюз и сред които политическите реформи не са водещи, и, от друга страна, демонстрирания при публичните дискусии интерес на гражданите към реални и конкретни политически ползи от интеграционния процес. Реалната „оферта“ на новия договор е Европа на символите (конституция, флаг, химн и т.н.) и институциите (Европейски външен министър, председател на Европейския съвет, когото често медиите – неправилно! – именува „президент на Европа“, и др.), докато гражданите търсят конкретни резултати от конкретни политики на ЕС. Както отбелязват редица френски политици, „една конституция може да мобилизира гражданите само ако се вписва в някакъв проект. При липсата на проект за Европа опитът [с конституционния договор] се проваля“ (Herzog, 2007). Не случайно, за да тушира това разминаване, новоизбраният през ноември 2004 г. председател на ЕК Жозе-Мануел Барозо обявява, че него-

¹ Т.е. на територията на целия ЕС-25 – от френския гр. Брест на Атлантика до гр. Брест при полско-белоруската граница на р. Буг.

вият петгодишен мандат ще протече под надслов „Европа на резултатите“. Амбициозният опит ЕС да бъде легитимиран чрез европейската конституция, като се генерира подкрепа за, съпричастност към и идентичност с „Европа“ „на входа“, с помощта на прозрачни демократични процедури и подобрени възможности за гражданско участие, се оказва с ограничена ефективност и като цяло неуспешен, защото той не е съпроводен с укрепване на легитимността „на изхода“, посредством прокарването на резултатни проекти за политика.

II.3. Мястото на европейските политики при изработване на Договора за реформи

Неуспехът при ратификацията на европейската конституция налага европейските лидери да прибегнат до „пауза за размисъл“ (reflection pause), за да извлекат поуки и да начертаят възможни пътища за излизане от кризата. Всъщност в продължение на повече от година мнозинството политици в държавите членки избягва изобщо да засяга чувствителната тема на конституционния провал, което, от своя страна, дава храна за иронични изводи на медиите, че в ЕС се наблюдава по-скоро „пауза/спиране на мисленето“. Изчакването има за цел успокояване на обществените напрежения в някои държави членки, частична смяна на действащите лица по върховете на властта (например, резултатите от президентските избори във Франция), както и търсенето на надежден лидер (личност и държава), който да даде импулс за преодоляване на кризата. За последното европейските политически кръгове се упоават на предстоящото германско председателство на ЕС и лично на ролята, която може да изиграе Ангела Меркел. Съчетаването на горните обстоятелства води към активизиране на дискусиите за съдбата на конституционните реформи през есента на 2006 г.

Възобновеният дебат показва, че държавите членки и най-вече европейските институции (както ЕК, така и Евро-

пейският парламент / ЕП) са направили нужните изводи за значението, което европейските граждани придават на политиките на ЕС и резултатите от тяхното осъществяване на практика. Когато правят преценка на **„цената на липсата на конституция“** (the cost of no-constitution) уважавани евро-депутати като Йо Лайнен¹ посочват, че най-голямата цена, която и европейските граждани, и ЕС като цяло трябва да платят, е блокирането на способността на Съюза да постига резултати по ключови въпроси от националния, общо-европейския и глобалния дневен ред (Leinen, 2006). Макар и да не е бил носител на ясно очертан политически проект, конституционният договор е можел да допринесе за укрепването на редица политики по „тактиката на малките стъпки“ най-вече като допринесе за един по-ефикасен процес на вземане на решения. Следователно, неговото отхвърляне оставя отрицателен отпечатък върху работата на Съюза в конкретни сфери. В подкрепа на този извод се дават примери по целия спектър от дейности на ЕС:

- Липсата на постоянен председател на Европейския съвет, на европейски външен министър и на европейска служба за външни отношения пречат на ЕС да реагира адекватно „с единен глас“ при международни кризи в света (като тази в Ливан през юли-август 2006 г.) или в непосредственото си съседство (като „замразените конфликти“ в района на Черно море²).
- Неефикасното вземане на решения в областта на вътрешните работи – което би било преодоляно чрез конституцията – не позволява ефективно противодействие на международния тероризъм.
- Неуспешната ратификация блокира способността на

¹ Йо Лайнен е германски член на ЕП от Партията на европейските социалисти и председател на постоянната комисия на ЕП по конституционни въпроси.

² Става дума за конфликтите в Приднестровието (отцепила се „република“ от Молдова), Абхазия и Южна Осетия (търсещи независимост от Грузия) и Нагорни Карабах (дългогодишен спор между Азербайджан и Армения).

Съюза да провежда интегрирана имиграционна политика и да се справя със засиления имиграционен натиск от Африка, на който са подложени най-вече средиземноморските държави членки.

- Зачестилите пожари и наводнения открояват нуждата от спешно прилагане на предвидената в конституцията клауза за солидарност при природни бедствия и за разработване мерки за взаимна помощ по гражданска защита.
- Несигурността на световния енергиен пазар (повишаващи се цени на петрола и нестабилност на доставките) подчертават необходимостта от разработването на обща енергийна политика на ЕС, както това е заложено в конституцията. Към това се прибавя императивът за устойчиво развитие чрез разработването на алтернативни енергийни източници.
- Нарастващата глобална конкуренция в областта на високите технологии доказват нуждата от консолидиране усилията на европейските държави в сферата на космическите изследвания и формулирането на космическа политика, която преди конституцията не е била приоритет.

От извлечената поука за „цената на липсата на конституция“ произтичат и основните **насоки за разгръщане на дебата в новия „конституционен рунд“**:

- Препоръчва се да се хвърли повече светлина върху реалните изменения в отделни политики, които са направени с конституцията и които трябва да бъдат съхранени. Те се извеждат на преден план вместо проблемите (и постиженията) на конституционното строителство, които като че ли са останали неразбрани от гражданите.
- Сменя се дискурсът. Промените в процеса на вземане на решения, които при дебатите в Конвента са били представяни като част от усъвършенстването на междуинституционалния баланс, сега се интерпретират като средство за по-ефективно изработване на политики. (Leinen, 2006) Най-красноречивите примери в това отношение са превръщането на процедурата

на съвместно решение в „обикновена законодателна процедура“ (ordinary legislative procedure) и разширеното приложение на гласуването с квалифицирано мнозинство в Съвета на министрите. И в двата случая, обаче, търсенето на политически смисъл в процесулни по същността си изменения има ограничена убедителност в контекста на публичния дебат, в който специалистите евро-интегратори имат скромна роля, а за гражданите процедурите и механизмите си остават нещо трудно разбираемо и отегчително.

Разгърналите се през 2006-2007 г. дискусии произвеждат най-разнообразни стратегии за по-нататъшни действия и виждания за реформи – от въвеждането на козметични промени в действащия в момента Договор от Ница (своеобразен договор „Ница-плюс“) до запазването на конституционния договор в оригиналния му вид. На фона на тези два крайни варианта, като значително по-осъществими се приемат сценариите за разработването на „**конституция-плюс**“ и „**конституция-минус**“ (Bonvicini & Tosato, 2007; Duff, 2006 & 2007). Те са непосредствено обвързани с политическите реформи, които са се оказали от ключово значение за гражданите. Сценарият за изработване на „конституция-плюс“ извежда на преден план необходимостта от открояване на социалния характер на ЕС и на такива политики като опазване на околната среда, енергийна сигурност, имиграция и икономическо управление. Другият сценарий, макар и да отчита вижданията на евро-скептиците за приемното на редуциран договор, не пренебрегва значението на политическите реформи и начертава перспективите за въвеждане на изменения на две фази – бързи преговори по правно-институционалните новости на един „основен договор“, последвани (но едва след влизането му в сила!) от по-обхватни политически реформи (Bonvicini & Tosato, 2007).

Може би най-разгърнатата и най-амбициозна програма за провеждане на безусловно необходимия нов „рунд“ от реформи в договорите е изложена в студиите на евро-депутата Ан-

дрю Даф¹ (Duff, 2006 & 2007). Основана на разбирането, че ЕС не може да си позволи регрес и че конституционната криза трябва да се използва за ново усилие за развитие на Съюза, тя се вписва в общия сценарий „конституция-плюс“. Виждането на Даф за обхвата на дейността на предстоящата МПК (т.нар. мандат, който трябва да ѝ бъде възложен) включва впечатляващ пакет от политики за дебати и преговори:

- *Укрепване на икономическото управление*

Даф подчертава необходимостта от по-тясно обвързване на икономическите политики на държавите членки с общите икономически цели на Съюза. Според него това се налага от изводите на доклада „Кок“ (European Commission, 2004) за осъществяване на Лисабонската стратегия. Подобно укрепване предполага увеличаване правомощията на ЕК за влияние върху националните бюджетни политики на държавите членки във връзка с осъществяването на ИВС. То ще даде и повече автономност на евро-зоната и ще осигури един по-политически подход при правенето на политика на страните от евро-групата в рамките на разпоредбите за засилено сътрудничество, при съществена роля на ЕК и Европейската централна банка.

- *Освежаване на европейския социален модел*

Общият модел за работа в ЕС чрез „единство в разнообразие“ трябва да се приложи в социалната сфера. Нужно е утвърждаване на „европейския социален модел“ без да се подтискат националните различия между специфичните национални социални модели. По-конкретно, трябва всички държави членки да подпишат „декларация на солидарността“, която да постулира насърчаване на равенството, интеграция на хората с увреждания, борба със социалното изключване и дискриминация, насърчаване на обучението и мобилността, подкрепа за социалния диалог. Нужно е в съ-

¹ Андрю Даф е английски либерал-демократ, член на ЕП и един от тримата негови представители в МПК-2007; по-рано е участвал в работата на Европейския конвент и като наблюдател на предишната МПК 2003-2004.

ответствие с клаузите за засилено сътрудничество да се изработи „протокол за социален съюз“, който да предвижда хармонизация на системите за социално осигуряване и на условията за заетост на имигранти от трети страни.

- *Опазване на околната среда*

Сегашният фокус на европейската политика за опазване на околната среда изключително върху контрола на замърсяването е крайно недостатъчен за справяне с глобалните предизвикателства. Той трябва решително да бъде пренесен върху борба с климатичните промени. Необходимо е ЕС да стъпи на успешното прилагане на хоризонталния подход към защита на околната среда и да продължи реформите в селскостопанската политика и рибарството. В този контекст се вписва изработването на обща енергийна политика, в която акцентът да бъде подобряване сигурността на доставките и тяхното разнообразяване и особено използването на възстановими източници на енергия. Концепцията за устойчиво развитие трябва да бъде прокарана чрез селскостопанската политика, в т.ч. при третирането на въпроса за използването на генетично модифицирани организми.

- *Разширяване и съседство*

Досега провежданият процес на разширяване (включително копенхагенските критерии) трябва да бъде кодифициран в нов раздел на конституционния договор. Материята на предвидения в конституцията член за приоритетни отношения със съседите трябва да бъде развита чрез въвеждане на категорията „асоцииран член на ЕС“ като алтернатива на рязката граница „вътре/вън“. В този контекст следва да се постави и формулираната в конституцията клауза за отделяне от Съюза.

- *Реформиране на финансовата система на ЕС*

Въвеждането на промени във финансовата система на Съюза е сложен и противоречив, но не невъзможен процес. Следва да се използва предвиденият за 2008-2009 г. преглед

на бюджетната рамка за 2007-2013 г., за да се свържат в едно цяло дебатите за договора, за политическите реформи в него и за тяхното финансово обезпечаване. Реформите би трябвало да обхванат както приходната част на бюджета (системата от собствени ресурси), така и разходната му част (предимно политиките, които съставляват най-големите разходни пера). Нужно е да се работи за синхронизиране на циклите на бюджетната рамка и на мандатите на ЕП и ЕК с цел повишаване на политическата отговорност на ЕС пред гражданите.

Подобни програми за даване на разширен мандат на предстоящата МПК във възможно най-голяма степен показват способността на (някои) политици да се вслушват в посланието, което европейските граждани са изпратили по време на неуспешната ратификация на конституционния договор: политическата същност на ЕС не бива да се пренебрегва. Дебатите през 2004-2005 г. са демонстрирали способността на политическите проекти на ЕС да бъдат най-устойчив и надежден фактор за укрепване демократичната легитимност на ЕС. По тази причина те се превръщат в част от една традиционна европейска дилема на пред-лисабонския етап от договорни реформи – повече демократичност и/или повече ефективност в ЕС. При дискусиите за това как да се подготви новият Договор за реформи дилемата между демократичност и ефективност намира израз в лансирането на противостоящи си предложения. От една страна стои виждането за обхванат мандат на МПК (споделяно и от Даф), съпроводено с предложения за разгръщане на широк публичен дебат, в който да бъдат включени европейските политики (Bonvicini & Tosato, 2007: 9). От друга страна, изпадането на ЕС в цайтнот и разбирането, че кризата трябва да бъде преодоляна преди следващите избори за ЕП (през юни 2009 г.), аргументират предложението преговорите в предстоящата МПК-2007 да протекат при един ограничен по обхват „затворен мандат“ (Ibidem: 7). Според това виждане по-нататъшно забавяне на институционалните реформи би блокирало изцяло дейността на Съюза. Значението на постигането на *качеств*

вен резултат се замества от нуждата от постигане на резултат *на всяка цена*. Стратегическата визия се противопоставя на тактически задачи, които се оказват приоритетни за политическите елити на държавите членки. На практика това води до приемането от Европейския съвет през юни 2007 г. на ясен, изчерпателен и относително ограничен мандат на МПК с цел тя да бъде максимално кратка, Договорът за реформи да бъде подписан най-късно в началото на 2008 г., за да може ратификационният процес да приключи не по-късно от година след това.

Както при изработването на мандата в навечерието на МПК, така и при нейното протичане основните конфликтни полета между държавите членки се разполагат на територията на институционалните въпроси. Особено разгорещени са споровете по прилагането на новата система за гласуване с квалифицирано мнозинство в Съвета (55% от броя на държавите членки и 65% от населението на ЕС), на която се противопоставя искането (преди всичко на Полша) за удължаване използването на сегашната система от претеглени гласове. Дебатът по политиките на ЕС е ограничен от една страна поради тяхното периферно място в европейската конституция (която така или иначе служи за базов документ при преговорите), а от друга страна поради затворения мандат на МПК, който на практика не допуска включването на нови теми, които биха могли да разрушат деликатните равновесия.

Горният анализ сочи, че въпреки лансираните амбициозни програми за дебати и преговори в навечерието на МПК-2007, в крайна сметка **мястото на политическите реформи в текстовете на Лисабонския договор е относително периферно**. То едва ли би могло да се различава съществено от мястото им в конституцията. Коментарите в периода между договарянето на текста и официалното подписване на документа в португалската столица поставят акцента преди всичко върху поредицата институционални промени, които се очаква да допринесат за по-ефикасно вземане на решения в ЕС. На подобаващо внимание се радва и темата за укрепване демократичния характер на

Съюза. От реформите в отделните секторни политики относително най-голямо внимание се обръща на промените в сферата на външната политика, сигурност и отбрана. По въпросите на правосъдие и вътрешен ред най-съществените промени, които биха могли да доведат до конкретни резултати, са цялостното „комюнтаризиране“ на материята и прилагането на гласуване с квалифицирано мнозинство като основен метод. Включването в обхвата на Лисабонския договор на разпоредби за борба с климатичните промени, устойчиво развитие, енергийна сигурност и др. е положителна стъпка, но нейното значение не бива да се преувеличава. В тези случаи става дума за формулирането на нови цели на ЕС, което – за съжаление – не означава непременно снабдяването на Съюза с адекватни инструменти за постигането им. Така например, в Лисабонския договор новата цел на политиката за опазване на околната среда е насърчаване борбата с измененията в климата *на национално ниво*. С други думи, ЕС получава само една *допълваща* компетентност, която отрежда водещо място на държавите членки, не гарантира ефикасни действия на Съюза като цяло по проблемите на глобалното затопляне, но е достатъчна, за да прави „Брюксел“ изкупителна жертва при всяка глобална криза по този въпрос. В сферата на енергетиката противоречията между държавите членки до голяма степен изпразват от съдържание понятието „обща политика“¹ и ограничават обхвата ѝ предимно до „меки мерки“ като насърчаване на енергийната ефективност и пестенето на енергия, използването на алтернативни източници на енергия и др.²

Необходимо е да се обърне внимание на два специфични казуса, които разкриват **разминаването между реалните реформи (или липсата на такива) и плановете за тях**

¹ То е далеч от традиционното разбиране за интегрирана наднационална „обща политика“ (например общата селскостопанска политика) и се доближава до външната политика на ЕС, която години наред остава „обща“ само на хартия.

² Не трябва да се пренебрегва, обаче, формулирането на принципа на солидарност между държавите членки в случай на затруднения при доставянето на енергия.

ната „експлоатация“ в очакваните публични дебати в държавите членки при предстоящата ратификация на Лисабонския договор. Това са:

- замяната на названието „европейски външен министър“ с „върховен представител по външните работи и политиката за сигурност“;
- приемането на специален протокол за т.нар. услуги от общ икономически интерес.

Промените в названието на поста на висшия европейски дипломат трябва да се разглеждат в пакет с промените в неговите правомощия и в позиционирането му в общата институционална йерархия на ЕС. При съпоставките трябва да се изхожда от сегашното название (върховен представител за Общата външна политика и политика на сигурност), да се отчете нововъведението в конституцията (европейски външен министър) и да се стигне до формулата в Лисабонския договор (върховен представител за външните работи и политика на сигурност). Показателно е връщането (почти изцяло) към статуквото по отношение на името в края на последната фаза от договорни реформи. Това е един от въпросите, поставени от Великобритания и изненадали нейните партньори по време на МПК-2007. Той се превръща в рубеж, от който британската делегация отказва да отстъпи.

От друга страна, Лисабонският договор може и да оставя европейския външен министър без име, но не го оставя без новите правомощия, които са му дадени в конституцията. Правото на един заместник-председател на ЕК¹ да ръководи заседанията на може би най-важния Съвет на министрите – този на външните работи – и да предлага инициативи в областта на външната политика и сигурност, които да се одобряват от Съвета с квалифицирано мнозинство, е съществе-

¹ Според конституцията европейският външен министър ще черпи легитимност от два източници (по силата на процедурата за неговото назначаване/избор) – от Съвета, в качеството му на бивш негов Генерален секретар, но и от ЕК, като неин заместник-председател. Тази формула е запазена в Договора за реформи.

на институционална промяна, която съдържа потенциал за прокарването на доста амбициозна обща външна политика в бъдеще. Следователно, свидетели сме на важна крачка към укрепване капацитета за правене на политика, съпроводена с привидно запазване на статуквото (сигнализирано чрез името). Реалната политическа реформа е „скрита“ зад липсата на промяна в символите (названието на поста). Няма съмнение, че „министърът без име“ ще бъде важна тема за дискусии в Лондон при ратификацията на Лисабонския договор през 2008 г. Показателно е разминаването между реални реформи в политиката и дебат за тях. Промените в сферата на външните работи и сигурността ще могат да влязат в сила благодарение на дебат за... отсъствието на промени.

Протоколът за услугите от общ икономически интерес, който е приложен към Лисабонския договор, отбелязва тяхната разнородност и признава ролята на националните, регионалните и местните власти при предоставянето им. Това е документ, прокаран при активната работа на френските дипломати по време на МПК-2007. Новоизбраният президент на Франция Н. Саркози в речите си неколкократно изтъква „закрилата“, която той е успял да осигури за услугите от общ икономически интерес като ключово завоевание, което няма да позволи заплашване на „националния интерес“ в области, пряко свързани с функционирането на инфраструктурата (водоснабдяване, газоснабдяване и др.). Подобни изказвания следва да се поставят в общия контекст на политиката на „икономически патриотизъм“, която в началото на ХХI век далеч не е специфична само за Франция. Като се има предвид, обаче, начинът, по който са изработени споменатите разпоредби, те „изглежда по-скоро са със символичен характер и едва ли ще имат някакво съществено въздействие върху правенето на политика в ЕС“ (Zuleeg, 2007: 38). Така например, трудно може да се очаква някаква заплаха, породена от действието на този протокол, над правомощията на ЕК в областта на защита на конкуренцията. С други думи, още преди подписването на Лисабонския договор за аргу-

мент в дебатите се използва една, по същество, безсъдържателна референция. Там, където няма реални политически промени, в политическия дискурс се симулират нововъведения в политиката с цел спечелване на подкрепа за договорната реформа. Дебатът за въведените изменения по въпроси на услугите се очаква да доведе до одобрение на договорните реформи, въпреки че, всъщност, такива изменения на практика няма да има. Ето обратната ситуация на тази с името на външния министър!

И в двата посочени случая дискусиите за промени в политиката (които, трябва да признаем, все още са в процес на подготовка в навечерието на кампанията за ратификация на Лисабонския договор) се „еманципират“ от реалните промени. Разминаванията – при това, както видяхме, в две противоположни посоки! – поставят под въпрос значението на политическите реформи за общото развитие на ЕС оттук нататък. Символите на промяна (или липса на такава) се очаква да придобият собствена роля в предстоящите публични дискусии. Доколкото ратификацията ще протече изцяло в национален политически контекст във всяка държава членка, то акцентът върху символите се вписва в един „символен политически процес“ (symbolic politics) в европейските страни.

Конституционният етап на развитие на ЕС в своята цялост (2001-2007 г.) свидетелства за изчерпване на възможностите за прилагане на модела за договорни реформи, базирани на политически проекти. След осъществяването на най-амбициозния досега икономически проект – ИВС – на дневен ред би дошло интегрирането на данъчното облагане или на социалното осигуряване. Тези два въпроса, обаче, са конфликтни дори в Съюза от 15 държави членки преди източното разширяване и са способни единствено да провокират лансирането на инициативи за диференцирана интеграция. Във вече разширения ЕС проекти за комюнитаризация на данъчната или на социалната сфера биха взривили солидарността между гражданите в рамките на една държава членка

и биха поставили под въпрос самото понятие „национална държава“. Затова вместо цялостни проекти сегашният етап предлага няколко паралелни тенденции на развитие:

- Първо, европеизацията на правенето на политика става постепенен, фрагментиран процес на въвеждане на промени „на парче“ в различни сфери на дейност.
- Второ, политическите реформи, легитимиращи ЕС чрез постигнатите резултати, са изместени в периферията на цялостния процес на промени за сметка на конституционното строителство. Но те са „реабилитирани“ от гражданите по време на публичните дебати като най-надежден източник на легитимност в Съюза.
- Трето, показателно е разминаването между реално осъществените политически промени (или отсъствието им), от една страна, и тяхната „експлоатация“ от политическите елити с цел постигане на одобрение на поредните договорни реформи, от друга страна.

III. Дебати и проекти за политика след погнусване на Лисабонския договор

III.1. Дебати за политика при ратификацията на Лисабонския договор

Обстановката в разширения Съюз при подписването на Лисабонския договор и подготовката на кампанията/-ите за ратификация е коренно различна от тази в началото на дебата за „бъдещето на Европа“ през 2001 г.

Тогава лийтмотивът е създаване на „Европа на гражданите“ чрез конституционализация. Процесът на конституционни реформи се разглежда като подходяща рамка за разгръщане на широкомащабни дискусии във всички държави членки (тогавашни и бъдещи), които да запознаят европейските граждани с това какво представлява ЕС и как той работи, за да могат те да го припознаят като нужна и полезна

система за упражняване на власт и изработване на политика. Тази цел очертава две тенденции за развитие на дебата. Първо, усилията са насочени към **осигуряване на възможно най-активно гражданско участие** – чрез насърчаване на дискусии във всички европейски страни с помощта на нарочни планове за действие, включващи социални партньори, бизнес кръгове, академични среди, неправителствени организации, младежи и др. На второ място идва стремежът за **европеизиране на дебата**, което предполага специални дейности за прекрочване на националните граници и насърчаване формирането на общоевропейски дискурс. Сред използваните за тази цел инструменти можем да посочим дейността на Европейския конвент и по-точно специалните сесии, които той провежда за диалог с представители на т.нар. организирано гражданско общество и на младежта в Европа. Ярък пример на стремежа за европеизация са предложенията за одобряване на бъдещата конституция на ЕС чрез общоевропейски референдум, който да се проведе в един и същи ден във всички държави членки.

Сега, в края на този процес, след „препъването“ на конституционния проект, обстановката е противоположна. След като са били в режим на дебати и преговори с цел внасяне на изменения в основните договори в продължение на повече от пет години, политици, дипломати и експерти от всички страни в Съюза демонстрират умора от водене на преговори. Подобна „умора от МПК“ (IGC fatigue) се проявява по два начина. Преди всичко, тя е в основата на поставената приоритетна задача – ратификация на Договора за реформи на всяка цена. Освен това, за пръв път от ЕЕА (1986 г.) насам в текста на договора, който внася изменения в учредителните, липсва каквато и да било разпоредба, която да насочва към следващия етап от договорни реформи. Посланието е ясно: ЕС се нуждае от възможно най-бързо (и успешно!) завършване на процеса на реформи, след което трябва да забрави за нови промени в договорите в обозримо бъдеще, за да може да се заеме с ежедневната си дейност.

Като логика на поведение такъв подход не е изненада. Той е съзвучен със затворения мандат, съставен в навечерието на МПК-2007 и произтича от сложната ситуация, в която са се оказали различните страни в ЕС при изработването на Лисабонския договор. Сред всичките 27 държави членки 18 са ратифицирали конституционния договор. Към тях обикновено се прибавят Португалия и Ирландия, които се качествават като „приятели на конституцията“ (Bonvicini & Tosato, 2007). Останалите 7 са се оказали сред скептиците, които или са отхвърлили конституцията, или в средите на съответните национални политически елити е имало сериозни критични настроения срещу нея. Така в навечерието на кампанията/-ите за ратификацията на Договора за реформи държавите членки се обединяват в две групи, които имат повече или по-малко противоположни задачи. Политиците в мнозинството страни, които са одобрили конституцията, трябва да уверяват своите граждани, че в новия договор се съдържат 99% от разпоредбите на конституцията. Обратно, в малцинството скептични страни по време на публичните дискусии по ратификацията на Лисабонския договор трябва да се набляга на това, че той съществено се различава от продукта от работата на Конвента. Шизофренична ситуация като тази очертава тенденция за разгръщането на дебата, която е противоположна на онази в началото на конституционния процес. Сега това, от което се нуждаят политиците, за да постигнат одобрение на новия договор, е **де-европеизиране на публичния дебат**, неговото капсулиране в национални рамки и в крайна сметка свеждането му до санитарния минимум. Проявление на тази тенденция е споделяната почти във всички управляващи кръгове позиция за избягване провеждането на референдуми по този въпрос.

На този фон какво би могло да бъде мястото на дебата за европейските политики по време на ратификацията на Лисабонския договор? Ако се съди по нежеланието на европейските лидери да възложат разгърнат мандат на МПК-2007 и стремежа да се ограничат дискусиите, **едва ли можем да**

очакваме позитивно отношение към включване на политически въпроси в дневния ред. От друга страна, обаче, извлечените поуки от референдумите през 2005 г. говорят в подкрепа на фокусирането върху политически въпроси, които се възприемат като важни и значими от гражданите. Дебатът за политика не бива да се пренебрегва. Изходът от тази „квадратура на кръга“ е вкарването в употреба на символни въпроси, които имат касателство с конкретни сфери на дейност на ЕС – като например названието на поста на висшия европейски дипломат или пък протоколът за услуги от общ икономически интерес, анализирани по-горе. По всяка вероятност **дискусията ще се съсредоточи не върху реалните политически промени, а върху техните знакови белези и символи.**

В сравнение с одобряването на всички досегашни реформиращи договори на ЕС, Лисабонският договор е може би поставен в най-труден контекст: той трябва да бъде одобрен от най-голям брой държави членки (27) в най-кратък срок (малко повече от година, докато предишни ратификации са отнемали около две години), при това в общо неблагоприятна политическа атмосфера. Пред бързото и успешно приключване на процеса на ратификация стои и едно специфично предизвикателство, породено от съвпадението на дебата за договора с още един – този за **прегледа на бюджетната рамка на ЕС**, предвиден за 2008 г.

В навечерието на МПК-2007 се изказват не едно и две предложения за съчетаване на дискусията върху договора с тази по реформата на финансовата система на Съюза. Никое от тях не получава подкрепа, за да не се включва в дневния ред на МПК проблем, който по дефиниция е чувствителен и „възвивоопасен“. Аргументите продължават да са валидни и след подписването на новия договор в Лисабон. Предстоящото словенско председателство на ЕС (януари-юни 2008 г.) възнамерява да проведе дискусиите за прегледа на бюджета по възможност в експертен формат, като ги разграничава последователно и неотстъпно от дебатите за ратификацията.

Желанието да не се предизвикват допълнителни сътресения, които да навредят на одобрението на Лисабонския документ, предопределя в голяма степен един преглед скромнен по обхват и неамбициозен като визия за реформи на финансирането на ЕС – както на разходите, така и на приходите в него. Всякакви радикални идеи за въвеждане на европейски данък или пък за съществено преструктуриране на изразходваните от Съюза средства ще бъдат елиминирани.

Като се изключат символните политически въпроси, дискусии за бъдещето на политиките на ЕС едва ли ще се разгърнат през предстоящата 2008 г. поради общото споделяне на свръх-важната задача – завършване на договорната форма преди следващите избори за ЕП.

III.2. Политически проект(и) след влизане в сила на Лисабонския договор

Колкото усърдно преди одобрението на Лисабонския договор се избягват дебатите за реални промени в политиките на ЕС, също толкова активно вече текат дискусии – преди всичко в експертните среди – за това какъв трябва да е фокусът в дейността на разширения Съюз след като този договор влезе в сила (както се надяват мнозина) и след като бъдат избрани новият ЕП и новата Комисия. Сред разнообразните визии се открояват две, които имат пряко отношение към бъдещия политически пакет и към проблема за бъдещия/-те проект(и) на ЕС.

В центъра на едната визия стои императивът за **по-зряло и по-влиятелно присъствие на Съюза в света**. Тя се опира на общата подкрепа, споделяна от европейските граждани още от изработването на конституцията до днес, за значението на укрепването на единната външна политика на ЕС. Тя съчетава традиционното разбиране за уникалния профил на Съюза в световните дела като особена „гражданска сила“, като специфичен нормативен играч, способен да променя

своята международна среда като се ръководи от правила, принципи и ценности,¹ но едновременно с това предполага засилване на неговия капацитет и в сферата на сигурността и отбраната. Еволюцията на такова виждане за мястото на ЕС в света не изключва неговото формиране като силов актьор на фона на израстването на други регионални и глобални силови актьори през последните години.

Недостатъкът на тази политическа визия е нейната непълнота. Тя гледа на ЕС отвън, в планетарен контекст – поглед необходим, но не и достатъчен, за да формулира мисията на Съюза и да уплътни неговото съдържание пред собствените му граждани. Акцент единствено върху тази визия не може да бъде пълноценен проект в средносрочен и дългосрочен план.

Лансирането на проект(и), засягащ(и) вътрешното развитие на ЕС и неговите политики, не е лека задача – особено предвид опита от последните седем години на оттласкване от логиката на проектно развитие и принудително (може би в известна степен симулирано) връщане към нея след провала на конституционния експеримент. Затова предизвиква интерес широката рамка, начертана именно през призмата на политически проекти от Филип Ерзог, бивш депутат в ЕП и неуморен участник в публичните дебати за Европа – както във Франция, така и в други страни (Herzog, 2007).

Първият отличителен белег на това виждане е неговото ешелониране във времето. Ерзог изхожда от непосредствената задача, стояща пред ЕС – одобряване на Лисабонския договор на всяка цена. Той се фокусира върху средносрочните проблеми, които следва да влязат в дневния ред на Съюза след ратификацията. Накрая той щрихира жалоните за развитие до 2020 г.

Най-интересният компонент от лансираната от Ерзог визия е **преосмислянето и преформулирането на Лисабонската стратегия** за периода след изборите за ЕП през 2009 г. като един нов политически ангажимент на Съюза.

¹ Концепцията за ЕС като нормативен играч е разработена най-изчерпателно от Иън Манърс (виж например: Manners, 2002).

То може да стане под формата на нов „Единен европейски акт“, който, за разлика от своя предшественик от 1986 г., ще бъде не международен договор, а по-скоро „политически план за действие“, способен да мобилизира гражданите и политическите елити в разширения Съюз за посрещане на нови глобални предизвикателства. С други думи, в проектна форма той ще насърчи изпълнението на пакет от програмни действия в широк спектър сфери на дейност. Методът на изработване на този пакет взема за отправна точка формулирането на три-четири политически приоритета от всяка държава членка и предвижда провеждането на консултации между страните в ЕС за сближаване на позициите и изработване на общите политически приоритети на Съюза. В своя план Ерзог предлага групирането на приоритетите около следните стратегически направления:

- *Насърчаване развитието на човешкия капацитет*

Тук се включва укрепване на усилията за развитие на модерни образователни политики, стратегии за научни изследвания и др. Подчертано е разбирането – споделяно най-вече сред новите държави членки – за нуждата от европейска програма за действия в тази област. Това е компонентът, който в най-голяма степен се опира на елементи от досегашната Лисабонска стратегия.

- *Насърчаване икономиката на устойчиво развитие*

Този пакет от дейности включва широко обсъжданите напоследък въпроси на енергийна сигурност, климатични промени, устойчиво използване на природните ресурси, осигуряване на социално и териториално сближаване вътре в рамките на ЕС.

- *Разработване на макроикономическа и макрофинансова политика в контекста на глобализацията*

В рамките на този приоритет се предвижда изработването на програма за растеж чрез стратегическа инвестиционна

политика, както и развитието на способността на ЕС за конюнктурни действия.

Два хоризонтални елемента се разглеждат като особено важни за успешното прилагане на този пакет. На първо място идва необходимостта от внасянето на изменения в метода на правене на политика. „Отвореният метод на координация“ според Ерзог не е достатъчно ефективен поради своята бюрократичност. Нужно е прилагането на значително по-ефикасна система на планиране, изпълнение и контрол над този пакет от проекти, което би могло да стане чрез консолидиране правомощията на ЕК. На второ място, широкообхватният пакет се нуждае от приемането на „един истински европейски бюджет“ за финансиране на новите приоритети. Напреженията около приемането на текущата бюджетна рамка и във връзка с предстоящия ѝ „преглед“ изглеждат неуместни на фона на извънредно ниския процент от БНП, който се разпределя през бюджета на ЕС.

Последният – дългосрочен – компонент от начертаната от Ерзог визия предвижда лансирането на нов опит за консолидация на политическия съюз в Европа към 2020 г. чрез предприемане на следваща стъпка към конституционализация.

Предупреждението, отправено от Ерзог в края на статията му, обобщава в най-синтезиран вид същността на споделеното виждане: „Европа на проектите не е заместител на политическата амбиция на общността.“ То съдържа двете ключови понятия, които кореспондират с цялостното развитие на политиките на ЕС и дебатите за тях през изминалите десетилетия:

- Ерзог действително шрихира „Европа на проектите“, т.е. на паралелна програма за действия в няколко сектора / сфери на дейност. Обединението около един-единствен голям проект изглежда неподходящо (и може би непостижимо) за Съюз от 27 (и повече) държави членки. Подобно виждане се вписва в очертаната по-горе в този текст тенденция за преход от обединение около един проект за реформи в политиките към фрагментиране на политическите промени.

- Ерзог поставя по-нататъшното изграждане на политически съюз чрез конституционализация като стратегическа цел, която не бива да бъде забравяна и към която европейските лидери и граждани трябва да се върнат след отшумяване на току-що отминалата криза и след постигането на успехи в политическите реформи. Формулирането на такава цел е свидетелство за трайната следа, оставена от конституционните дебати (2001-2005 г.) в концептуалния корпус от визии за Европа. През призмата на подобни виждания връщането към конституционното строителство се смята за неотменен следващ етап от развитието на ЕС. Не се забравя, разбира се, урокът от референдумите през 2005 г., който налага в бъдеще стъпките към конституционализация да не изместват политическите реформи, а да се съчетават с тях.

Очертаните тук виждания рамкират предстоящите дискусии за бъдещ(и) политически пакет(и) за ЕС между логиката на реализма и политика на силата, от една страна, и традиционната проектна логика, присъща на сънародниците на Жан Моне, от друга. Те демонстрират възможностите за синтез на дългосрочните тенденции, набелязани по-рано, но, разбира се, не изчерпват възможните варианти, които тепърва ще се предлагат в контекста на кампанията за ратификация на Лисабонския договор.

* * *

Анализът на взаимната зависимост между изменения в учредителните договори и промени в политиките на ЕС разкрива значението на политическите реформи както за изработването, така и за одобрението на съответния договор от всички държави членки и техните граждани. В конкретния случай на Лисабонския договор проявлението на подобно значение следва да се постави в два контекста.

Подписаният в Лисабон базисен документ не може да се разглежда просто като пореден договор, с който се внасят

изменения в разпоредбите на Римските договори и Договора за ЕС. Това би било твърде опростено разбиране. Той представлява завършваща фаза на конституционния „рунд“ от договорни реформи и носи белезите както на първоначалния конституционен ентузиазъм, така и на последвалото разочарование от провалените референдуми и стремежа към постигане на успех на всяка цена. Фрагментираният подход към политически реформи и тяхното относително периферно място в текстовете на договора е отпечатък на характерното за изработването на европейската конституция изместване на фокуса на политическото внимание встрани от политиките в посока към конституционното строителство.

По-широкият контекст е полезен за пълноценно разбиране на процеса на изработване на Лисабонския договор (изготвяне на мандат за МПК-2007 и нейното протичане) и за очертаване на възможни сценарии за политически реформи и дебати след подписването му. Утвърждаването на модела на договорни реформи, базирани на политически проекти, означава и укрепване на представата на европейските граждани за резултатите от дейността на Съюза – т.е. резултатите от прокарваните политики – като най-надежден фактор, който може да легитимира създадената наднационална конструкция. Значението, което гражданите придават на политическите проекти и реформи, оказва своето влияние върху дебатите при злополучната ратификация на конституцията и обуславя разминаването между реалните (скромни по мащаб) изменения, въведени в европейските политики с Лисабонския договор, от една страна, и политическите дебати, опиращи се на знакови белези и символи, от друга.

Поставянето на Лисабонския договор в общата рамка на последователните етапи на развитие на ЕС позволява формулирането на заключения в дългосрочен план относно съчетанието на договорни реформи и промени в политиките. Преходът от разработването на цялостни политически проекти, които стоят в центъра на договорните реформи, към паралелно протичащо фрагментарно развитие на отделни

сфери на дейност се очертава като трайна тенденция, която се очаква да продължи и след одобрението на Лисабонския договор. Освен това, конституционният „дух“ вече е изпуснат от бутилката и едва ли може да бъде върнат обратно в нея. Въпреки че не влиза в сила, европейската конституция остава важен жалон не само за бъдещи договорни реформи, но и за нивото и концептуалния контекст на общия дебат в разширения ЕС. Основното предизвикателство на предстоящите дискусии и реформи за това каква ще бъде обединена Европа през второто десетилетие на XXI в. ще бъде конституционализацията да се съпровожда от разработване и прокарване на практика на политически проект(и), т.е. „духът“ да се съчетае със своята политическа „плът“.

Цитирана литература

- VERY, Graham & Antonio MISSIROLI (2007): **Foreword**, pp. 6-8 in: VERY, Graham & Antonio MISSIROLI (eds.) (2007): **The EU Foreign Service: How to Build a More Effective Common Policy**, The European Policy Centre – Brussels, *EPC Working Paper No. 28*, November 2007, available at: www.epc.eu
- Bertelsmann Foundation and Center for Applied Policy Research (eds.) (2001): **Thinking Enlarged: The Accession Countries and the Future of the European Union**, A Strategy for Reform by the Villa Faber Group on the Future of the EU, October 2001
- BONVICINI, Gianni & Gian Luigi TOSATO (2007): **An Italian Strategy for Re-launching the EU Constitutional Treaty**, IAI-Rome, May 2007, available at: www.iai.it
- DUFF, Andrew (2006): **Plan B: How to Rescue the European Constitution**, Association “Notre Europe” – Paris, Studies and Research No. 52, October 2006, available at: www.notre-europe.eu
- DUFF, Andrew (2007): **‘Constitution Plus’ – Renegotiating the Treaty**, Trans-European Policy Studies Association (TEPSA) – Brussels, February 2007, available at: www.tepsa.be
- European Commission (2004): **Facing the Challenge. The Lisbon Strategy for Growth and Employment**. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok, November 2004, available at: http://ec.europa.eu/growthandjobs/index_en.htm
- HERZOG, Philippe (2007): **Après Lisbonne, un nouvel Acte unique européen**, discours de M. Philippe Herzog, ancien député européen et président de l’association “Confrontations Europe”, prononcé à Sofia sur l’invitation de l’Institut français le 5e novembre 2007, version écrite du 19e novembre 2007, disponible sur le site: <http://www.philippeherzog.org/>
- LEINEN, Jo (2006): **The Costs of No-Constitution**, The European Parliament, Brussels, 19th September 2006
- MANNERS, Ian (2002): **Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?**, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, vol. 40 (2), pp. 235–258.
- WALLACE, Helen (2005): **An Institutional Anatomy and Five Policy Modes**, in: WALLACE, Helen, William WALLACE & Mark A. POLLACK (eds.) (2005): **Policy-Making in the European Union**, Fifth Edition, Oxford University Press, August 2005
- ZULEEG, Fabian (2007): **Business Implications of the Lisbon Treaty**, pp. 34-40 in: **The People’s Project? The New EU Treaty and the Prospects for Future Integration**, “Challenge Europe” online journal, issue 17, The European Policy Centre (EPC) – Brussels, December 2007, available at: www.epc.eu
- НИКОЛОВ, Красимир Й. (2005): **Европейският съюз – идея и система, пазар и пазарлък**, стр. 15-42 в: ДИМИТРОВ, Пламен и Красимир Й. НИКОЛОВ (ред.) (2005): **Европейската политика за сигурност и отбрана и българската армия**, Фондация „Армия и гражданско общество“ и АБСКЕБ, София, 2005 г.

ПОЗИЦИИ НА ДЪРЖАВИТЕ ЧЛЕНКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ПО ВЪЗОБНОВЯВАНЕТО НА КОНСТИТУЦИОННИЯ ДЕБАТ

*Михаил Христов*¹

България предприема ред инициативи през 2007 г., с които отбелязва 50-годишнината от подписването на Римските договори. Юбилеят на Европейските общности почти съвпадна с нашето присъединяване. Той ни дава добър повод да се замислим какво е постигнато и какво предстои на Европейския съюз (ЕС), в който и ние членуваме отскоро.

Римските договори са основата на общия европейски дом. Те очертаха пътя за постигане на мир и гарантираха благополучието, на което Европа се радва днес. Чрез на пръв поглед чисто икономически въпроси като митнически съюз и общ пазар със свободно движение на стоки, услуги, работници и капитали, от самото начало бе поставена цел за изграждане на тесен политически съюз като средство да се гарантира мирът в Европа, да се осигури нейното благополучие и да се утвърдят ценностите на европейската цивилизация.

Като държава членка България споделя идеята за изграждане на силен Съюз, основан на общностния метод и на принципа на солидарност. За нас е важно ЕС да съхрани темпа на своята икономическа и политическа интеграция и способността да постига набелязаните цели. Наш пряк интерес е да бъдем част от демократична и ефективна общност, способна да отговори на предизвикателствата на времето и да осигури просперитета и правата на своите граждани в съвременния свят. Подписаният на 29 октомври 2004 г. До-

¹ Този текст съдържа личните гледни точки на автора и не отразява непременно позициите на Министерството на външните работи на Република България.

говор за създаване на Конституция на Европа е стъпка към осъществяването на тези цели. Той предвижда промени, необходими за доброто функциониране на разширения Съюз.

Членовете на ЕС са разделени по въпроса за Европейската конституция. Голямо мнозинство я подкрепя, но едно значимо малцинство я отхвърля, макар и не с идентични доводи. 18 страни са я ратифицирали. Други четири страни – Швеция, Дания, Португалия и Ирландия – изчакват, но са декларирали готовност да я приемат. Великобритания, Франция, Холандия, Чехия и Полша обаче отхвърлят текста по различни причини. Те настояват за съществени промени или предпочитат запазване на сегашното статукво. Има общо разбиране между 27-те, че за да влезе конституцията или подобен на нея документ в сила ще бъде наложително да се внесат изменения. Държавите, които подкрепят Конституцията, смятат, че подобни изменения следва да бъдат незначителни и да не засягат баланса на вече направените взаимни отстъпки.

По-голямата част от държавите членки, сред които е и България, подкрепят Европейската конституция в нейната цялост и смятат че сегашният ѝ текст е най-добрият досега опит за демократизиране на ЕС, за поставянето на Съюза по-близо до гражданите и повишаване на ефективността му. Тези страни отчитат, че тя е един добре балансиран документ, плод на обхванат политически компромис между страните членки. По мнение на повечето от тях предоговарянето на отделни конкретни текстове би наложило промени в други, смислово свързани с тях разпоредби, което не само ще забави, но може направо да парализира за неопределено време процедурата по изготвяне на нов Договор. Тази страни приемат факта, че договорът във вида, в който е подписан от държавните и правителствени ръководители през октомври 2004 г., вече е неприемлив за някои държави членки, поради което те са склонни да възприемат идеята за минимални промени на текста и евентуално заличаване на отделни параграфи или допълване на текста на договора,

запазвайки непроменени най-важните му елементи и неговият цялостен баланс.

Тези страни, сред които е и България, смятат, че Европа има нужда от договор с конституционно измерение. Конституцията е ратифицирана от 18 страни членки, които представляват мнозинство. Макар да се уважават причините на колебаещите се, следва също да бъде защитен изборът на тези, които вече са се произнесли в полза на институционалната реформа на ЕС. Тази група държави се противопоставя на изборително прилагане само на някои текстове от Конституцията. Тя не приема и създаването на т.нар. „мини-договор“, както предлага Франция.

Заедно с това повечето от поддръжниците на Конституцията заемат доста гъвкави позиции. Те в частност допускат да се промени крайната форма и представянето на договора; да отпадне названието „конституция“; да се премахнат разпоредбите за символите на ЕС; Хартата на основните права да бъде извадена от текста, но да се запази правно-задължителният ѝ характер. Съгласието с подобни промени в текста се прави с цел да се позволи ратификацията му от всички държави членки. Тези страни виждат настоящия текст като удобна изходна позиция за по-нататъшни преговори, без да се отказват от постигнатите вече резултати. Някои държави са на мнение, че за да се постигне бързо споразумение следва да се обсъжда само какво може да отпадне от сегашния текст. Други споделят виждането, че следва да се преговаря и за допълнителни разпоредби в текста на Конституцията в области като общата енергийна политика, промените на климата, социалната политика и Европейския социален модел.

От своя страна държавите, които не приемат Конституцията, посочват, че негативните резултати от референдумите във Франция и Холандия съществено са променили атмосферата в Европа. Вече е нереалистично да се говори за влизане в сила на сегашния текст. По тяхно мнение той може да служи за основа на нов документ, който е по-прост, по-ясен, по-демократичен и който да включва още по-ясно

разделение на компетенциите. Повечето от тях подкрепят в общи линии лансираното от Франция предложение за „мини-договор“, или „обикновен“ договор, който да не се нарича „Конституция“, да няма символите на европейска федерация. Тази група страни няма единна позиция за това какво да съдържа подобен мини-договор. Франция вижда в него цялата първа част на сегашната Конституция, включително институционалните нововъведения като гласуване с двойно мнозинство и нови постове на външен министър на ЕС и постоянен председател на Европейския съвет. Полша иска да отпадне гласуването с двойно мнозинство и да се запази статуквото (вземането на решения по системата „претеглени гласове“). Чехия не вижда нужда от европейски външен министър и председател на Европейския съвет, а Великобритания би желала да избегне всичко, което би могло да се възприеме като значително нововъведение и което би й наложило да проведе референдум.

Част от скептично настроените към Конституцията страни смятат, че сегашните договори са достатъчна основа за дейността на ЕС. Според тях не е налице институционална криза. Признава се, че промени са нужни, но те не се смятат за спешни и биха могли да бъдат просто адаптация на Договора от Ница. Тази група държави не желае новият договор да прилича на конституция и настоява той ясно да очертае правомощията на ЕС, за да се предотврати безконтролното им разширяване.

От гледна точка на политическия календар очевидно е желателно институционалните реформи да бъдат извършени преди следващите избори за Европейски парламент през 2009 г. Решителни стъпки би следвало да бъдат предприети достатъчно рано преди това, за да има време да бъдат ратифицирани от държавите-членки. За да станат подобни стъпки реалност, те трябва да бъдат набелязани още в края на сегашното германско председателство.

На 25 март тази година в Берлин държавните и правителствени ръководители на ЕС приеха тържествена декларация.

Тя избягва да спомене думата „Конституция“. Но държавите членки се обединиха около тезата, че ЕС се нуждае от обновяване на общата основа, върху която се гради Съюзът, и посочиха също срок, в рамките на който трябва да се постигне тази цел – преди средата на 2009 г., когато са следващите избори за Европейски парламент. Декларацията е стимул Европейският съвет през юни тази година да приеме конкретни решения по бъдещето на конституционния договор.

Германското председателство търси да постигне съгласие Европейският съвет юни 2007 г. да одобри пътна карта за процеса на институционални реформи. Тя евентуално ще предвижда да се проведе Междуправителствена конференция през втората половина на 2007 г. при председателството на Португалия, която да приключи работа в кратки срокове, по възможност до края на 2007 г. За да бъде подобна конференция успешна, Европейският съвет през юни т.г. следва да определи възможно най-детайлно нейния мандат, като дефинира ясно кои точно въпроси да бъдат предмет на обсъждане. Това е възможно само ако между държавите членки се постигне достатъчно висока степен на съгласие.

Търсенето на такова съгласие ще бъде сред целите на двустранните консултации, които председателството ще проведе през втората половина на април и през май тази година с всички държави членки. Нека бъдем оптимисти. Нерядко истинските позиции на държавите са много по-нюансирани и по-гъвкави от представата за тях, създадена от опростените послания на медиите. Може да се окаже, че полето на пресичане на различните позиции не е чак толкова тясно и позволява да се постигне съгласие по нов договор, който да наподобява Конституцията и да включва немалка част от нейните нововъведения.

май 2007 г.

ГРАЖДАНИ, ПОЛИТИЧЕСКИ ПРОЦЕС И ГРАЖДАНСКО ОБЩЕСТВО В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ: ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ДЕМОКРАТИЧНИЯ ДЕФИЦИТ

Катя Христова-Вълчева

*Ние обединяваме хора, а не държави!
Жан Моне*

Знаменитата фраза на Жан Моне, обичайно цитирана в официалните слова по повод честването на всяка годишнина от развитието на процеса на европейска интеграция, придобива особено звучене в актуалния политически и европейски контекст. Честването на полувековния юбилей от създаването на първото по рода си междудържавно обединение, прераснало в уникален политически съюз между 27 държави членки, съвпадна с първата по мащабите си конституционна криза – петдесетте години на институционално изграждане не доведоха да осъзната гражданска подкрепа за конституционния договор, създаден именно за да отговори на нараналите потребности от общи ценности, цели и нов тип гражданско участие във формирането на европейските политики. Историческото развитие на Европейската общност (ЕО) познава и други неуспешни опити за конституционализиране на интеграционния процес, но нито един от тях не е плод на общо усилие, ангажиращо волята и участието както на политическите елити от национално и европейско ниво, така и предложенията на цяла плеяда от граждански организации, мозъчни тръстове, консултантски и академични кръгове. Гражданите на ЕС не разбраха политическото значение на конституционния договор, или точно обратното, гражданите не подкрепиха конституционния договор именно защото

оцениха правилно измеренията на неговата политическа рационалност. Множество аргументи бяха разгърнати в подкрепа на едната и другата теза в периода за размисъл, но все още предстои да бъде даден отговор на въпроса за възможното преодоляване на демократичния дефицит чрез активизиране на гражданското общество и неговото включване в политическия процес на Европейския съюз (ЕС).

Необходимата „гемистификация“ на проблема с демократичния дефицит

Съществуването на демократичен дефицит в политическата конструкция на ЕС от зората на развитие на първите ЕО е констатация, споделяна не само от експертите политолози, социолози, юристи, но и от мнозинството политически актьори на европейско ниво. От гледна точка на политологичния анализ, дефицитът на демократичност във функционирането на институционалната система на Съюза е резултат от разминаването между политическия идеал – обединение в услуга на гражданите; и конкретния политически модел – институции в услуга на държавите членки.

Когато през 1957 г. „бащите основатели“ създават Европейската икономическа общност (ЕИО), уникалният политически проект е опит да се гарантира успешното развитие на интеграционния процес на базата на ограничен и контролиран от държавите основателки трансфер на суверенитет към нови, наднационални институции. По своя замисъл, политическият проект не повтаря традиционния модел на разделение на властите, наложен в традицията на либералната държава на демокрацията: вместо конституирането на вертикална система на управление с изпълнителна власт, носеща политическа отговорност пред пряко избираема законодателна власт, институционалната система на ЕО е изградена върху принципа на хоризонталното взаимодействие, при което трите наднационални политически институции – Комисия, Съвет и Парла-

мент – са едновременно ангажирани в приемането на общото законодателство. Най-общо, терминът „демократичен дефицит“ отразява неравностойната позиция на единствения пряко избран орган за политическо представителство – Европейският парламент (ЕП) – по отношение на останалите институции на ЕС. Множество изследвания върху функционирането на така създадения „институционален триъгълник“ днес се обединяват около критичната констатация, че ЕС е политическа конструкция, която по-скоро носи белезите на **пост-демократичност**. Прокламираният принцип за разделение на властите на ниво Съюз е лишен от демократично съдържание – изпълнителната власт продължава да се намира извън контрола на гражданите, а нейната бюрократична структура не е подложена на политически контрол; ЕП продължава да не разполага със законодателна инициатива; а националните парламентарни институции не разполагат с инструменти да контролират центъра на управленски решения в Брюксел.

Концепцията за „демократичен дефицит“ в институционалната и функционална структура на Съюза не е еднозначно приемана от политологичната общност. Напротив, множество изследователи на ЕС, сред които безспорно водещо име е Андрию Моравчик, смятат, че с термина очевидно се злоупотребява от страна на политическите елити, за да бъде оправдан поредният политически проект за динамизиране на интеграционните процеси – конституционния договор (Moravcsik, 2003). Виден представител на междуправителствената теория за европейската интеграция, Моравчик подлага на критика избрания подход на анализ и оценка на ЕС спрямо идеални теоретични модели, които са били актуални през XVIII и XIX век – плебисцитната или парламентарната демокрация: модели, на сравнението с които не би издържало нито едно съвременно управление дори в страните, смятани за утвърдени демокрации. Напротив, ако институционалната и функционална структура на ЕС бъдат анализирани от гледна точка на новите теории за управлението (governance) – степени на делегиране, функционална

специализация, ефективен контрол, то очевидно се налага изводът, че демокритичният дефицит не е нищо повече от мит, от който се очаква да мобилизира необходимата обществена подкрепа за новия европейски конституционен договор.

Настоящата статия няма за цел да взема страна в теоретичните спорове. По-скоро си поставя за основна задача, приемайки за изходна позиция тезата, че естеството на проблема се корени именно в „съществуващата пропаст между наднационалните европейски институции – център на управленски правомощия – и възможностите на европейските граждани директно да влияят върху работата им“ (Dehousse, 1998), да изследва възможните форми на гражданско участие в европейския политически процес в контекста на предстоящите институционални реформи.

Демокрация на представителството или демокрация на участието?

Обществото, в което живеем, очевидно се различава качествено от идеалните модели за демократичното управление, завещани ни от класици като Лок и Русо. Държавната власт не е единствената, която създава правопорядък и чийто решения се отразяват директно върху живота на повече от 490 млн граждани в Европа днес. Новият контекст налага механизмите на представителната демокрация (основаваща се върху концепцията за гражданския контрол) да бъдат допълнени от нов вид инструменти – тези на гражданското участие. Възможен и постижим ли е моделът на демокрация на участието на ниво ЕС? Каква е ролята на гражданското общество и на неговите организирани форми на европейско ниво? Създава ли новият договор за реформа институционална среда, стимулираща демокрация на участието?

Отговорът на първия от поставените въпроси може да бъде изведен единствено въз основа на анализа, провокиран от следващите два.

Касториадис описваше живота в общност (общество) като съвкупност от три елемента: *oikos* – домът, частната сфера на отделния индивид; *ecclesia* – гражданското общество; *agora* – публичната сфера, публичния живот. С модела на триадата си служи и Грамши: икономическата власт, публичната власт и гражданското общество в непрекъснатото взаимодействие задават плътността на обществения живот, а държавата и институциите ѝ само предлагат рамката за диалог и сътрудничество на тези три елемента. Според Ален Турен съществуват три общоприети възгледа относно предпоставките за политическата демокрация. Първият набляга върху необходимостта за ограничаване на политическата власт, така че гражданското общество да може да продължи да функционира като външен и независим контрол върху действията на правителството. Вторият поставя ударението върху нуждата от политическа идентичност или чувство за общност, което означава хората да чувстват ангажимент един към друг, към участието в публичния живот и да възприемат като легитимни колективно обвързващите резултати от гласуванията в групата. Третият се отнася до схващането, че един народ не може да бъде наречен самоуправляващ се, ако не е в позицията да формира собствената си социална и икономическа система, а не да бъде доминиран от тях. Тази предпоставка се отнася до възможността да се предприемат ефективни колективни действия и показва, че макар демократичност и ефективност често да се противопоставят, такава дихотомия не е оправдана, тъй като всяко управление, включително и демократичното, следва да е ефективно – да постига оптимални резултати.

Именно в подобно разбиране за обществените дела се вписва и моделът на демокрацията на участието. Ако разгледаме демокрацията в ЕС в светлината на тези предпоставки ще забележим, че нейният баланс се крепи на по-голяма ефективност за сметка на по-малък граждански контрол в условията на хетерогенна общност с относително слабо чувство за политическа идентичност. В контекста на ЕС е

важно да бъдат анализирани както степента на развитие на гражданско общество с наднационални (европейски) характеристики, така и формите на неговото участие в публичния живот и въздействие върху европейския процес на изработване на политики (policy-making).

Граждани и гражданско общество в ЕС: специфики на наднационалната ecclesia

Европейската интеграция е проект на политическите елити. За дълъг период от време след създаване на първите ЕО гражданите остават изолирани от динамиката на политическия процес на наднационално ниво. Първите форми на ангажиране е формирането на представителство, а по-късно и създаването в Брюксел на групи за натиск от страна на различни граждански и икономически интереси от държавите членки. Групите по интереси са смятани за важен компенсаторен механизъм по отношение на демократичния дефицит още от създаването на ЕИО с Римския договор. През 1958 г. Ернст Хаас пише, че те могат да създадат важно средство за контакт между доста отдалечените наднационални институции на ЕИО, лишени от демократични структури, и гражданите на страните членки. Така те биха играли ключова роля за легитимиране решенията на ЕИО и за намаляване на демократичния дефицит, както и биха спомогнали за трансфера на лоялност от национално към европейско ниво.

Самата концепция за гражданско общество в ЕС предполага обаче наличието на *организираните транснационални интереси*, формирани въз основа на споделена принадлежност към общност със сходни ценности и споделено разбиране за приоритетите на общностния дневен ред. Така дефинирано, присъствието на гражданското общество в политическия процес на ЕС очевидно е ограничено от няколко специфични фактора:

- *Ограничения на легитимността*

Според своя организационен профил, основните действащи лица на полето на гражданските интереси в ЕС могат да бъдат обособени в четири основни групи: *самостоятелна организация* (НПО) *или офис* (фирма, компания); *мрежа от организации*; *съюз* (регионален, национален) от секторно профилирани организации; *европейска федерация* (асоциация) на множество многонационални организации. Всеизвестен е фактът, че в Брюксел активно присъстват над 3000 офиса на различни заинтересовани групи, чиято основна цел е осигуряването на благоприятна нормативна рамка в полза на определени обществени интереси, членове, клиенти (виж таблица 1). Но едва малка част от тях могат да бъдат класифицирани като организирани форми на гражданското общество в ЕС – тези, които се определят като *организации в обществена полза* по силата на своята мисия, ценности и основни форми на дейност (включително национални, европейски и международни организации и федерации)¹.

Таблица 1
Дялово разпределение по организационен профил

Тип организация	Дял от общия брой
Европейски търговски федерации	1/3
Търговски консултантски компании	1/5
Европейски НПО	10%
Национални бизнес асоциации	10%
Национални профсъюзи	10%
Регионални представителства	5%
Международни организации	5%
Правни кантори	3%
Мозъчни тръстове	1%

Проблемите на легитимността се подсилват и от липсата на общовалидно (правно) определение за „организи-

¹ http://ec.europa.eu/civil_society/coneccc/index_en.htm

рано гражданско общество“ в ЕС. В опит да компенсира дефицита на легитимност и да стимулира развитието на транснационални организационни форми на гражданските интереси, Европейската комисия (ЕК) води политика на насърчаване както чрез финансова и институционална подкрепа, така и чрез привилегировано включване в политическия процес. Европейските организации в подкрепа на публичния интерес са сред основните партньори на ЕК и ЕП в процесите на консултиране на политически предложения. Най-значимо присъствие регистрират организациите в подкрепа и защита правата на потребителите, на специфични обществени интереси като равнопоставеност, интегриране на маргинализирани социални групи, опазване на околната среда и др.¹ Подобно специализирано представителство, способно да предостави информация и експертни знания в замяна на достъп до политическата система на ЕС, изглежда подходящо за институционалната структура на ЕС, в която наднационалните институции ЕК и ЕП разполагат с твърде малко ресурси и административен капацитет. Чрез осигуряване сътрудничеството на най-засегнатите от дадена политика групи и включването им в самия процес на формулирането ѝ се цели постигане на необходимата обществена подкрепа за нейното прилагане. Този подход съответства и на консенсусния модел на вземане на решения в ЕС, които се стреми да удовлетвори възможно най-много интереси и гледни точки. Въпреки всичко, обаче, способността на гражданското

¹ Европейска организация на потребителите (BEUC – *Bureau Europeen des Unions de Consommateurs*), Европейска общност на потребителските кооперативи (EURO COOP), Европейско бюро по околната среда (ЕЕВ), представителства на международни екологични мрежи: *Greenpeace*, *Birdlife International*, *Climate network Europe*, Платформа на Европейските социални НПО, Европейска мрежа срещу бедността (EAPN), Контактна група по човешките права (HRCG), Европейски миграционен форум (EMF), Европейска мрежа на безработните (ENU), Европейска женска мрежа (ENOW), Европейско женско лоби (EWL) и др.

общество да участва във формулирането на дневния ред на интеграционните процеси остава крайно ограничено.

- *Полифония на интересите*

На европейско ниво политиката има повече от едно измерение (ляво-дясно, наднационално-междуправителствено, център-периферия). Тя отразява структурата на обществените ценности и потребности, които могат да бъдат дефинирани както на национално, така и на транснационално ниво. Интерпретацията на тези потребности и ценности става още по-трудна като се има предвид високата степен на хетерогенност на обществата на 27-те държави членки. Разликата в социално-икономическата ситуация мотивира по различен начин и в различна степен готовността на структурите на гражданското общество за участие в европейския политически процес.

Въпреки въвеждането на статута „гражданство на ЕС“ с Договора за ЕС и опитите да бъде водена целенасочена политика за неговото развитие и укрепване, дори до днес ефектът от процеса на европейска интеграция е по-скоро в посока задълбочаване на различията, а не сближаване на социално-икономическите условия, в които живеят гражданите на съюза (Magnetite 2003). Разнородната тъкан на обществата на държавите членки се формира около няколко фундаментални национални разделения, допълнително подсилени от ефекта на основните конфликтни линии в европейския политически процес: *културни традиции* (общества с католически, протестантски или православни традиции; хомогенни или многоетнически общества; романска или англосаксонска държавническа традиция; и т.н.); *социално-икономически различия* (водещи индустриални сили или новосъздадени пазарни икономики; енергийно зависими или независими икономики; предимно аграрен или високотехнологичен профил на икономиката, и т.н.); *политически и управленски традиции* (стабилни или нововъзстановени, мажоритарни или консенсусни демокрации, плуралистични или корпоратистки модели на взаимодействие между държавата и обществото, и т.н.).

Трансферът на управленски правомощия към наднационалните структури на ЕС не бе съпроводен с паралелен процес на трансформация на формите на мобилизация и гражданска ангажираност по отношение на общностните политики. Взаимодействието на гражданите на държавите членки в хода на последните три десетилетия (предимно в рамките на различни европейски програми в сферата на образованието, социалното сближаване, културния диалог, и др.) не спомогнаха за развитието на хомогенна организационна култура и споделена визия за приоритетите на общия дневен ред.

В такъв контекст, водената от европейските институции политика на привилегирован достъп до политическия процес за определени интереси не стимулира по-еднакъв начин участието на различните организации на гражданското общество. Моделът на специализирано представителство на интереси фаворизира по-мощните, добре структурирани, ресурсно и информационно обезпечени формации. Негативният ефект на подобна тенденция може да доведе до изкривяване на общия интерес от частни, и често конфликтни по отношение на достъпа до политическия процес, интереси.

Перспективи през гражданското участие в европейския политически процес

Неофициалните и полуофициалните системи на представителство на транснационални интереси в политиката на ЕС все пак създадоха среда за развитието на нови форми на организираност и взаимодействие на гражданските структури на европейско ниво. Така в навечерието на политическия дебат за бъдещето на европейската интеграция и конституирането на Европейския конвент, гражданското общество бе създадо значимо разнообразие от транснационални мрежи, групи за натиск и европейски асоциации, способни да мобилизират включването на все по-широк кръг от граждани в процеса на консултиране на въпроси от ключово значение за европейския проект.

Началото на дебата за бъдещето на европейската интеграция и отвореният формат на консултиране сред заинтересованите групи допълнително стимулира изграждането на нови вид *транснационални граждански платформи*, обединяващи разнородни организации както по профил на интереси, така и като организационна култура, но споделящи обща визия за динамизиране ролята на гражданското общество в европейския политически процес¹. В периода 2001-2004 г. са създадени и функционират повече от десет европейски транснационални граждански платформи, ангажирани с изработване на предложения от името на гражданското общество по целия пакет от проблеми, дискутирани в Европейския конвент. Най-активни са *Постоянният форум на гражданското общество* и *НПО мрежа на гражданското общество в ЕС*. И двете платформи обединяват по-отделно над сто граждански организации от всички държави-членки на ЕС. И двете платформи успешно изграждат капацитет не само за консултиране сред своите членове, но и за акумулиране на експертиза и висока степен на подкрепа на конкретни предложения по текстовете на конституционния договор. Платформите се отличават по свободата на достъп и членство, висока степен на информационен обмен и комуникационна ефективност. Изработените политически документи се отличават с висока степен на експертна оценка и хомогенност на направените предложения. Общ акцент в застъпническите им усилия е подкрепата за включването на клаузата за консултиране на гражданите на ЕС в рамките на законодателната инициатива.

Периодът на конституционната криза провокира непознат процес на мултиплициране на транснационалните граждански платформи, обединени основно около необходимостта от преосмисляне на конституционния договор и

¹ Постоянен форум на гражданското общество (Permanent Forum of Civil Society), Европейска гражданска инициатива (European Citizens Initiative), НПО мрежа на гражданското общество в ЕС (NGO Network of the Civil Society), Граждански проекти за Европа, Европа сега и др.

застъпничество за включването на нови форми на гражданско участие в европейския политически процес. Тази тенденция е допълнително стимулирана от активните действия на ЕК и ЕП в опита за овладяване на европесимизма в периода 2005-2007 г. През ноември 2006 г. Комисията организира първия по рода си *Европейски форум на гражданското общество*, в който вземат участие над 450 представители на граждански организации в обществена полза от всички държави членки. Основна цел на форума е да се излезе с общи предложения за необходимите мерки по оптимизиране на гражданското участие на ниво съюз. Година по-късно, ноември 2007 г., ЕП е инициатор и средище на нов формат за динамизиране на публичния дебат с участието на гражданските организации – *Агората на европейските граждани*. И двете инициативи представляват нов етап в политиката на наднационалните институции по отношение структурите на гражданското общество – те са опит за включване на гражданите в консултирането по въпроси от дневния ред на самия процес на европейска интеграция, а не само по отношение на отделни секторни политики. Подобни форми на включване в европейски публичен дебат биха създали необходимата информационна и организационна среда за европейските граждани ефективно да се възползват от правото си да инициират законодателни предложения след влизане в сила на Договора за реформа.

Ползвани източници

- CHRYSSOCHOU Dimitros (1998), **Democracy in the European Union**, London and New York: Tauris Academic Studies
- DEHOUSSE, Renaud (1998), **European Institutional Architecture after Amsterdam: Parliamentary System or Regulatory Structure**, European University Institute – Florence, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Working Paper No. RSC 98/11
- HARLOW, Carol (1999) **Citizen Access to Political Power in the**

- European Union**, European University Institute, Working Paper RSC No 99/2
- LORD, Christopher (1998) **Democracy in the European Union**, Sheffield Academic Press, 1998
- MAGNETTE, Paul (2003), **Le régime politique de l'Union Européenne**, Presse de Sciences Po, Paris
- MORAVCSIK, Andrew (2003), **Le mythe du déficit démocratique européen**, *Raisons Politiques*, Paris, May-June 2003
- OBRADOVIC, Daniela (1996), **Policy Legitimacy and the European Union** 34 *JCMS* 1996
- SCHMITTER, PHILIPPE (1996), **Imagining the future of the Euro-Polity with the help of new concepts**, in G. Marks et al., *Governance in the European Union*, London: Sage
- WALLACE and SMITH (1995), **Democracy or Technocracy? European Integration and the Problem of Popular Consent**, 18(3) *W. European Politics*
- WEALE, Adam (1995), **Democratic legitimacy and the constitution of Europe**, in R. Bellamy, V. Bufacchi and D. Castiglione (eds), *Democracy and Constitutional Culture in the Union of Europe*, London: Lothian Foundation Press.
- WILLIAMS, Shirley (1991), **Sovereignty and Accountability in the European Community**, in: KEOHANE, Robert O. & Stanley HOFFMAN (eds.), **The New European Community: Decision-making and Institutional Change**, Boulder, 1991.

КОНСТРУИРАНЕТО НА ЕВРОПА: ИДЕНТИЧНОСТИ И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМУНИКАЦИЯ

Красимира Кръстанова

Митичното създаване на Европа

Известен е митът за похищението на Европа от гръмовержеца Зевс, който, преобразен като бик, качва на плещите си нимфата и я отнася от Финикия към Крит. Старогръцките автори предават различни версии за нейния произход, но името ѝ се свързва с географски, генеалогични и епонимични реалии (Лазова, 2004), което се съотнася с концептуализиране на пространството чрез културни знаци. Митът се обвързва с поставянето на граници между територии и култури в твърде обширното евразийско пространство.

Цивилизационните основи на европейската идентичност

Историята и културата на Европа е резултат от динамичния процес на създаване на амалгама от сходства и различия. Ясно се открояват основните нишки, които са втъкани в същностните характеристики на европейската традиция: ареалът на Средиземноморието и особеностите на културите, които се изграждат на основата на производство на лоза/вино, маслини/зехтин и мореплаване/рибарство, търговия, военно дело; гръцката култура, споделяна преди всичко от средиземноморските народи и народите от Близкия изток; римският свят и латинската култура, която влияе върху изграждането на езиците в Западна Европа и върху създава-

нето и функционирането на писаните закони (гражданското право), изграждането на градовете и отбранителните системи. Големият историк Марк Блок отбелязва, че Европа се ражда в момента, когато рухва Римската империя (Блок, 1997) Миграциите на населението (предвижвания, преселвания, нашествия) оказват влияние върху спецификата на културния пейзаж.

Значима роля на европейската сцена се отнежда на християнството – православие и католицизъм, както и на протестантската реформация след началото на XVI в. Те оказват въздействие върху възприемането на света, политическите модели, духовните особености и морални норми, структура на обществото и форми на всекидневен живот. В своята студия „Изток и Запад в европейското средновековие“ философът на историята Петър Мутафчиев подчертава, че християнството легитимира идеологически държавите, появили се след VII в. в източните предели на Европа под влияние на Византийския модел (както напр., България) и след VIII в. в Западна Европа с възникването на империята на Карл Велики (Мутафчиев, 1993). Включвайки се в религиозната общност, те се обвързват с универсалния ред и разгръщат своите отношения в едно по-широко пространство. Навлизането на исляма след VIII в. на Пиринеите и след XIV в. на Балканите оказва влияние както върху изграждането на обществата в тези региони, така и върху тяхната култура и наследство.

Оформят се големи културни (етнически) езикови общности, говори се за латински, германски, англосаксонски, славянски, скандинавски страни. XVIII в. бележи началото на създаването на националните идентичности. Изследователката на този процес Ан-Мари Тиес обръща внимание, че описът с основни елементи, важни за конструирането на нациите са: предците основатели, историческото битие, героите, езикът, културата, паметниците, пейзажът, народните традиции. Това е голямото творение на Европа, съзиждано в следващите два века (Thiese, 1999). Патриотичната

привързаност и транснационалния обмен на идеи, знания и умения са в основата на изграждането на изключително своеобразни идентичности, които в същото време са сходни в тяхното различие.

Фактори за изграждане на Европа като общност

Ренесансът и Просвещението са времевата и идейна рамка за изграждане на характерните черти на съвременната европейска цивилизация. Появяват нови ценности, каквито са знанието, преоткриването на Античността, а чрез нея и творческото обновяване на наследството, духовността, чрез която литературата, изкуството и културата като цяло играят значима роля във формирането на нов начин на мислене и нов манталитет. Тогава постепенно се преосмисля отношението към новооткритите народи и чуждите култури и насилственото завладяване и покръстване на новия свят отстъпва пред идеите на хуманизма. Споделяни от страните в европейското пространство, те стават основни за изграждане на социалната и политическата сфера на модерното общество.

Създават се нови елити, в които хората на науката, изкуството и литературата заемат ключова роля както да генерират нови идеи, така и да бъдат публични изразители на общественото мнение. Водещо място във визията за обществото заема прогресът – дългосрочната вяра, че именно науката е източник на блага и доказан път към човешкото щастие оформя технологичната рамка за развитие. Рационализмът се разпростира и в практическата област, когато политическата и дипломатическата система на европейските държави се реорганизира на основата на нациите. Ключови теми стават правата на човека и политическите права на модерните нации. Наследеното от Просвещението се разгръща в културен и институционален план. Десетилетията от края на XIX в. – началото на XX в. бележат епохата с необходимостта

от солидарност и сигурност. Открояват се общи тенденции, които обединяват народите на Европа на основата на християнската религия, юридическата култура и икономическите връзки. Но този свят се оказва твърде крехък и се огъва под напора на двете световни войни.

След втората световна война все още не се говори за европейски проект. Първата стъпка в това отношение е да се ограничат оръжейните запаси, да направи невъзможно избухването на военен конфликт и да се защитят правата и свободите на гражданите. Възможността за постигане на стабилност и мир, особено с ресурсите на плана Маршал, е първото основание, което тласка към изграждане на общо европейско пространство, което в началото изключва страните от централна и източна Европа, попаднали в сферата на съветизацията.

През 1950 г. се предприема първата крачка с декларацията на Роберт Шуман, в която се обявява политиката на сближаване между Франция и Германия чрез създаването на обща организация за производство на въглища и стомана. През 1951 г. се създава Общността за производство на въглища и стомана, към която чрез подписите си в Парижкия договор се присъединяват Германия (ФРГ), Белгия, Франция, Италия, Люксембург и Холандия. След това в Рим същите държави подписват два договора - за създаване на Европейска икономическа общност и за създаване на Европейска общност за атомна енергия. С политиката на „малките стъпки“ последователно общността се разширява с нови членове, които достигат до 27 с присъединяването на България и Румъния. За всички се въвежда отпадането на границите и свободно предвижване на хора и стоки, а еврото се приема като обща парична единица. Обединението се институционализира със създаването на Съвета на Европа, Европейския парламент и Европейската конституция. С договора от Маастрихт се създава и признава европейското гражданство.

Европейска идентичност?

Пиер Московиси отбелязва нещо важно, а именно, че за да може Европа да се изгради политически, тя трябва да има съзнание за самата себе си, за това какво е и какво иска, а то може да стане само посредством нейните граждани (Moscovici, 1990) Това означава, че дори процесът на дефиниция изисква наличието на силна политическа система, която може да създаде идентичност, организирана около общи признаци, общи ценности и общи принципи. Но за каква идентичност става въпрос? Ако се вгледаме в „Декларацията за европейска идентичност“, подписана през 1973 г. в Копенхаген, става ясно, че в нея на първо място се поставя институционалната идентичност, която се формира на основата на „представителна демокрация, властването на закона и на социалната справедливост и съблюдаване на правата на човека“. Това е една обща постановка, която поставя на преден план колективната принадлежност.

По-късно тази идея еволюира и в Договора от Маастрихт се полагат принципите на европейското гражданство, които залагат на индивидуално и гражданско съзнание за принадлежност, т.е. пряко засяга всеки европейец. В текста се уточнява, че европейското гражданство допълва националното, но не го замества. След това заедно с проекта за европейска конституция продължава и дебатът за идентичността, която се приема като „нова форма на демокрация, впитана се в гражданското общество“ и представлява „споделена съдба“. Основополагаща е ролята на принципа за „участваща демокрация“, при който европейските институции трябва да поддържат отворен, прозрачен и редовен диалог с представителните организации и гражданското общество. По този начин не само се подсилва индивидуализацията на европейската идентичност, но тази идентичност се поставя на основите на свободната воля и активен ангажимент на всеки европейец. Това означава, че идеята за европейска идентичност се съотнася с идеята за

европейска гражданственост, което не отменя неговата национална или културна принадлежност.

Съществуват множество дефиниции за културата, сред които се налагат две главни схващания, които не се противопоставят изцяло едно на друго. Първото акцентира върху нейния универсален характер, представяйки я като опозиция на природата, включваща в една комплексна цялост всички форми на вявания, представи, знания, изкуство, технология, право и пр. Тя се разглежда като същностна особеност на човешкото общество и условие за съществуването на колективни връзки. Вторият възглед отчита наличието на многообразни културни феномени, появили се в резултат от динамиката и спецификата на историческия развой. Културните феномени се осмислят като опора за формиране на особеностите на дадена човешка група и като основни маркери, отбелязващи тяхната идентичност.

Смяната на оптиката към обекта на изследване, предизвикана от засиления интерес за опознаване на съвременното общество и начините за създаване и следване на социалните правила, налага да се преосмислят понятията за култура и идентичност. Размишлявайки върху изследователските хоризонти на етнологията и необходимостта тя да се насочи към изучаване на моделите за съ-съществуване на различията, френският етнолог Жан Метрал предлага нов поглед, според който „Културата е съвкупност от системи на зависимости, а не натрупване, серия, съвкупност от маркери, които, като я описват, съставят репертоар, кристализират. Тя е също съвкупност от компетенции, които позволяват циркулация в системите от отношения, правят възможни нашите контакти в настоящето и поставят политическия въпрос за съвместно живеене“ (Metral, 2000). Така терминът култура започва да се употребява в множествено число, защото става въпрос за множество от системи на отношения и системи от компетенции, а и защото самият град се приема като среда на многообразни и многочислени култури. Чувството за принадлежност към града, способността да живееш в града,

да бъдеш гражданин се определя от способността да преминаваш постоянно от една култура в друга и да чувстваш своя всяка една от тях. Тази идея поставя по нов начин и проблема за идентичността. Идентичностите не се възприемат като предварително зададени или окончателно формирани същности, а като отношение, като система от зависимости, която позволява обмяна в многообразния свят.

Практики на межкултурно общуване

- *Мулти- или интеркултурализъм?*

Мултикултурализъм (мултикултурно) и интеркултурализъм (интеркултурно) са понятия, много близки по смисъл и затова често смесвани, но и двете представляват варианти на срещата между култура и политика. Те се отнасят към политически признатите форми за изразяване на културните различия. Мултикултурализмът (Тейлър, 1999) предлага приемане и съ-съществуване на различията едно до друго, без контакт помежду им и с възможност за създаване на относително затворени културни комплекси. Интеркултурализмът (Laplantine & Nouss, 1997) залага на хибридизацията, смесването, креолизацията, включването – всички тези термини, заети от биологията, расологията, информатиката се свързват със смисловото поле на разнообразието, на културния плурализъм. Той представя културните различия във взаимодействие, в контакт и обмен, т.е. като диалог и реципрочност в отношенията, което поражда връзки между хората в процеса на общуване.

- *Наследяване на територии – наследяване на култури*

Всяка човешка група си взаимодейства с материалната среда, в която живее, включително и природната, като я

опознава и преобразува според своите потребности. Всички общества имат свое отношение към пространството, което обитават и организират, следвайки определени класификатори, съдържащи и изразяващи утвърдени топографски, културни, социални, религиозни, икономически, юридически, естетически, морални визии и концепции. Именно това дава гаранциите за социалния и културна идентичност на общността и осигурява нейното възпроизвеждане. Морис Халбваск подчертава, че те са дълготрайна обективна реалност, която съхранява миналото и поддържа спомена в съзнанието на колективите и като опора на практиките за организиране на тяхното „живо“ пространство, т.е. за постоянното актуализиране на паметта в настоящето (Халбваск, 1996). Актуализирайки спомените и знанията в паметта на общностите, териториалните опори се превръщат в код за изразяване и средство за утвърждаване на тяхната културна идентичност. Ако имаме по-широк поглед, ще разберем, че територията свързва човешката група не само с нейните преки предци, но и с нейните далечни предшественици, обитавали тези места. Така всеки народ влиза в диалог с други народи, черпи от техния опит, заема от тяхното минало и дори се идентифицира с тях.

- *Метисаж*

Нова гледна точка към същността на човешките отношения отвъд категоричните чувства за принадлежност представя Франсоа Лаплантин, който свързва пораждането на дискурса на идентичността в антропологията с идеологията на колониализма и смята, че той не е способен да изрази нито разноликия социален диалог, нито взаимодействията, основани на единичния, индивидуалния опит на хората (Laplantine, 1999: 17-85). Заедно с Алекси Нус обосновават понятието метисаж, „който се отваря като трети път между обединяващото сливане на еднородността и оразличаващата раздробеност на разнородността. Метисажът е съставност,

чиито части запазват своята цялост. Примерът, който те дават се отнася до Андалусия от Средновековието (VIII-XIII в.), където са съжителствали общностите на араби, испанци и евреи. Не става дума просто за климат на толерантност, нито за стопяване на културните различия и сливането им в едно, а за едно постоянно сравняване на културите, което не само ги свързва помежду им, но и ги трансформира. Метисажът се сравнява с диплите на една тъкан, при което всяка видима част има свой цвят, украса, особености на фактурата. Тази практика се включва с цялата си политическа уместност в дебата на съвременните общества и поставя важните въпроси, отнасящи се за отношението към расизма, интеграцията, национализма и пр. Това е явление, което позволява действителността да се представя не в схеми или застинали форми, а в процеса на нейната постоянна промяна, в която индивидите могат да припознаят себе си в другите и да преведат своя културен опит на езика на другата култура.

- *Европа – едно общо наследство*

Схващането за културното наследство като обществено достояние се заражда още през XVIII в. под влиянието на две големи европейски идеи - просветителската и националната (Poulot, 1998). Призивът за широк достъп до историческите паметници и художествените колекции е романтичното разбиране, че допирът с естетическите качества на наследството ще допринесе за формирането на по-високо равнище на образование и нов морален облик на всички хора. Обогащането на сбирките в Западна Европа с предмети от страните на Изтока и Латинска Америка се съотнася с възприемането на чужди култури, което става основа за сравняване на практики и на ценности и поражда значимостта на отношението „ние и другите,“. Именно то прави възможно дадена група да опознае себе си, сравнявайки се с другите, да търси своите устои в историческото минало, да изгражда чувството си за общностна принадлежност.

Разглеждайки употребите на наследството, колебанието между забравата и (пре-) откриване, както и разкъсването на континуитета и разрывите в неговото легитимиране и употреби (Rautenberg, 2003), дават основанията на учените да потърсят връзките с политиката и да говорят за изграждането на чувство за минало и памет чрез механизмите на „въобразяването“ (Андерсън, 1999), за „изобретяването на традициите“ (Hobsbawm & Ranger, 1983), за „конструиране“ и т.н. (Палумбо, 2004; Palumbo, 2001). Анализите на авторите показват функцията на наследството да представя националната идентичност и осветляват няколко важни характеристики: наследството е конструкция, която се произвежда, моделира, интерпретира, следвайки потребностите на настоящето. Става дума за това, че миналото се впила в нашата съвременност, за да може да стане важна част от социалния живот. Това е процес на въвеждане на наследството в публичното пространство чрез осмислянето му като ценност (валоризация) с цел да се учреди легитимна връзка между членовете на съвременното общество и техните предшественици, за да се (въз-)произведе символично единството на общността/етничния хронотоп (време-пространство). Така се открояват два начина на съществуване на наследството: като знание и като памет. Тези две разновидности позволяват то да се използва и като основа на социалната спойка, и като ресурс за икономическо развитие.

Употребите на наследството-памет като средство за социални дейности привлича вниманието на етнологисти, социолози, на държавни и неправителствени организации, с цел то да се включи в културни, педагогически или социални проекти. Вторият случай се отнася до употребите на наследството-знание в туристическата сфера, която е и сфера на консумация, където се забелязват решителни промени на нейната същност: от предмет на културата то се превръща в културен продукт и става стока (туристически продукт).

Имайки предвид тези особености за съществуването и представянето на наследството, можем да отбележим два

начина за неговото конструиране: единият се основава на хомогенизацията, а другият се опира на договореността¹. В първия модел се забелязват идеите за универсализация на културата, която противостои на природата. В този случай наследството се съобразява с/ участва в изграждането на стереотипи, схематизира културната продукция, придавайки ѝ есенциалисткия характер на обект и смисъл на своеобразие, за да служи като опора и знак на принадлежността. Вторият модел се съобразява с логиката да се създава наследство-като-проект, което съответства на гражданското общество и отговаря на политическата ситуация на европейска интеграция.

Политиките за конструиране на наследство придобиват особена значимост от гледна точка на създаването на културните коридори на Югоизточна Европа, като пример за изграждане на европейското наследство. На първо място стои въпросът за изграждане на общо наследство, чрез което да се формира общо пространство за диалог, обмен и съгласие. Основавайки се на логиката за наследство-като-проект, се очертават два подхода. Първият от тях може да се нарече „реконструиране на наследство“: тук се има предвид обстоятелството, че когато културното и историческо наследство се валоризира и легитимира чрез своя национален характер, то процедурата е селективна и не са били признати представителни образци на наследени материални или нематериални ценности, произведени от други етнически или религиозни общности, споделяли една и съща територия, нито пък се е обръщало достатъчно внимание на локалните приноси. Сега онова, което е било изключено от листата на наследството, придобива стойност и представлява мост към други общности и региони. Вторият подход почива на осмислянето на

¹ Въпросът за конструирането на наследството на основата на договореността беше дискутиран на семинар в рамките на българо-френско-румънския проект „Наследство, културен туризъм и социална динамика: нови употреби в Европа“, финансиран от Франкофонската университетска агенция (2004-2006)

историческите връзки и оси на интеркултурен диалог, които са довели до създаването на уникална мрежа от културни коридори и културни пътища в Югоизточна Европа.

Хронология

- 9 май 1950 г.:** декларация на Роберт Шуман – предложение за създаването на организация за производство на въглища и стомана между Франция и Западна Германия, която е отворена и за останалите европейски страни;
- 18 април 1951 г.:** създаване Европейската общност за въглища и стомана (ЕОВС) за 50-годишен период;
- 25 март 1957 г.:** шест държави подписват в Рим два договора – първият за създаване на Европейска икономическа общност, а вторият за създаване на Европейска общност за атомна енергия. За разлика от договора, подписан в Париж, и двата договора от Рим са сключени за неограничен период от време;
- 1 юли 1968 г.:** поставя се началото на митническия съюз между шестте държави от ЕИО;
- 1 януари 1973 г.:** първо разширяване на ЕО чрез присъединяване на Дания, Великобритания и Ирландия;
- 1 януари 1981 г.:** второ разширяване на ЕО чрез присъединяването на Гърция;
- 14 юни 1985 г.:** споразумението от Шенген, което предвижда постепенно отпадане на контрола по вътрешните граници между подписалите го пет държави. Реално неговото изпълнение влиза в сила от 1995 г.;
- 1 януари 1986 г.:** присъединяване на Испания и Португалия;
- 17 и 28 февруари 1986 г.:** подписване на Единния европейски акт, който дава правната база за довършване изграждането на вътрешния пазар в ЕО;
- 7 февруари 1992 г.:** подписан е Договорът от Маастрихт, в който се предвижда обща външна политика и обща сигурност, както и сътрудничество по отношение на правосъдието и вътрешните работи. Тогава за се създава и европейското гражданство;
- 1 януари 1995 г.:** четвърто разширяване с приемането на Австрия, Финландия и Швеция;

- 2 октомври 1997 г.:** подписан е Договорът от Амстердам;
- 1 януари 1999 г.:** приемане на еврото като обща парична единица;
- 26 февруари 2001 г.:** подписан е Договорът от Ница;
- 16 април 2003 г.:** в Атина се подписва договор за присъединяването на нови 10 страни – Кипър, Естония, Унгария, Полша, Литва, Латвия, Чехия, Словения, Словакия и Малта, който влиза в сила от 1 май 2004 г.;
- 29 октомври 2004 г.:** в Рим е подписан Договорът за създаване на Конституция за Европа, който трябва да бъде ратифициран във всяка страна членка на ЕС;
- 1 януари 2007 г.:** Европа на 27-те с присъединяването на България и Румъния.

Библиография

- АНДЕРСЪН, Бенедикт (1999): **Въобразените общности**, ИК „Критика и хуманизъм“, София, 1999 г.
- БЛОК, Марк (1997): **Апология на историята, или занаятът на историка**. Изд. „Сонм“, С., 1997
- ЛАЗОВА, Цвете (2004): **Митът за Европа: организация на мита и конструиране на културната идентичност на древните гърци**, в: *Антропологични изследвания*, 2004, т. 5, 47-59; публична лекция на семинара Жан-Моне, департамент „Политически науки“ в Нов български университет – София, 2004 г., достъпна на интернет сайта:
http://www.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departamenti/politicheski_nauki/9.pdf
- МУТАФЧИЕВ, Петър (1993): **Изток и Запад в европейското средновековие. Избрано**. ИК „Христо Ботев“, София, 1993 г.
- ПАЛУМБО, Берардино (2003): **Места, наследство, идентичности**, в: *Български фолклор*, 2004 г., кн. 3
- ТЕЙЛЪР, Чарлз (1999): **Мултикултурализъм**. Издателска къща „Критика и хуманизъм“, София, 1999
- ХАЛБВАКС, Морис (1996): **Колективната памет**, ИК „Критика и хуманизъм“, София, 1996 г.
- HOBSBAWN, Eric & RANGER, Terence (1983): **The Invention of Tradition**. Cambridge University Press, Cambridge and London, 1983

- LAPLANTINE, Francois & Alexis NOUSS (1997): **Le métissage**, Flammarion, 1997
- METRAL, Jean (2000): **Entretien avec Jean Métral**, pp. 7-22, in: METRAL, Jean (coordonné par): **Cultures en ville ou de l'art et du citoyen**. Edition de l'Aube, 2000
- MOSCOVICI, Pierre (1990): **L'Europe est bien encore „cette pensée qui ne se contente jamais“**, dans : *Conscience européenne, Citoyens européens*. Les Editions de Bercy, Collection Colloques, Paris, 1990
- PALUMBO, Bernardino (2001): **Faire et défaire les „monuments“**, *Terrain*, Numéro 36 – *Rester liés* (mars 2001), disponible sur le site: <http://terrain.revues.org/document1229.html>
- POULOT, Dominique (1998): **Patrimoine et modernité**, Edition L'Harmattan, 1998
- RAUTENBERG, Michel (2003): **La rupture patrimoniale**. Edition A la Croisée, 2003
- THIESE, Anne-Marie, **La création des identités nationales. Europe 18ème – 20ème siècles**, Ed. du Seuil, 1999

СОЦИАЛНИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКА ИДЕНТИЧНОСТ

Сийка Ковачева
Станимир Кабаиванов

Идеята за създаването на европейската идентичност се налага в края на 20^{ти} век, в резултат на процесите на европейска интеграция, изграждане на транс-национални институции и политики и в частност залагането на идеята за Европейско гражданство в договора от Маастрихт (1991) и нейното развитие в Бялата книга на Европейското управление (2001). Формирането на Европейската идентичност е изследвано с нормативни (Smith, 1993; Habermas, 1997) и емпирични подходи (Eurobarometer 62.2; SORA, 2005). Обяснявано е с общото историческо наследство (Smith 1993), споделените ценности (European Commission, 1997; Osler and Starkey, 1999; Kraus, 2003), институционалната и правната специфика (Mayer and Palmovski, 2004) или особените форми на медиация между потреблението и технологичното развитие, сравнени спрямо ситуацията в САЩ (Oldenziel et al, 2005).

Изграждането на чувство за принадлежност към общността Европа е дълготраен и многопластов процес, който не се ограничава до сферата на териториалната политика, а е заложен в социалната структура на обществото, в икономическите, социалните и културните промени, чийто символ стана падането на Берлинската стена. В тази статия се предлага социологическа гледна точка към концепцията за европейска идентичност и се анализират данни от изследването „Европейските ценности“ (European Value Survey) в негова-

та последна четвърта вълна (1999-2000)¹, за да се изследва влиянието на някои основни социално-икономически фактори върху различни аспекти на идентификацията с Европа.

Концепцията за европейската идентичност

Досега европейската идентичност се изследва предимно от философска, политическа и културологична гледна точка, а не от по-широка социологическа перспектива, която би могла да представи социо-структурно разбиране на концепцията. Изключение прави интересната и плодотворна статия на Николай Тилкиджиев „Европейската социално-структурна идентичност“, публикувана в сборника „Българското общество пред присъединяването към Европейския съюз“ (Мантарова и Захаријева, 2006). В нея авторът се позовава на процеса на социо-структурна конвергентност между пост-комунистическите и западните страни, на нарастването на социално-структурното подобие между европейските общества, за да търси възможностите за генериране на обща идентичност на Европейския съюз. След впечатляващ анализ на конвергентната стратификационна проблематика, Тилкиджиев открива „социалният мотор“ на позитивните промени в процеса на изграждане и развитие на „европейската идентичност“ в „средно-класовите слоеве“: интелигенцията, мениджърите и предприемачите (Тилкиджиев, 2006).

Самата идея за Европейската идентичност възниква от концепцията за националната идентичност, като чувство за принадлежност към нацията-държава. Както възприятието за нация-държава е колективно – форма на взаимосвързаност между членовете на националната държава, така и европейската идентичност се формира на базата на възприетите общи черти и връзки между членовете на обединена Европа

¹ Интегрираната база данни на изследванията Световните ценности и Европейските ценности (World Value Survey and European Value Survey) е достъпна на адрес <http://www.worldvaluessurvey.org/services/index.html>.

(Brubaker and Cooper, 2000). Поради тази причина учените анализират и връзките между идентификационните процеси в различните общности: местни, национални, регионални и европейски (Risse, 2000). По-късно фокусът се измества от регионализъм към космополитизъм (Beck, 2006; Delanty, 2006) и към взаимоотношенията между европейската идентичност и глобализацията. Всички тези подходи, обаче, пренебрегват социалното разделение в рамките на местните, националните и глобалните общности. Всяка една от тези общности е вътрешно социално стратифицирана. Чувството за принадлежност към Европа не може да бъде разглеждано изолирано от ресурсите, с които индивидите и групите разполагат в процеса на идентификация. Тези ресурси не са равномерно разпределени между социалните класи и слоеве и това следва да бъде отчитано при разработването на цялостната концепция.

Освен че е с ограничен теоретичен фокус, концепцията за европейската идентичност не е достатъчно застъпена и в емпиричните изследвания. Доколкото европейската интеграция не е довела до единна икономическа и политическа структура, не може да се очаква и същият ценностен консесус, какъвто съществува при националната държава. Някои изследователи (Kraus, 2003; Follesdal, 2000) отбелязват нуждата да се признае многообразието на културните модели при идентификацията с Европа. Увеличаването на културните различия и плурализма в Европа са значими предизвикателства за общата идентичност. Смята се, че тенденциите на глобализация, увеличаващата се политическа апатия и загубата на авторитет от основни социални институции подкопават формирането на съвкупност от общи ценности, основани на принципите на справедливост, равенство и солидарност, които да послужат при създаването на европейско гражданство.

Сложността на проблема се засилва от прехода от строга определеност към по-голяма гъвкавост и ситуационно взаимодействие между колективните идентичности (Krieger, 1999). Както Бауман (Bauman, 1991) посочва, идентично-

сти, които преди са били фиксирани в рамките на социалните институции, сега се разпростират извън тях и стават по-фрагментирани. Гидънс (Giddens, 1995: 30) стига още по-далеч, като твърди, че ‘Само-определението е за всеки един рефлексивен проект’. Подобно тълкуване представя формирането на идентичността като само-рефлексивен процес, еднакво свободен за всички, при което се пренебрегват социо-структурните различия, например по класа и страта, власт и престиж, пол и възраст, ценности и модели на поведение. Хората притежават множество идентичности, които са обусловени от социалния контекст. Чувството за принадлежност към Европа е на практика примесено със съзнанието за национална и класова принадлежност, и това води до различни резултати от процеса на определянето на идентичността (Bottero, 2004).

Ценностите, които оформят желанието на хората да се идентифицират с Европа, са класово и по-общо социо-структурно диференцирани. Смятаме, че идентификацията с обединена Европа се основава не само на наличието на икономически ресурси на индивидите и групите, но също така и на мобилизацията на техните културни и социални ресурси. Тъй като елитът е двигател на процеса на Европейска интеграция (Risse 2006) можем да очакваме, че политическият, икономическият и културният елити имат най-висока степен на идентификация с Европа. Но за да бъде европейският проект устойчив, той се нуждае от легитимност измежду обикновените граждани и от тяхната поддръжка за европейските институции, споделените културни ценности, възприемането на общо бъдеще. Доколко Европа има реално отражение във всекидневието на различните социални групи и как си взаимодействат европейската с различните колективни идентичности на хората е проблем, който трябва да бъде изследван емпирично.

Влиянието на социо-икономическите фактори върху идентификацията с Европа

Този параграф анализира влиянието на социалната структура върху процеса на формиране на европейска идентичност, използвайки данните на изследването „Европейските ценности“. Макар че базата данни не позволява да измерим Европейската идентичност в нейната пълнота, базата все пак предоставя информация за степента на идентифициране на респондентите с различни географски общности, при това предоставяйки добре развит и утвърден набор от индикатори за социалния статус и класа. Така ние можем да измерим влиянието на възрастта и пола, образователното равнище и заетостта, професията и субективния социален статус върху чувството за принадлежност към местната, националната, европейската и глобалната общност, националната гордост, отношението към чужденците и мненията за европейската интеграция. Към анализа на различните детерминанти прилагаме общи статистически методи, което позволява систематичност на сравнението. Накратко нашата аналитична рамка се състои от кростабулиране на променливи и сравнение на средни величини, линейна регресия и факторен анализ за редукция на данни.

- *Толерантност към „другите“ и национална гордост*

Анализът започва с изследване на съвместимостта или противопоставянето между националната и европейската идентичност. За да измерим съзнанието за национална принадлежност, ние използвахме два индикатора: отношението към хората, които не споделят тази идентичност (т.е. чужденците) и чувството на национална гордост. Въпреки че отношението към чужденците може да бъде изразено по много начини, мнението за съществуващите имиграционни политики и практики е добър индикатор, тъй като представя в

компактна форма социални, политически и икономически аргументи.

Данните в Таблица 1 демонстрират значителни различия в отношението към имиграционната политика в отделните европейски страни. Оформят се 4 клъстери от настоящи, бъдещи и потенциални страни-членки на ЕС в зависимост от тяхната толерантност/нетолерантност към имигрантите. Следва да се отбележи, че тези клъстери не включват само страни със сходни икономически показатели или с еднаква продължителност на членството в съюза.

Коефициентът на Пиърсън R е -0.020 (интервално измерване), а корелацията на Спирмън е -0.027 . Общият брой измервания, въз основа на които са изчислени показателите, е 37454. Таблицата с крос-табулацията сочи, че съществуват важни различия в отношението на респондентите към имиграционните политики, прилагани в европейските страни.

Проследявайки най-враждебната изразена позиция – „забрана за влизане“ – виждаме, че групата на страните, в които населението е „най-затворено“ в отношението си към имигрантите, се състои от нови членове, приети през 2004 година, и страни, които през 2007 година са само потенциални членове. От своя страна, населението във Франция и Великобритания, които са сред старите членове на съюза, икономически развити и със значително влияние в него, е сравнително враждебно към чужденците, независимо от политиката на относително по-отворен достъп за гражданите на техните бивши колонии. Респондентите в България заемат гранична позиция между третата и четвъртата група и са много по-нетолерантни от страните в първата група като Скандинавските и Средиземноморските страни, Люксембург, Ирландия, и други.

Другият индикатор – изразена национална гордост – също показва значими различия по страни. Разпределението по страни на респондентите, демонстрирали висока степен на гордост от националната си принадлежност, не следва предишното по индикатора отношение към имигрантите. Страни,

които принадлежат към един и същ клъстер по своята толерантност към чужденците, се отнасят към различни групи по силата на националната си гордост. Така например, респондентите от Швеция и Ирландия, които принадлежат към групата на най-толерантните към имигрантите страни, показват съществени различия – само 41.4% от извадката в Швеция и цели 73.9% от извадката в Ирландия, споделят висока степен на национална гордост. Сред последната по толерантност група, 21.5% от литовците и 60.4% от македонците са „много горди“ от своята национална принадлежност.

Важно е да се опитаме да изолираме факторите, преди всичко тези, произхождащи от социалната структура, които определят различните позиции на респондентите. За целта сме използвали регресионен анализ, чиито резултатите са обобщени в Таблица 2.

Използваният метод е линейна регресия със седем независими променливи (фактори). Прилагането на друг метод – ординална регресия върху същите входни данни, води до сходни резултати, което подкрепя статистическата значимост на предложения модел. Анализът показва, че четири от предложените променливи са статистически значими: най-високо постигнато образователно равнище (с бета $.112$), отношение към имиграционна политика ($-.130$), възраст (-0.090) и субективна социална класа (0.066). Най-високият бета коефициент на имиграционната политика още веднъж подчертава значимостта на отношението към чужденците. Когато приложим същия модел към данните от страните, станали членки на ЕС при различните вълни на присъединяване, се очертава разлика в значимостта на факторите. За страните-членки, които са част от най-голямото разширение – това през май 2004, социалните и икономическите фактори стават по-важни, в сравнение с отношението към имиграционната политика, докато за най-старите членове на съюза последният фактор има по-голямо значение.

Друг съществен момент при интерпретация на резултатите е процесът на избор на независимите променливи. Не-

Таблица 1. Отношение към имиграционната политика по страни (%)

	Имиграционна политика				Общо
	Забрана за влизане	Строги ограничения	Стига да има работни места	Нека дойде всеки	
Швеция	.6	29.1	53.8	16.5	100.0
Люксембург	1.7	38.4	52.5	7.4	100.0
Ирландия	2.3	42.5	47.2	8.0	100.0
Испания	2.4	22.0	58.0	17.6	100.0
Дания	2.7	66.1	23.8	7.4	100.0
Финландия	2.9	52.3	33.7	11.1	100.0
Португалия	2.5	24.1	61.5	11.9	100.0
Холандия	3.4	56.8	35.6	4.2	100.0
Австрия	4.9	39.6	51.1	4.4	100.0
Италия	4.6	38.3	47.4	9.7	100.0
Чешка република	7.2	59.0	31.1	2.7	100.0
Гърция	7.5	41.3	45.0	6.2	100.0
Германия	8.2	55.0	32.1	4.7	100.0
Белгия	8.3	50.6	33.9	7.2	100.0
Словения	8.4	38.9	48.1	4.6	100.0
Хърватска	10.3	52.2	32.2	5.3	100.0
Франция	10.7	50.4	33.6	5.3	100.0
Естония	11.8	44.2	37.2	6.8	100.0
Великобритания	13.0	48.1	34.9	4.0	100.0
Полша	14.4	60.7	18.2	6.7	100.0
България	14.5	45.7	32.1	7.7	100.0
Латвия	18.7	47.4	26.9	7.0	100.0
Словакия	19.6	50.7	27.1	2.6	100.0
Литва	21.9	37.0	37.7	3.4	100.0
Малта	23.1	45.5	30.0	1.4	100.0
Унгария	24.2	60.5	13.2	2.1	100.0
Македония	25.7	41.5	19.7	13.1	100.0
Турция	26.9	26.1	38.6	8.5	100.0
	11.7	42.5	38.3	7.5	100.0

Таблица 2. Регресионен анализ на факторите, влияещи върху зависимата променлива „Национална гордост“

Модел	Нестандартизирани коефициенти		Стандартизирани коефициенти	t	Sig.
	B	Std. Error			
1	(Константа)	1.736	.097	17.957	.000
	Професия/работа	-.001	.001	-1.737	.082
	Най-високо постигнато образователно равнище	.039	.006	6.499	.000
	Пол	-.022	.024	-.905	.366
	Възраст	-.005	.001	-6.032	.000
	Доходи	.013	.018	.763	.445
	Социална класа (субективна)	.054	.013	4.179	.000
	Имиграционна политика	-.111	.012	-8.995	.000

правилната селекция може да изкриви крайния резултат и да доведе до некоректни изводи. Въпреки че приликите между отделните държави не са малки, те не способстват за лесния подбор на фактори (Виж Таблица 3).

Точно обратното, използването на редукция на данните води след себе си значителни загуби – повече от 37.8% от заложената информация (100% – 62.194%, кумулативния процент в последната колона на Таблица 4). И този анализ потвърждава високата корелация между постигнатото образователно ниво, дохода и социалната класа, която следва да бъде отчитана и анализирана.

Представените резултати в Таблицы 3 и 4 са валидни навсякъде, където се използва посоченият набор от независими променливи и на тях се позоваваме и в други части от изследването.

- *Чувство за принадлежност към различни териториални общности*

Изследването „Европейските ценности“ има и друг блок въпроси за националната идентичност, сред които два индикатора съдържат информация и за европейската идентичност: чувството за принадлежност към различни географски общности и мнението дали Европейският съюз представлява опасност за националната идентичност или по-скоро я защитава.

Данните сочат, че европейците чувстват най-силна обвързаност към населеното място, където живеят. Почти половината от изследваните се чувстват най-силно свързани със своето село/град, като ги поставят на първо място (49%), докато държавата е втора с едва 28% от изборите. Европа и светът като цяло събират общо 10% от предпочитанията. При условията на избор на следваща алтернатива, делът на изразяващите принадлежност към Европа се удвоява. Най-голямата дистанция – „географската група, към която най-малко принадлежите“ – се приписва на света като цяло (52%), докато Европа избират

Таблица 3. Факторен анализ и редукция на модела

	Начална	Редуцирана
Социална класа (субективна)	1.000	.561
Доход	1.000	.597
Възраст	1.000	.616
Пол	1.000	.714
Образователно ниво	1.000	.643
Професия/работа	1.000	.693
Имиграционна политика	1.000	.530

Метод на редукция: *Principal Component Analysis*.

Таблица 4. Редукция на данните, обясняваща общата вариация

Компоненти	Първоначални стойности			Редукция, сума на квадратите		
	Общо	% вариация	Кумулативен %	Общо	% от вариация	Кумулативен %
1	2.059	29.413	29.413	2.059	29.413	29.413
2	1.285	18.356	47.769	1.285	18.356	47.769
3	1.010	14.425	62.194	1.010	14.425	62.194
4	.932	13.310	75.504			
5	.679	9.703	85.207			
6	.546	7.805	93.011			
7	.489	6.989	100.000			

Метод на редукция: *Principal Component Analysis*.

едва 17% от анкетираните. Посочените индикатори показват слабо, но съществено усещане за принадлежност към Европа. Следвайки Брутер (Bruter, 2003) и Рисе (Risse, 2004), можем да интерпретираме тези резултати не като избор: или национална, или Европейска идентичност, а като многопластови идентичности, където най-малката географска общност, локалността, събира повече предпочитания от по-големите. За повечето граждани на европейските страни местната, националната и европейската идентичност се усилват взаимно, а не се изключват.

Съвместимостта на националната и европейската идентичности се потвърждава от данните, събрани по втория показател – мнението за влиянието на ЕС. Гражданите на Европа имат определено позитивно мнение за ролята на ЕС при защита на националната идентичност: 54% от анкетираните дават положителна оценка (в различна степен), докато само 27% смятат, че ЕС застрашава националната идентичност. Отново сме свидетели на факта, че идентификацията с Европа засилва, а не отслабва идентификацията със собствената нация.

По-подробният анализ на разликите по страни показва, че чувството за принадлежност към териториална общност не следва механизма (и клъстерите), обособени при измерването на отношението към чужденци. От групата на страните, където населението е най-толерантно към имигрантите, най-силно се идентифицират с Европа респондентите от Люксембург, Швеция, Холандия, Австрия и Италия, докато Дания и Испания изпадат от тази група, а нови страни влизат в нея като Франция и Словакия.

Таблица 5 показва, че само в една от изследваните страни чувството за принадлежност към континента като първи избор е над 10% – Люксембург (13.5%). Степента на идентификация с Европа не следва разделението: стари-нови-потенциални страни-членки, като населението в България и Хърватска се чувства много по-свързано с Европа, отколкото в Германия и Великобритания. Това, което е общо за новите страни членки от 2004 и 2007 и потенциалните членове от Източна Европа, е много по-слабото чувство за при-

Таблица 5. Чувство за принадлежност към териториални общности по страни (%)

Страна	Най-силна принадлежност към териториалната общност						Общо
	Населеното място	Региона	Страната	Континента	Света като цяло		
Люксембург	42.6	10.3	24.6	13.5	8.9	100.0	
Белгия	32.1	20.5	27.8	9.1	10.6	100.0	
Словакия	53.9	10.4	26.8	4.8	4.1	100.0	
Холандия	40.9	7.3	39.7	4.5	7.7	100.0	
Швеция	58.3	9.2	22.6	4.4	5.4	100.0	
Франция	43.8	12.6	29.0	4.1	10.5	100.0	
Австрия	35.3	31.0	26.0	4.2	3.6	100.0	
Италия	53.4	10.6	23.3	4.2	8.5	100.0	
България	45.0	4.5	42.9	3.8	3.8	100.0	
Хърватска	57.7	7.4	23.1	3.5	8.3	100.0	
Финландия	48.3	12.2	31.7	3.3	4.5	100.0	
Литва	49.1	5.6	37.9	3.3	4.0	100.0	
Македония	45.2	6.9	38.9	3.2	5.8	100.0	

Гърция	38.4	10.3	35.3	2.9	13.0	100.0
Чехия	43.4	13.1	35.6	2.6	5.3	100.0
Германия	55.3	28.1	12.1	2.4	2.1	100.0
Ирландия	57.9	15.7	22.6	2.4	1.4	100.0
Словения	52.8	8.7	32.1	2.4	3.9	100.0
Латвия	40.6	13.5	38.8	2.2	4.8	100.0
Великобритания	50.5	13.6	27.2	2.0	6.8	100.0
Полша	63.0	14.6	19.4	2.0	1.0	100.0
Испания	43.2	18.6	28.1	1.8	8.3	100.0
Унгария	66.4	6.9	20.9	1.8	4.0	100.0
Португалия	37.7	14.7	41.2	1.6	4.7	100.0
Естония	61.0	12.1	21.6	1.5	3.8	100.0
Турция	31.5	14.1	42.7	1.5	10.2	100.0
Дания	55.8	22.2	18.8	1.4	1.8	100.0
Малта	-	-	-	-	-	-
Общо	46.1	14.1	30.0	3.4	6.5	100.0

надлежност към региона в сравнение със Западна Европа (респективно с по-старите страни членки на ЕС). Този факт отразява социалното и икономическото развитие на Източния блок от недалечното минало.

Регресионният модел за установяване на зависимости-те между отделните фактори показва, че постигнатото образователно равнище на респондентите има значим принос за формиране на съзнание за принадлежност към определен географски регион. В рамките на нашия модел то се допълва също така от факторите възраст и доход.

Анализът показва, че различни социо-структурни фактори влияят върху идентификацията с Европа. Докато полът не оказва статистически значимо въздействие върху чувството за принадлежност към Европа по този индикатор от изследването „Европейските ценности“, то влиянието на променливата възраст е статистически значимо. Този извод се подчертава и от анализа, основан на кростабулация. Колкото по-ниска е възрастта, толкова по-изразена е принадлежността към Европа. Младешта и особено възрастовата група 15-24 години избира Европа като първа териториална общност за идентификация много по-често от останалите групи. Обратното, възрастните и особено тези над 65 години най-често се идентифицират с населеното място, в което живеят и най-рядко с Европа и света като цяло.

Кростабулационният анализ установява и значима връзка между статуса в заетостта и принадлежността към териториалните общности. Студентите, следвани от самонаетите, най-често се идентифицират с Европа, докато занимаващите се със земеделие обяснимо са най-привързани към малката местна общност. И двата метода – регресия и кростабулация – показват, че завършеното образование е най-силният фактор, стратифициращ респондентите в отношението им към различните териториални общности. С повишаване на образователното равнище склонността на респондентите да се идентифицират с най-малката общност по местоживееене намалява, а расте идентификацията им с Европа и света.

Таблица 6. Регресионен анализ на факторите, влияещи върху зависимата променлива „най-силна принадлежност към териториална общност“

Модел	Нестандартизирани коефициенти		Стандартизирани коефициенти		t	Sig.
	B	Std. Error	Beta			
1	2.286	.151			15.161	.000
(Константа)	.001	.001	.015		.899	.369
Професия/работа	.039	.009	.072		4.189	.000
Най-високо постигнато образователно равнище	-.064	.038	-.026		-1.694	.090
Пол	-.005	.001	-.060		-3.949	.000
Възраст	.070	.027	.043		2.553	.001
Доход	-.011	.020	-.009		-.563	.573
Социална класа (субективна)	.006	.019	.004		.304	.761
Имиграционна политика						

Доходът е друг социално стратифициращ фактор, който оказва значимо влияние върху процесите на идентификация с териториални общности. Моделът на връзката е подобен на този с образованието – колкото по-нисък е доходът, толкова по-ниска е идентификацията с Европа и света и по-висока е идентификацията с местната общност. Най-висока степен на принадлежност към Европа изразяват двете най-високи подоходни категории във всяка страна. Това са и групите с най-висока идентификация със света. Кростабулационният анализ между двете променливи – доход и принадлежност към териториални общности – потвърждава връзката между формирането на европейската идентичност и космополитизма. Европейската и космополитичната идентичности се усилват взаимно, а не се подменят една друга. Колкото повече ресурси има индивидът, толкова по-склонен е да се идентифицира с Европа и света.

Ако анализираме само новите страни-членки от Източна Европа, географската принадлежност е повлияна до голяма степен от социалния и професионален статус на респондентите. При тях регресионният анализ показва значими връзки и с работата/професията на респондента, и с неговата субективно определена класова позиция. Данните потвърждават извода на Тилкиджиев (2006), направен въз основа на друго изследване „Демократичните ценности“, за склонността на високо статусните групи да се идентифицират с Европа в по-голяма степен от ниско статусните групи. Това може да се обясни с необходимостта от икономическо развитие, което да позволи да бъдат опознати и използвани новите възможности, предоставени от членството в Европейския Съюз. В този аспект можем да очакваме засилване на чувството за принадлежност към общност, надхвърлящ собствената национална държава, заедно с увеличаване стандарта на живот в новоприетите страни.

Когато анализираме втория избор на респондентите за териториална общност, с която се чувстват най-силно свързани, Европа получава много по-голям дял от изборите. По

този индикатор България е в групата страни, където респондентите дават много висок дял на чувстващите принадлежност към Европа. Направеният регресионен анализ, чиито данни не излагаме тук за краткост, показва, че образованието отново играе важна роля при определяне на географската принадлежност. Това съответства на резултатите от изследването на първия избор, като също така виждаме, че доходът и имиграционната политика оказват своето влияние. Значението на образователното равнище се потвърждава и при използването на регресия за изследване на най-слабата принадлежност към географска група. Следва да отбележим, че когато най-слабо изразената принадлежност е съпоставена със социо-икономическия статус на респондента, значимостта на фактора възраст нараства.

- *Отношение към ролята на Европейския съюз*

Данните, предоставени от изследването „Европейските ценности“ не са достатъчни, за да проведем достоверно всички етапи от анализа, който приложихме към предишните индикатори. В четвъртата вълна на допитването само някои страни са включили в анкетната карта въпроса дали респондентите смятат, че Европейският съюз служи за укрепването или за разрушаването на националната идентичност. Въпреки това обаче ние смятаме, че този индикатор е важен за установяването на съвместимостта или противопоставянето между националната и европейската идентичност и че макар и с по-малко случаи, данните могат да бъдат използвани като специфична проверка на представените в това проучване хипотези.

Данните в Таблица 7 показват, че отношението към ЕС е по-скоро позитивно и мнозинството от населението в изследваните страни смята, че Европейският съюз не е заплаха за националната идентичност, а по-скоро я защитава. В частност, единствено с изключение на Литва, крайната позиция спрямо ЕС като средство за размиване и унищожаване на националната идентичност се споделя от по-малко от 10%

Таблица 7. Отношение към ролята на ЕС по страни (%)

Страна	Отношение към ЕС*						Общо	
	Заплаха за националната идентичност	2	3	4	5	6		Защита на националната идентичност
Австрия	8.7	9.4	12.5	27.0	17.3	11.9	13.1	100.0
Чехия	6.8	6.8	11.2	16.5	21.1	22.6	15.0	100.0
Италия	6.1	3.8	7.1	13.4	23.0	22.9	23.7	100.0
Литва	19.4	14.6	14.9	17.2	11.4	10.8	11.7	100.0
Словакия	9.4	10.1	11.7	15.2	16.6	22.7	14.4	100.0
Общо	8.8	8.0	10.9	17.8	19.0	19.1	16.4	100.0

* Данните съдържат 6735 (17.3%) валидни отговора и 32246 (82.7%) липсващи (невалидни, нееключени) случаи от общо 38981 респондента в цялата четвърта вълна на изследването „Европейските ценности“.

от интервюираните. Италия, следвана от Чехия, е в най-голяма степен положително настроена към ЕС. Регресионният анализ на влиянието на социално-икономическите фактори върху отношението към ЕС доказва, че образованието, социалният статус и професията са статистически значими за мнението на респондентите. Този факт подкрепя тезата, че по-големите социални ресурси на респондентите съдействуват за формирането на тяхната европейска идентичност и в крайна сметка за развитието на единна Европа.

Заклучение

Личностната идентичност е многопластово явление, при което чувствата за принадлежност към различни социални общности се наслагват и взаимодействат по начини, които е трудно да бъдат измерени в пълнота с помощта на количествени данни от анкетни допитвания. Затова е нужна информация от повече, включително качествени, методи на емпирични изследвания. Това, което изследването „Европейските ценности“ ни позволява да направим, е да анализираме влиянието на някои от множеството фактори, които оказват влияние върху формирането на европейска идентичност. В тази глава ние не сме се опитвали да обясним идентифицирането с Европа като детерминирано единствено от социо-структурни фактори. Това, което твърдим на базата на нашия анализ, е че социалната структура (такива важни компоненти на социалния статус като образователно равнище, заетост и професия, доход и възраст, субективна класова принадлежност) играе значима роля в осъзнаването на хората на своята локална, национална, европейска и космополитна идентичност. Културните процеси на формирането на идентичността са вплетени в конкретни социално-икономически практики, които на свой ред се влияят от неравното разпределение на социалните ресурси. Не само мястото на индивидите в социалната стратификация, но и типът соци-

ални ценности, които изграждат тяхната ценностна система, въздействуват върху идентичността. Например, данните от изследването „Европейските ценности“ показват, че делът на хората, които се идентифицират с Европа като първи избор, е 6 пъти по-голям сред групата на европейците с пост-материалистическа култура, отколкото сред групата с материалистични ценности (Inglehart, 1997).

Анализът на данните от изследването „Европейските ценности“ свидетелства, че най-висока степен на европейска идентичност е формирана предимно у млади хора, с висше образование, висок социален статус и често висок доход, с открито и толерантно отношение към социалното многообразие и социалните промени по-общо. Ако за ниско статусните групи са характерни не само ограничен достъп до социалните ресурси, но и ниска географска мобилност (Митев, 2001), то средната класа се явява носител именно на знанието, организационните умения и предприемчивостта, които благоприятстват формирането на европейска идентичност (Тилкиджиев, 2002, 2006). Процесът на идентифициране с Европа е напреднал в групата на студентите от университетите с висок културен капитал, активност в гражданското общество и склонност към мобилност (Kovacheva, 1999; Ковачева, 2003). Европейското гражданство, обаче, както и европейските ценности, предполагат участието на всички социални слоеве в процеса на обединението, а не само на високостатусните. За тези с по-малко ресурси са нужни повече и целенасочени социално-политически усилия за пълноценна интеграция.

Литература

КОВАЧЕВА, С. и Х. ЧОРБАДЖИЙСКА (2003): **Основни аспекти на отношението на българските студенти към присъединяването на България към Европейския съюз**, в: ХРИСТОВ, Ив. (ред.): **Дебатът за бъдещето на Европа: културологични и социално-психологически аспекти**. София: АБСКЕБ, с. 73-89.

- МИТЕВ, П.-Е. (2001): **Динамика на бедността**. в: СЕЛЕНИ, И. (ред.): **Бедността при посткомунизма**. София: Изток-Запад.
- ТИЛКИДЖИЕВ, Н. (2002): **Средна класа и социална стратификация**. София: ЛИК.
- ТИЛКИДЖИЕВ, Н. (2006): **Европейската социално-структурна идентичност**. в: МАНТАРОВА, А. и М. ЗАХАРИЕВА (ред.): **Българското общество пред присъединяването към Европейския съюз**. София: Изток-Запад, с. 77-97.
- BAUMAN, Z. (1991): **Modernity and Ambivalence**. Cambridge: Polity Press.
- BECK, U. (2006): **Cosmopolitan Vision**. Cambridge: Polity Press.
- BOTTERO, W. (2004): **Class Identities and the Identity of Class**, *Sociology*, Vol. 38, No. 5, pp. 985-1004.
- BRUBAKER, R. and F. COOPER (2000): **Beyond 'Identity'**. *Theory and Society*, Vol. 29, No. 1, pp. 1-47.
- BRUTER, M. (2003): **Winning Hearts and Minds for Europe: News, Symbols, and European Identity**, *Comparative Political Studies*, December, Vol. 36:1148:1179.
- Council of the EU (2005): **Annex 1 to Presidency Conclusions of the European Council**, Brussels, 2-23.3.2005 (7619/05).
- DELANTY, G. (2006): **The cosmopolitan imagination: critical cosmopolitanism and social theory**, *The British Journal of Sociology*, Vol. 51 (1), pp. 25-47.
- DEVINE, F., M. SAVAGE, J. SCOTT and R. CROMPTON (2005): **Rethinking Class: Culture, Identities & Life Style**. Palgrave: Macmillan.
- European Commission (1997): **Accomplishing Europe through Education and Training; Report of the Study Group on Education and Training**. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission (2001): **A New Impetus for European Youth**, White Paper, Directorate General for Education and Culture, COM (2001) 681, Brussels.
- European Commission (2002): **Eurbarometer 56**. European Commission, Directorate General X, Brussels, April.
- EVANS, G. and C. MILLS (1999): **Are there classes in post-communist societies? A new approach to identifying class structure**. *Sociology*, Vol. 1, February 1999, p. 23-46.
- FOLLESDAL, Andreas (2000): **The Future Soul of Europe: Na-**

- ationalism or Just Patriotism? A Critique of David Miller's Defence of Nationality.** *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 4, pp. 503-518.
- GIDDENS, A. (1995): **The Nation-State and Violence.** Cambridge: Polity Press.
- HABERMAS, J. (1997): **The European Nation-State: On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship.** in: **The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory.** Cambridge: MA: MIT Press, pp. 105-127.
- INGLEHART, R. (1997): **Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies.** Princeton: Princeton University Press.
- KOVACHEVA, S. (1999): **The European Identity of the New Generation of Bulgarian Students in a Comparative Perspective,** in: MITEV, P.-E. (ed.) (1999): **Bulgarian Youth Facing Europe.** Sofia: IMIR, pp. 45-62
- KRAUS, P. (2003): **Cultural Pluralism and European Polity-Building: Neither Westphalia nor Cosmopolis,** *Journal of Common Market Studies*, Vol. 41, No. 4, pp. 665-86.
- OLDENZIEL, R., A. ALBERT DE LA BRUHEZE and O. DE WIT (2005): **Europe's Mediation Junction: Technology and Consumer Society in the 20th Century.** *History and Technology*, Vol. 21, No. 1, pp. 107-139.
- OSLER, A. and H. STARKEY (1999): **Rights, Identities and Inclusion: European Action Programmes as Political Education.** *Oxford Review of Education*, Vol. 25, No. 5, pp. 199-215.
- RISSE, T. (2000): **An Emerging European Identity? What We know and How to Make Sense of It,** http://www.politikwissen.de/expertenforum/exp_risse304.html, accessed July 15 2005.
- SMITH, A. (1993): **A Europe of Nations. Or the Nation of Europe?** *Journal of Peace Research*, Vol. 30, No. 2, pp. 129-135.
- SORA (Institute for Social Research and Analysis) (2005): **EUROPART – Youth, Politics and the Future of European Democracy** (results of a biennial research project).
- WINTLE, M. et al. (1996): **Culture and Identity in Europe.** London: Avesbury.

ЕВРОПЕЙСКАТА ОБЩНОСТ: ПЪТЯТ КЪМ ОБЕДИНЕНИЕТО

Симеон Кацаров

На 17 януари 1995 г. в последната си реч пред Европейския парламент в Страсбург френският президент Франсоа Митеран заявява: „Европа има нужда от една душа, за да може да даде израз на своята култура, на начина си на мислене, на плодовете на вековната цивилизация, чиито наследници сме ние“. Тази нужда продължава да е изключително актуална и в наши дни, особено след двете вълни на разширение на Европейския съюз (ЕС) на Изток (през 2004 и 2007 г.). С присъединяването на тези страни настъпва тежък период за ЕС, който е пряко провокиран от това присъединяване, но за който съществуват и други по-дълбоки причини.

Липсата на една главна окриляваща и въодушевяваща идея за бъдещето на Европа се показва по-отчетливо. Европейската общност се възприема все повече като техническо и икономическо обединение, но тя не живее в съзнанието на своите жители. Това проличава по-време на втората Иракска война (2003 г.), когато една външнополитическа акция води до влизането в употреба на понятията за „Стара“ и „Нова“ Европа, макар че разделението в никакъв случай не е само на принципа за участие или неучастие в тази война (във войната взеха участие изявени страни от „Стара Европа“ – Великобритания, Испания, Италия и др.). Разделението се чувства изключително силно по линията Запад-Изток. Различията между двете ясно оформящи се групи се проявяват в различни посоки и с различна сила. Проявленията на тези различия се виждат в Словакия, където социал-демократите не виждат нищо срамно в това да се съюзават с националисти (нещо немислимо за техните западни партньори), което води и до тяхното временно отстраняване от политически-

те организации на левицата. В Унгария партията символ на демократичното развитие на страната (ФИДЕС / Унгарски граждански съюз) все по-често си позволява да се обръща към националистическата реторика. В Холандия, която е всеизвестна със своята толерантност, на изборите през 2002 г. второто място печели Листата „Пим Фортейн“ – партия с откровени ксенофобски възгледи. Разбира се, най-ясният сигнал за това, че проблемите се задълбочават, е отхвърлянето на Европейската конституция на референдумите във Франция и Холандия.

Това са все всеизвестни факти, с които се пълни „кошницата“ на евроскептиците и които могат да ни доведат до мрачни мисли за бъдещето на европейската общност. Но те са сигнали, които трябва да ни накарат да се замислим по-вгълбено за това бъдеще, а не да се отказваме от него. Всъщност трябва да си зададем въпроса: Как тази общност от техническо понятие успя да се превърне в европейска общност като духовно понятие? В „Трактат за човешката природа“ Дейвид Хюм заявява, че мисълта не може да направи „макар и само една крачка“ без да прибегва до „помощта на приликата“, защото „всички наши идеи и впечатления са сходни помежду си“. В този смисъл познанието на съществуващото днес следва да се осъществява чрез отношение (или сравнение) между непознатото и познатото, т.е. чрез нещо като археология на миналото. Именно в това минало може би се крият част от отговорите на въпросите, които днес си задаваме за бъдещето на Европа.

Първият въпрос, на който трябва да си дадем отговор, е: *Съществува ли въобще такова понятие като „европейска общност“ в миналото или това е просто една изкуствено създадена идея преди 50 години в Рим?* Всъщност с отговора на този въпрос ние можем да открием и корените на европейската душа.

Физическото раждане на Европа е преди 40 века, на мирацията се наблизил о. Крит, но душевно Европа се ражда с приемането на християнството. През IV в. то намира една

държавна рамка за своето развитие в Римската империя на Константин. Вече институционализирано, християнството влиза във взаимодействие с философския гений на гърците, според които в материалния свят има определен ред и човешкият дух може да изследва причините за нещата и да открие този ред в действителността. Християнството влиза в интересни контакти и с римското разбиране за човечност (хуманност), чиято същност се намира в уважението на човека като юридическо лице. Силата на формиращата се душевност или „душа на Европа“, проличава най-ярко след разрушаването на Римската империя от конските копита на варварите от Великото преселение на народите. Тези племена (в по-голямата си част германски) възприемат тази душевност. Важно е да се подчертае, че те не възприемат толкова институцията Църква, а християнството като душевност. Те първо влизат в допир с т.нар. „не-римско“ християнство, носено от арианите и от келтските монаси от Ирландия. През IX и X в. християнството навлиза навсякъде, чак до Скандинавия, Прибалтика и руския Север. Оттук настъпва то ще бъде определящо за идеята за единството на Европа. Дори днес да не разглеждаме вече европейската общност като християнска, именно християнската традиция трябва да бъде призната за основа на тази общност. Християнството заляга и в основата за възникването на собствено национално самосъзнание сред европейците през XVIII и XIX в.

Именно това съчетаване на националното с интернационалното (християнското) самосъзнание е богатството на европейската душевност. Това всъщност отличава Европа от останалите континенти. Европа е един културен регион, в който е постигнато единство в многообразието. За разлика от нея например Азия е многообразие в многообразието, тя е мъдрост, тя е мисъл, тя е „страната на боговете“, тя е люлката на световните религии. В Азия „боговете“ (във всичките им проявления – бог, мъдрец, тиран) определят съдбата на човека; в Европа се ражда и започва своя път на развитие свободната личност. Оттук Европа можем да я наречем „страна на хората“.

Има три знакови момента в историята, които показват че европейската общност, като душевно понятие, съществува. В тези моменти Европа е била въввлечена в общи мисли, в общи надежди, в общи концепции за бъдещето.

Първият от тях, който не може да бъде конкретизиран с точна хронологическа рамка, е периодът на общото християнство, тук границите лавират между IV и X в. Тезата за „единното“ християнство веднага може да се атакува, като се изтъкне, че въпреки първите седем наистина вселенски събора (Никея – 325 г., Константинопол – 381 г., Ефес – 431 г., Халкидон – 451 г., Константинопол – 553 г. и 680-681 г., Никея – 787 г.) Православният изток и Католическият запад представляват два противоположни полюса не само в литургично, но и в политическо и културно отношение. Това твърдение ще бъде правилно. Но когато се говори за душевното понятие „европейска общност“ се разбира не църковната християнска институция, а християнството като религиозност, вероизповедание, мистика. Точно в този период в мистичните произведения на „отците“ на християнство като Василий Велики, Св. Августин, Йоан Златоуст и Блажени Йероним се открива общата основа: обща е вярата в Единия, Светия, Вечния Бог – Творец на всичко, който не се е отчуждил от създанието си. Общи са псалмите, химните и формата на молитвите, богослужебните термини – жертва, очищение, изкупление и пр., материалните елементи – вода, вино, хляб, елей и т.н., култовите действия – умиване на ръцете, възлагане на ръце, помазване и пр., седмичното разделение на църковната година и т.н., и т.н. В този период европейците са обединени от един общ дух – дух-пазител, дух-водител, дух-вдъхновител на техните дела и мисли.

Тук не можем да представим изцяло причините, довели до разцеплението между Изтока и Запада. То е резултат от действието не на един, а на няколко конфликтни фактора – политическата и културната надпревара, въпросът за триединството и филиокве (filioque – „и от Сина“), съперничеството между Рим и Константинопол, високомерието

на едните и горделивостта на другите. Единството не може да се материализира и поради една много проста причина – неподготвеността на тогавашния европеец за единство. Християнството поставя основите на общността и, както видяхме, оставя трайна следа в съзнанието.

Вторият момент е непосредствено след Втората световна война, през 1945-1946 г. През 1933 г. Европа се отправя на „пътуване към ада“ – изпитание, което може да се издържи само при формирани се вече душевни качества. Всъщност с победата през 1945 г. ясно се показва кои душевни течения доминират в съзнанието на европееца. Втората световна война извършва катарзис в душата на колебаещия се европеец. Пред погледа му преминава огненият поток на деянията на развързания звяр и въпреки царящата омраза и ненавист в концентрационния свят, той открива „руините на душата си“.

Точно в този момент европейската общност е единна, тя е обхваната от еуфоричното чувство на победата, от чувството за едно ново начало, което трябва да се гради на общността, показала силата си по време на войната. Съюзниците заявяват, че ще започнат изграждането на общ разумен свят, в който ще цари великият мир. Атлантическата харта провъзгласява, че народите са свободни да избират формата на своето управление. Създаден е Международният валутен фонд с 10 милиарда долара, за да се противопостави на финансовата анархия и икономическите кризи, причинили толкова много бедности. Европа е разрушена, но обнадеждена за бъдещето си. Тогава обаче се намесват две сили, не-европейски по своята същност – САЩ и СССР. Това разделя Европа на две части, които се отчуждават една от друга. В тях се формират две системи, които са не просто противоположни, те са противоборстващи.

Още една възможност за цяла Европа е пропусната, но Западът все пак решава да започне нова епоха в своята история. На 25 март 1957 г. Римският договор създава Общия пазар между Франция, Западна Германия, Италия и страните

от Бенелюкс. За хората които подписват договора, „първата крачка към обединението на Европа“ (ако трябва да се позовем на преамбюла) е в сферата на вероятностите. Договорът е по-скоро план за действие; той трябва да стане символ на икономически растеж. Той обаче се превръща в нещо повече; той става символ на безшумна и неуловима промяна, отвеждаща страните към благополучие. Тогава нещата като че ли се задвижват от само себе си, без предварителна идея, без политически план, посредством една вътрешна динамика, която е заложена в европейца от времето на Св. Августин и на която са вдъхнати нови сили от опустошенията на войната. Римският договор е последван от Маастрихтския (1992 г.), с който фактически приключва фазата на обединение на западната част от континента.

Третият момент, в който проличава европейското единство, е през 1989 г. Вълната от вътрешни реформи в комунистическия лагер отваря очите на „зрящите“, че системата е крехка и че ако се измъкнат само няколко тухли, то тя ще рухне цялата. Сателитите на СССР отхвърлят „народните демокрации“. Полша, Унгария, Чехословакия, България, Румъния събарят желязната завеса, разделяща Европа, с т.нар. нежни революции. Времето на репресиите от Будапеща (1956 г.) и Прага (1968 г.) е отминало. Когато демократичното движение в ГДР започва да действа решително, Горбачов отхвърля молбите на комунистическото ръководство за намеса на съветската армия и на 9 ноември 1989 г. хората просто срутват Берлинската стена. Символа го няма; пред хората се появяват нови възможности и нови мечти. Източна Европа се е освободила от режимите, които я потискаха, а западноевропейците от страха от война. Всички биват окрилени от надеждата, че вече ще възникне една нова Европа – цялостна и обединяваща народи, които са били цивилизационно и културно свързани в продължение стотици години. Като основа за тази нова Европа трябва да послужи вече утъпканият път на ЕС, но с променени концепции и структури. Всъщност Съюзът продължава да

работи със старите си обороти и това води до изпаряване на надеждите на една немалка част от поддръжниците на единението. Започват да се появяват проблеми, които са свързани със социално-битова тематика (общоевропейският бюджет, селскостопанските квоти, ограниченията на работната ръка и т.н.); малко по малко започва да издига една ако не стена, то преграда между „Стария“ Запад и „Новия“ Изток. Така се появяват и споменатите по-горе алогични действия в някои от страните членки на европейската общност.

Тук идва вторият въпрос, на който трябва да дадем отговор. **Защо въпреки общността, която безспорно съществува, се появява това разделение?** Разбира се, трябва да се отчете съществуването на различно светоусещане на източноевропейците (част от бившата комунистическа система) – наслагвано в продължение на десетилетия, то не може да се изкорени за няколко години. Именно тук трябва да споменем и нещо много важно, което е предпоставка за разделенията, а именно липсата на **Център**. Като под Център не трябва да се разбира точка, около която да се обединяват европейските държави или място, където е съсредоточено нещо. Под Център трябва да се разбира точка, която е еднакво отдалечена от всички точки или средна част на нещо, средата, в която да се омокотят сблъсъците на интереси, на идеи, на светоусещане. Центърът трябва да ги съчетава, трябва да намери симбиозата, компромиса, който е необходим, за да се получи консенсус. Едно от важните условия, на които трябва да отговаря този Център, е самият той да е съчетание между Изтока и Запада, между Севера и Юга. Защото, както всички знаем, Европа се е развивала в полярности: Север (Скандинавия) – Юг (светът на Средиземноморието или Античността), Запад (Англия, Франция) – Изток (славянските народи). Тези две оси образуват кръст и се преплитат в Средна Европа. Именно тук трябва да търсим и така необходимия ни Център.

Съществуването на един такъв Център не е някаква абстракция – моя или на Хари Салман (на когото е оригинал-

ната идея). Имаме достатъчно исторически доказателства за съществуването в миналото на такива Центрове, които са изпълнявали успешно една немалка част от задачите си.

Първият пример е един град, или по-точно не просто град, а „царицата на градовете“ – Константинопол (Истанбул, Цариград). В него успяват да се съчетаят в интересна симбиоза идеите на елинизма, романския екуменизъм, славянската пъстрота, мистичността на източните народи. В това се обяснява и дълголетието на този Център. Когато император Константин през 330 г. решава да пренесе своята столица от Рим в Константинопол се постарават той да не отстъпва по украса и благосъстояние. Още тогава се поставят основите на медиаторската функция на Константинопол в бъдеще. Тук е донесена делфийската статуя на Аполон, множество паметници от Атина и Рим, от Коринт, Ефес и Антиохия. От Египет произхожда прочутият обелиск, създаден от времето на Тутмос III. Градът се прославя и с множеството църкви – „Св. Ирина“, „Св. София“, „Св. Андрей“, „Св. Теодор“ и др. След превземането му от османските турци (1453 г.) в града се появяват и джамиите (една част от тях преобразувани църкви) – Синята, Ходжа Мустафа джами, Емир хор джами. Константинопол е точката на преплитане на няколко големи пътища за търговия. Те свързват Урал (през Крим) с Африка, Афганистан, Персия и Китай с Елзас, Бохемия и Унгария, Балтика и Балканите с Багдат, Сирия и Египет. Тук преминават или остават персийци, грузинци, арменци, българи, сърби, руси, нормани, венецианци и генуезци, хазари, тюрки, кумани, араби т.н., към тях се прибавя и основното население гърци (във византийския период) и турци (в османския период). Това превръща Константинопол в град с много лица, съчетаващ ги така, че се получава една специфична цивилизация. В моментите, когато Цариград показва едно или друго пристрастие, губи своето значение.

Вторият пример е Хабсбургската империя, която като география се намира точно в спомената зона на Средна Европа. Ето защо тя може да служи като добра база за срав-

нение при търсенето на модерния Център. Империята на Хабсбургите се характеризира с космополитност в пълния смисъл на тази дума. Под властта ѝ са територии от Алпите на запад до Карпатите на изток, от Судетите на север до Адриатика на юг. Това е една контактна зона, в която се срещат немци и италианци, славяните от трите основни техни групи (източни, западни и южни), унгарци и румънци. Тук се изповядват всички европейски религии – християнство (с трите му направления – католицизъм, протестантство, православие), юдаизъм и дори ислям (след приемането на Босна). Причината за съжителството им и за оцеляването на тази изключителна империя е династията, която ги управлява. Хабсбургите, са „не-етническа“ династия, за която равновесието в отношенията между народите под властта им е жизнено важна. Личната връзка владетел-страна е основополагаща; именно така се формира и самата империя – династически бракове, наследяване на тронове и т.н. Дори когато е необходимо присъединяването на територии чрез сила, те не се присъединяват към дадена страна, а стават свързани с династията Хабсбург. За монарсите от тази фамилия етническата принадлежност не е от значение; те назначават за министри немци, ирландци, унгарци, чехи, поляци и др. И в този случай, когато крехкото равновесие се наруши се появяват катаклизми, както става при Йосиф II (1780-1790 г.) и непосредствено преди Първата световна война.

Тези исторически съждения може би вече въведоха читателите към евентуалното предложение за съвременен европейски Център. (Отново подчертавам, че тук не трябва да се разбира място, където е съсредоточено нещо!) Обединена Германия би могла да изпълни тази роля, тъй като тя притежава необходимите качества да бъде един такъв Център. Тя се намира в контактната зона на Средна Европа. След обединението от 1990 г. тя всъщност е една германска общност на Източна и Западна Германия и тя най-добре усеща проблематиката на обединението (дори може да се каже, че усещането е доста болезнено). Германия е страната, която

излича най-много поуки от тъмния период на Втората световна война. Те я един от двигателите за създаването на ЕС. В Германия се получава симбиоза между „индивидуалните постижения“ (така характерни за западноевропейското общество) и „общите успехи“ (които бяха белег на източно-европейското пространство преди 1989 г.). И, разбира се, Германия (тук има предвид и двете Германия) посрещна с най-голям ентузиазъм идеята за нова Европа, която тясно си сътрудничи с идеята за нова обединена Германия.

Тук обаче трябва да споменем и няколко фактора, които могат да възпрепятстват една такава роля на Германия като Център. Има откровен страх на Запад от евентуалното поемане от Германия на партньорските отношения с Изтока, което има исторически корени. През юли 1990 г. британският министър Никълъс Райдли направо обвинява Германия, че иска да поеме властта над Европа. Идеята за Център, при това Германия-Център, според някои би противоречала на самата съвременна идеология на европейското обединение, която не дава предимство на нито една европейска сила. Подобно виждане изхожда от неспособността Центърът да се възприеме като точка еднакво отдалечена от всички и еднакво близка до всички, а се основава на представата за Център, който да се налага над всички.

Освен външните препятстващи фактори, в самото германско общество също има нежелание за поемане на ролята на Център, тъй като тя води със себе си и множество негативни последици, а и понеже все още остават проблемите с интеграцията между двете части на Германия.

По този начин проблемът с Центъра остава отворен. Но при неговата липса става още по-трудно решаването на проблемите, които се натрупват и още повече засилват както аргументите както на евроскептиците, така и на хората, които смятат, че Европа е неспособна да решава съдбата си сама и поради това трябва да търси партньорство и дори попечителство навън (към Америка или Азия).

В началото на XXI в. Европа стои пред множество пре-

дизвикателства. От тяхното решаване зависи не само съдбата на ЕС, но и бъдещото развитие на европейската общност в духовния смисъл на това понятие. Нека не забравяме думите на Франсоа Митеран: „На Европа ѝ е необходима една душа.“

Библиография

- БОГДАНОВ, Богдан (2001): **Европа – разбрана и правена**, издателство „Планета 3“, София, 2001.
- ДЕЙВИС, Норман (2006): **Европа. История**, Издателство „Абагар“, Велико Търново, 2006
- ДЖОНСЪН, Пол (1993): **Съвременността**, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 1993.
- ДЮШЕ, Жан (2003): **История на Запада**, Издателство „ЛИК“, София, 2003.
- ЗАЙБТ, Фердинанд (2007): **Основането на Европа. Очерк за последните хиляда години**, Издателство „Агата-А“, София, 2007.
- ЗИДЕНТОП, Лари (2003): **Демокрацията в Европа**, РК „Васил Стоилов“, София, 2003.
- КЛАРК, Кенет (1989): **Цивилизацията**, Издателство „Български художник“, София, 1989.
- ПОПОВ, Емил (2006): **Сто есета за Европа**, Издателство „Изток-Запад“, София, 2006.
- РЕМОНД, Рене (2006): **Религия и общество в Европа**, Издателство „ЛИК“, София, 2006.
- САЛМАН, Хари (2001): **Изцелението на Европа. Пробуждането на европейското самосъзнание**, Издателство „Кибеа“, София, 2001.
- ФЕЙТЪО, Франсоа (2003): **Реквием за една загинала империя**, Издателство „КАМА“, София, 2003.
- ФОЛ, Александър (2006): **Самотният пешеходец**, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2006.
- ХЮМ, Дейвид (1986): **Трактат за човешката природа**, Издателство „Наука и изкуство“, София, 1986.

ЗА АВТОРИТЕ (по азбучен ред)

ИВАЙЛО КАЛФИН, заместник министър-председател и министър на външните работи на Република България

КАТЯ ХРИСТОВА-ВЪЛЧЕВА, Жан Моне лектор по европейска политика в Нов български университет – София, член на Управителния съвет на БЕКСА

КРАСИМИР Й. НИКОЛОВ, главен секретар на БЕКСА, титуляр на катедра „Жан Моне“ във Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

КРАСИМИРА КРЪСТАНОВА, доктор, доцент в катедра „Етнология и философия“ / Философско-исторически факултет в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

МИХАИЛ ХРИСТОВ, държавен експерт в Дирекция „Европейска интеграция“ в Министерство на външните работи, член на БЕКСА

СИЙКА КОВАЧЕВА, доктор, катедра „Социология“ / Философско-исторически факултет в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

СИМЕОН КАЦАРОВ, доктор, катедра „История“ / Философско-исторически факултет в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

СТАНИМИР КАБАИВАНОВ, докторант към Факултета по икономически и социални науки в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

ЮЛИЯ ЗАХАРИЕВА, доктор, доцент по европейско право в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, член на БЕКСА

и

БЪЛГАРСКА АСОЦИАЦИЯ ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ЕВРОПЕЙСКАТА ОБЩНОСТ (БЕКСА)

организират дискуссионен форум

**ОТ РИМСКИТЕ ДОГОВОРИ КЪМ БЪДЕЩЕТО
НА РАЗШИРЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ:
конституция, гражданско участие, идентичности**

Пловдив, 13 април 2007 г. (петък)

(аудитория № 6 / I етаж в Ректората, ул. „Цар Асен“ № 24)

Проявата се организира като част от инициативата на Министъра на външните работи за отбелязване 50-годишнината от подписване на Римските договори за ЕС. Тя е първото събитие в поредицата европейски дискуссионни форуми, заедно с конференциите по икономически въпроси в Стопанска академия „Димитър Ценов“ в Свищов (22 май 2007 г.) и по проблемите на европейската външна политика и политика на съседство към черноморския регион във Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ (8 юни 2007 г.).

ПРОГРАМА

09:30 – 10:00 ч.

Регистрация на участниците

Модератор

Доц. д-р МАРИЯ ШНИТЕР, декан на Философско-исторически факултет в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

Приветствие от домакина

Проф. д-р фил. н. ИВАН КУЦАРОВ, Ректор на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

Приветствие от съорганизатора

Доц. д-р ДИНКО ДИНКОВ, Председател на БЕКСА, Ръководител на катедра „Международни отношения“ и Жан Моне лектор в Университета за национално и световно стопанство – София

За форума и инициативата

Г-н КРАСИМИР Й. НИКОЛОВ, Главен секретар на БЕКСА, Жан Моне лектор по европейска интеграция във Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

10:00 – 10:30 ч.

Слово

Г-н ИВАЙЛЮ КАЛФИН, Заместник Министър-председател и Министър на външните работи на Република България
„В КАКЪВ ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ ВЛИЗАМЕ В НАЧАЛОТО НА ВТОРАТА МУ ПЕТДЕСЕТ-ГОДИШНИНА?“

10:30 – 11:00 ч.

Въпроси и отговори

11:00 – 11:15 ч.

Официално обръщение

Н. Пр. Г-н МАЙКЪЛ ХЪМФРИС, Посланик, Ръководител на Постоянното представителство на Европейската комисия в София

11:15 – 11:30 ч. *Въпроси и отговори*

11:30 – 12:00 ч. *Кафе пауза*

Модератор:

Доц. д-р ВАЛЕНТИН ПЕТРУСЕНКО, Жан Моне лектор в катедра „История“ / Философско-исторически факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, член на БЕКСА

12:00 – 13:00 ч. *Панел*

Доц. д-р ЮЛИЯ ЗАХАРИЕВА, доцент по европейско право в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, член на БЕКСА

„Необходим и неизбежен ли е Конституционният договор на ЕС? Необходим и неизбежен ли е неговият провал пред гражданите?“

Г-н КРАСИМИР Й. НИКОЛОВ, Главен секретар на БЕКСА, Жан Моне лектор по европейска интеграция във Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

„Новият „конституционен рунд“ – какъв пакет за дебати и преговори?“

Г-н МИХАИЛ ХРИСТОВ, Държавен експерт в Дирекция „Европейска интеграция“ в Министерство на външните работи

„Позиции на държавите членки на ЕС по възобновяването на конституционния дебат“

13:00 – 14:00 ч. *Обедна почивка*

150

Модератор:

Д-р СВЕТЛАНА СЪБЕВА, катедра „Социология“ / Философско-исторически факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

14:00 – 15:00 ч. *Панел*

Г-жа КАТЯ ХРИСТОВА-ВЪЛЧЕВА, Жан Моне лектор по европейска политика в Нов български университет – София, член на Управителния съвет на БЕКСА

„Граждани, политически процес и гражданско общество в ЕС – демократичен дефицит и неговото преодоляване“

Доц. д-р КРАСИМИРА КРЪСТАНОВА, катедра „Етнология и философия“ / Философско-исторически факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

Доц. д-р ИРИНА ЧОНГАРОВА, Филологически факултет в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

„Конструирането на Европа: идентичности и интеркултурна комуникация“

Д-р СИМЕОН КАЦАРОВ, катедра „История“ / Философско-исторически факултет в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

„Европейската общност – пътят към обединението“

15:00 – 15:30 ч. *Дискусия*

15:30 ч. *Наздравница на чаша вино*

151

ПУБЛИКАЦИИ НА БЕКСА

(в ретроспективен хронологичен ред на езика на публикуване)

От Римските договори към бъдещето на ЕС: конституция, гражданско участие, идентичности, (под ред. на Юлия Захариева и Красимир Й. Николов), доклади от конференция, БЕКСА, София, 2007 г.

Приобщаване на България към икономиката на ЕС, (под ред. на Татяна Хубенова), доклади от конференция, БЕКСА, София, 2007 г.

Europe on the Black Sea Shore: Opportunities and Challenges for Bulgaria, (ed. by Krassimir Y. Nikolov), BECSA, Sofia, 2007

Simeonov, Kaloyan, **Current Account Sustainability and the Choice of Exchange Rate Regime on the Road to the EMU**, BECSA, Sofia, November 2007

Nikolov, Krassimir Y. & Elisabeth Yoneva, **Regional Cooperation in the Black Sea and Danube Regions: Addressing Challenges and Providing Perspectives, Conference Report**, BECSA, Sofia, 2007

Adapting to Integration in an Enlarged EU, (ed. by Krassimir Y. Nikolov), conference papers, BECSA, Sofia, 2007

Европейска външна политика: тематични и регионални аспекти, Жан Моне сборник под редакцията на Красимир Й. Николов, БЕКСА, София, 2007 г.

Транснационални изследователски проекти по европейска интеграция от Рамковите програми на ЕС, информационна брошура на бълг. и англ. ез., БЕКСА, София, 2007 г.

The EU in 2005: Candidate Countries' Perspectives, (ed. by Georgy Genov, Julia Zaharieva & Krassimir Y. Nikolov), Jean Monnet Doctoral Volume, BECSA, Sofia, 2005

One Enlargement Is Not Enough: South-East European Debates on EU Integration, (ed. by Evgeny Tanchev & Krassimir Y. Nikolov), BECSA, Sofia, 2005

Поглед отвън: ЕС между конституция и парламентарни избори, (под ред. на Красимир Й. Николов), доклади от конференция – двуезичен сборник на бълг. и англ. ез., БЕКСА, София, юни-септември 2004 г.

ЕС след 1 май 2004 г. – има ли шок от разширяването? Последници за Югоизточна Европа и за разширения Съюз, (под ред. на Красимир Й. Николов), доклади от конференция – двуезичен сборник на бълг. и англ. ез., БЕКСА, София, юни-декември 2004 г.

More Than a Dwarf? "Fornet" Essays on Europe's Foreign Policy, Security and Defence, (ed. by Krassimir Y. Nikolov), BECSA, Sofia, December 2004

Shikova, Ingrid, and Krassimir Nikolov, **The Political Economy of the Eastern Enlargement of the EU: Case Study on Bulgaria**, BECSA, Sofia, 1999

Европейската политика на малките и средни предприятия и българският преход, (под ред. на проф. д-р ик.н. Бистра Димова), БЕКСА, София, 1997

Сигурност чрез партньорство и интеграция – България, НАТО и европейската архитектура на сигурността, (под ред. на Валери Рачев), БЕКСА, София, 1996 г.

Сътрудничеството с ЕС и приоритетите на международната културна политика, доклади от конференция по съвместен проект с Министерството на културата, БЕКСА, София, 1996 г.

Близнашки, Георги, **Парламентарните комисии: сравнителен преглед на страните от ЕС**, БЕКСА, 1995 г.

Дюпа, Ален, Пол Кауа, Оливие Шабор и Жан-Пиер Блок, **Комисиите на Националното събрание във Франция (в две части)**, БЕКСА, 1995 г.

* * *

Заявки за закупуване на публикации на БЕКСА могат да се правят през интернет сайта: www.becsa.org или с изпращане на ел. поща на адрес: becsa@becsa.org

ABOUT THE AUTHORS

(in alphabetical order)

IVAILO KALFIN, Vice Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of the Republic of Bulgaria

JULIA ZAHARIEVA, Ph.D., Associate Professor in European Law at Sofia University „St. Kliment Ohridski“, BECSA member

KATIA HRISTOVA-VALTCHEVA, Jean Monnet lecturer in European Integration at the New Bulgarian University – Sofia, BECSA Managing Board Member

KRASSIMIR Y. NIKOLOV, Secretary General of BECSA, Jean Monnet chair holder in European Integration at Varna Free University „Chernorizets Hrabar“

KRASSIMIRA KRASTANOVA, Ph.D., Associate Professor at the Department of Ethnology and Philosophy / Faculty of Philosophy and History at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

MIHAYL CHRISTOV, State Expert, European Integration Directorate at the Ministry of Foreign Affairs, BECSA member

SIMEON KATSAROV, Ph.D., Department of History / Faculty of Philosophy and History at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

SIYKA KOVACHEVA, Ph.D., Department of Sociology / Faculty of Philosophy and History at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

STANIMIR KABAIVANOV, doctoral candidate / Faculty of Economics and Social Science at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

Plovdiv university "Paisii Hilendarski"
FACULTY OF PHILOSOPHY AND HISTORY

and

**BULGARIAN EUROPEAN COMMUNITY
 STUDIES ASSOCIATION**

organize a discussion forum

**FROM THE TREATIES OF ROME
 TO THE FUTURE OF THE ENLARGED
 EUROPEAN UNION:
 Constitution, Citizen Participation and Identities**

Plovdiv, 13th April 2007 (Friday)

(auditorium Nr. 6 / 1st floor, the Rectorate, „Tsar Assen“ Str.,
 Nr. 24)

The forum is organized as part of the initiative of the Minister of Foreign Affairs for commemorating the 50th anniversary of the signature of the Rome Treaties for the creation of the EC. This is the first event in a series of European debating forums, together with the conferences on economic issues at the „Dimitar Tsenov“ Academy of Economics in Svishtov (22nd May 2007) and on European foreign policy and neighbourhood policy at the Varna Free University „Chernorizets Hrabar“ (8th-9th June 2007).

PROGRAMME

09:30 – 10:00 *Registration of the participants*

Moderator

Assoc. Prof. Dr. MARIA SCHNITTER, Dean of the Faculty of Philosophy and History at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

Welcome from the host

Prof. Dr. Habil. IVAN KUTSAROV, Rector of Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

Welcome from the co-organiser

Assoc. Prof. Dr. DINKO DINKOV, Head of the Department of International Relations and Jean Monnet lecturer at the University of National and World Economy – Sofia, BECSA President

About the forum and the initiative

Mr. KRASSIMIR Y. NIKOLOV, Secretary General of BECSA, Jean Monnet chair holder in European Integration at Varna Free University „Chernorizets Hrabar“

10:00 – 10:30 *Speech*

Mr. IVAILO KALFIN, Vice Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of the Republic of Bulgaria
„WHAT KIND OF EUROPEAN UNION ARE WE ENTERING AT THE BEGINNING OF ITS SECOND 50 YEAR PERIOD?“

10:30 – 11:00 *Questions and Answers*

11:00 – 11:15 *Official Address*

H. Ex. Mr. MICHAEL HUMPHREYS, Ambassador, Head of the Permanent Representation of the European Commission in Sofia

11:15 – 11:30 *Questions and Answers*

11:30 – 12:00 *Coffee Break*

Moderator:

Assoc. Prof. Dr. VALENTIN PETRUSENKO, Jean Monnet lecturer in European Integration at the Department of History / Faculty of Philosophy and History at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“, BECSA member

12:00 – 13:00 *Panel*

Assoc. Prof. Dr. JULIA ZAHARIEVA, Associate Professor in European Law at Sofia University „St. Kliment Ohridski“, BECSA member
„Is the EU Constitutional Treaty Necessary and Inevitable? Is Its Failure with the Citizens Necessary and Inevitable?“

Mr. KRASSIMIR Y. NIKOLOV, Secretary General of BECSA, Jean Monnet chair holder in European Integration at Varna Free University „Chernorizets Hrabar“
„The New „Constitutional Round“ – What Package for Debates and Negotiations?“

Mr. MIHAYL CHRISTOV, State Expert at the European Integration Directorate at the Ministry of Foreign Affairs, BECSA member
„Positions of EU Member States on the Renewal of the Constitutional Debate“

13:00 – 14:00 *Lunch Break*

Moderator:

Dr. SVETLANA SABEVA, Department of Sociology / Faculty of Philosophy and History at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

14:00 – 15:00 *Panel*

Mrs. KATIA HRISTOVA-VALTCHEVA, Jean Monnet lecturer in European Integration at the New Bulgarian University – Sofia, BECSA Managing Board Member
„Citizens, Political Process and Civil Society in the EU – Overcoming the Democratic Deficit“

Assoc. Prof. Dr. KRASSIMIRA KRASTANOVA, Department of Ethnology and Philosophy / Faculty of Philosophy and History at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

Assoc. Prof. Dr. IRINA CHONGAROVA, Faculty of Philology at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“
„The Construction of Europe: Identities and Inter-Cultural Communication“

Dr. SIMEON KATSAROV, Department of History / Faculty of Philosophy and History at Plovdiv University „Paisii Hilendarski“
„The European Community – the Road to Unification“

15:00 – 15:30 *Discussion*

15:30 *Toast over a glass of wine*

BECSA PUBLICATIONS

(in retrospective chronological order)

From the Rome Treaties to the Future of the EU: Constitution, Citizen Participation, Identities, (ed. by Julia Zaharieva & Krassimir Y. Nikolov), BECSA, Sofia, 2007 (in Bulgarian)

Incorporating Bulgaria in EU Economy, (ed. by Tatiana Houbenova), BECSA, Sofia, 2007 (in Bulgarian)

Europe on the Black Sea Shore: Opportunities and Challenges for Bulgaria, (ed. by Krassimir Y. Nikolov), BECSA, Sofia, 2007 (in English)

Simeonov, Kaloyan, **Current Account Sustainability and the Choice of Exchange Rate Regime on the Road to the EMU,** BECSA, Sofia, November 2007 (in English)

Nikolov, Krassimir Y. & Elisabeth Yoneva, **Regional Cooperation in the Black Sea and Danube Regions: Addressing Challenges and Providing Perspectives, Conference Report,** BECSA, Sofia, 2007 (in English)

Adapting to Integration in an Enlarged EU, (ed. by Krassimir Y. Nikolov), conference papers, BECSA, Sofia, 2007 (in English)

European Foreign Policy: Thematic and Regional Aspects, Jean Monnet volume ed. by Krassimir Y. Nikolov, BECSA, Sofia, 2007 (in Bulgarian)

Transnational Research Projects in European Integration Studies within the EU Framework Programmes, Information brochure in Bulgarian and in English, BECSA, Sofia, May 2007

The EU in 2005: Candidate Countries' Perspectives, (ed. by Georgy Genov, Julia Zaharieva & Krassimir Y. Nikolov), Jean Monnet Doctoral Volume, BECSA, Sofia, 2005, 440 pages (in English)

One Enlargement Is Not Enough: South-East European Debates on EU Integration, (ed. by Evgeny Tanchev & Krassimir Y. Nikolov), BECSA, Sofia, 2005, 248 pages (in English)

Views From the Outside: The EU between a Constitution and Parliamentary elections, (ed. by Krassimir Y. Nikolov), conference papers – bilingual volume in Bulgarian and English, BECSA, Sofia, June-September 2004, 208 pages

The EU after 1 May 2004: Is There a Shock from Enlargement? Implications for South Eastern Europe and for the Enlarged Union, (ed. by Krassimir Y. Nikolov), conference papers – bilingual volume in Bulgarian and English, BECSA, Sofia, June-December 2004, 640 pages

More Than a Dwarf? "Fornet" Essays on Europe's Foreign Policy, Security and Defence, (ed. by Krassimir Y. Nikolov), BECSA, Sofia, December 2004, 296 pages (in English)

Shikova, Ingrid, and Krassimir Y. Nikolov, **The Political Economy of the Eastern Enlargement of the EU: Case Study on Bulgaria**, BECSA, Sofia, 1999 (in English)

The European Policy for Small and Medium-Sized Enterprises and Transition in Bulgaria, (ed. by Prof. Dr. Bistra Dimova), BECSA, Sofia, 1997 (in Bulgarian)

Security Through Partnership and Integration – Bulgaria, NATO and the European Security Architecture, (ed. by Valeri Ratchev), BECSA, Sofia, 1996 (in Bulgarian)

Cooperation with the EU and the Priorities of International Cultural Policy, conference papers under a joint project with the Ministry of Culture, BECSA, Sofia, 1996 (in Bulgarian)

Bliznashki, Georgi, **Comparative Survey of Parliamentary Committees in EU Member States**, BECSA, 1995 (in Bulgarian)

Dupas, Alain, Paul Caouas, Olivier Chabor and Jean-Pierre Bloc, **The Parliamentary Committees of the French National Assembly (in two parts)**, BECSA, 1995 (in Bulgarian)

* * *

Inquiries about BECSA publications can be made via the web site: www.becsa.org or by sending an email message to: becsa@becsa.org